

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

# **Mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zřetelem k vyprávění pohádek**

Bakalářská práce

Autor: Barbora Nárožná  
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice  
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii  
Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Hradec Králové

2017



## Zadání bakalářské práce

**Autor:** Barbora Nárožná

Studium: P131030

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii

**Název bakalářské práce:** **Mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zřetelem k vyprávění pohádek**

Název bakalářské práce AJ: Intergenerational Relationships between Grandparents and Grandchildren with regard to Fairy Tale Narration

### **Cíl, metody, literatura, předpoklady:**

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku vyprávění pohádek v kontextu mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty. Cílem bakalářské práce je popsat a analyzovat mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zvláštním zřetelem k fenoménu pohádky jako verbalizovaného vyprávění a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti současných vysokoškolských studentů s vyprávěním pohádek od prarodičů. Dále se bude zjišťovat, jakou kvalitu a jaké nuance mají zkušenosti respondentů s vyprávěním pohádek prarodiči. Ve výzkumném šetření bude použita kvalitativní výzkumná strategie, metodou sběru dat bude polostrukturovaný rozhovor, data budou analyzována za využití kódování a kategorizace.

CESARI LUSSO, Vittoria. Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích. Praha: Portál, 2011. ČERNOUŠEK, Michal. Děti a svět pohádek. Praha: Albatros, 1990. PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. Šedivější hodnoty?: aktivita jako dominantní způsob stárnutí. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2013. KYSELOVÁ, Andrea. Mezigenerační vztahy pohledem seniorů. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011. Diplomová práce VYHLÍDAL, Zdeněk. Klasická pohádka a skutečnost. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 2004.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,  
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jakub Holeček

Datum zadání závěrečné práce 6.11.2014

## Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne: 23.3. 2017

---

## Poděkování

Děkuji Mgr. Gabriele Slaninové, Ph.D. za odborné vedení práce a poskytování rad při zpracování této práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří byli ochotni odpovědět na mé otázky, a otci za jeho pomoc s korekturou textu.

## **Anotace**

NÁROŽNÁ, Barbora. *Mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zřetelem k vyprávění pohádek*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017, 89 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku vyprávění pohádek v kontextu mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty. Cílem bakalářské práce je popsat a analyzovat mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zvláštním zřetelem k fenoménu pohádky jako verbalizovaného vyprávění a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti současných vysokoškolských studentů s vyprávěním pohádek od prarodičů. Dále se bude zjišťovat, jakou kvalitu a jaké nuance mají zkušenosti respondentů s vyprávěním pohádek prarodiči. Ve výzkumném šetření bude použita kvalitativní výzkumná strategie, metodou sběru dat bude polostrukturovaný rozhovor, data budou analyzována za využití kódování a kategorizace.

**Klíčová slova:** mezigenerační vztahy, prarodiče, vnoučata, pohádky

## **Annotation**

NÁROŽNÁ, Barbora. *Intergenerational Relationships between Grandparents and Grandchildren with regard to Fairy Tale Narration*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2017, 89 p. Bachelor Degree Thesis.

The thesis is focused on the matter of fairy tale narration in the context of intergenerational relationships between grandparents and grandchildren. The aim of this these is to describe and analyse intergenerational relationships between grandparents and grandchildren with a special regard to the fairy tale phenomenon as a verbalized narration, and in the research survey to gather current university students' experiences of having been narrated fairy tales by their grandparents. Further, its task is to trace what quality and what nuances do these experiences have. In the research survey, there is used qualitative research design; the methodology for data gathering is a semi-structured interview, and gathered data is analysed using coding and categorization.

**Keywords:** intergenerational relationships, grandparents, grandchildren, fairy tales

## Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013 (Řád pro nakládání se školními a některými jinými autorskými díly na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

# Obsah

Úvod .....	10
1 Stav poznání a teoretický background .....	14
2 Mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty .....	18
2.1 Definice generace a mezigeneračních vztahů .....	18
2.2 Předškolní věk dítěte .....	20
2.2.1 Myšlení a vnímání .....	21
2.2.2 Představivost .....	22
2.2.3 Vývojová emancipace .....	23
2.2.4 Morálka, city .....	24
2.2.5 Vývoj verbálních schopností .....	26
2.2 Stáří .....	27
2.3 Mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty .....	28
3 Vyprávění pohádek .....	38
3.1 Definice pohádky .....	38
3.2 Původ a šíření pohádky .....	43
3.3 Struktura pohádky .....	45
3.4 Význam pohádky pro děti .....	48
3.5 Způsoby zprostředkování pohádky .....	58
3.6 Dnešní přístup k pohádce .....	62



4 Pohádky ve vztahu prarodičů a vnoučat.....	66
5 Výzkumné šetření.....	68
5.1 Cíl výzkumu, výzkumný předpoklad, výzkumný problém a výzkumné otázky .....	68
5.2 Výzkumná strategie a metoda sběru dat a analýzy dat.....	70
5.3 Charakteristika výzkumného vzorku a průběh výzkumného šetření.....	71
5.4 Výsledky analýzy dat a jejich interpretace.....	73
5.5 Diskuze výsledků .....	80
Závěr.....	84
Seznam použité literatury .....	86

## Úvod

Bakalářská práce se zabývá mezigeneračními vztahy mezi prarodiči a vnoučaty se zaměřením na vyprávění pohádek. K výběru tohoto tématu mě motivoval můj zájem o literaturu obecně a z toho vyplývající mé studium oboru Učitelství pro střední školy - český jazyk a literatura. Konkrétně téma pohádek jsem si vybrala z toho důvodu, že se jedná o žánr, který nejvíce ovlivňuje čtenářství obecně. Lze je označit jako „vstupní bránu“ k literatuře, protože otevírají mysl dítěte a umožňují pozdější vstoupení i největším literárním dílům. Dítě, kterému se budou číst pohádky, v budoucnosti spíše sáhne po vysoké literatuře, než dítě, kterému žádné pohádky čteny nebyly.<sup>1</sup> Někteří by mohli namítnout, že to, zda je člověk čtenář nebo ne, neovlivňuje jeho uplatnění se v práci a v dospělém životě obecně. To je sice zčásti pravda, ale často se zapomíná na to, že čtenářství úzce souvisí s čtenářskou gramotností. „*Čtenářská gramotnost je schopnost porozumět psanému textu, zabývat se jím, přemýšlet o něm a používat ho k dosažení vlastních cílů, k rozvoji vlastních vědomostí a potenciálu a k aktivní účasti ve společnosti.*“<sup>2</sup> Jako taková patří mezi jednu z nejdůležitějších schopností, kterou dítě potřebuje získat, aby vůbec mohlo přežít v naší společnosti. Lze proto předpokládat, že čím lepší bude mít člověk čtenářskou gramotnost, tím vyšší uplatnění na trhu práce se mu dostane. Problematika čtenářství a jeho ovlivnění podmínek pro žití kvalitního života se navíc úzce pojí s mým druhým studijním oborem, což je Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii. Vzhledem ke svému budoucímu profesnímu uplatnění, ať už v nízkoprahových službách nebo dětských domovech, je pravděpodobné, že budu mít možnost děti ovlivnit v jejich četbě a podpořit u nich vznik či rozvoj pozitivního vztahu k literatuře. Nejraději bych sama dětem předčítala, či alespoň cíleně pracovala s pohádkou a pohádkovým světem. Velmi mě zajímá, jaký je celkový vliv pohádky na psychický vývoj dítěte, jak se dá pedagogicky využít pohádek, a zda-li se dá využít pohádek i na sociologické úrovni, tedy ke zlepšení vztahů mezi jedinci (konkrétně mezi prarodiči a vnoučaty, kterým je tato bakalářská práce zasvěcena). Téma pohádek jsem si tedy primárně vybrala proto, že spojuje obě dvě má studia. Problematiku pohádek jsem se rozhodla zpracovat ze sociálně pedagogického hlediska, a ne z literárního, protože výchovná funkce pohádek je pro mě přitažlivější než literární, i když i literární hledisko

---

<sup>1</sup> Bettelheim 2000, s. 25.

<sup>2</sup> Palečková, Tomášek a Basl 2010, s. 12.

bude v mé práci krátce zohledněno. Pohádky jako samostatné téma mi přišlo příliš široké, a proto jsem se po domluvě s vedoucí práce rozhodla, že se zaměřím na pohádku jako na vyprávění, které je uskutečňováno mezi prarodičem a vnoučetem. Budu se tedy zabývat tím, jak je ovlivněn vztah mezi prarodiči a vnoučaty pohádkovým vyprávěním. Mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty mi přijdou zajímavější v dnešní době než mezi rodiči a dětmi, protože moderní společnost má tendenci vyřazovat prarodiče z blízkého kruhu rodinného, což je dle mého názoru velká škoda, protože si myslím, že prarodiče jsou velmi důležitým činitelem ve výchově dětí, na který se dnes bohužel zapomíná. To, zda-li se můj názor osvědčí i po prozkoumání odborné literatury, je další otázkou mé bakalářské práce. Z toho důvodu jsem se rozhodla téma mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty spojit s vyprávěním pohádky.

Téma pohádek bylo zpracováno mnoha autory, a to i z různých oborů. Pohádka se může analyzovat psychologicky, pedagogicky, literárně i z pohledu folkloristiky. Mezigeneračními vztahy jsou také podrobně zmapovány v literatuře, hlavně sociology. Naopak literatura obsahující obě témata není častá, proto jsem se rozhodla pro zpracování této problematiky. Tato práce bude mít kompilační charakter a literatura, kterou při tom využiji se bude skládat z českých i zahraničních zdrojů. Z důvodu nedostatku literatury spojující daná témata by tato práce mohla být přínosem, a to jak studentům sociálně-pedagogických oborů a učitelských oborů specializujících se na literaturu, tak i každému, kdo má zájem o čtenářství či dnešní vztahy mezi mladou a starou generací.

Tato bakalářská práce má charakter teoreticko-empirický. Začíná shrnutím dosavadního poznání a definováním hlavních teoretických konstruktů vztahujících se k zvolenému problému a navazuje na to empiricky zaměřenou kapitolou, ve které je popsáno výzkumné šetření, jeho metodologie a výsledky. V úvodních kapitolách, které poskytnou teoretické východisko pro plánovaný výzkum práce, se budu s oporou o odbornou literaturu zabývat problematikou mezigeneračními vztahů. Nejprve budu definovat termín generace a mezigeneračních vztahů, poté se budu zabývat dvěma vývojovými etapami života člověka – předškolní věkem a stářím. Tyto dvě etapy odpovídají věku prarodičů a vnoučat, u kterých nejčastěji dochází k předčítání pohádek. Na děti předškolního věku mají pohádky také největší pedagogický a psychologický efekt. Tyto dvě vývojově etapy následně využiji k popsání mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty. Dále se zaměřím na fenomén pohádky. Nejprve se budu zabývat definicí pohádky, obsahující její charakteristiky a také porovnání autorské a klasické pohádky, dále se budu zabývat jejím původem, strukturou, významem pro děti, způsobem zprostředkování a

nakonec dnešním přístupem k pohádce. Na to navážu tím, že se pokusím předešlé části zkompileovat do smysluplného celku, který spojí předešlé kapitoly a jejímž obsahem budou mezigeneračními vztahy mezi prarodiči a vnoučaty již konkrétně ve spojení s vyprávěním pohádek. Zde se pokusím vyvodit závěry z předchozích kapitol. V rámci výzkumného šetření budu blíže zjišťovat zkušenosti respondentů, kterým v dětství pravidelně vyprávěli prarodiče pohádky. Jako respondenty jsem si vybrala současné studenty vysokých škol, jelikož mohou lépe reflektovat své zkušenosti z dětství než dospělí, kteří už si to nemusí tolik pamatovat. Také jsem si nezvolila děti ani dospívající, protože chci, aby se respondenti mohli na své zkušenosti podívat z určitého odstupu a s inteligentním náhledem, který děti a dospívající ještě nemají.

Cílem bakalářské práce je popsat a analyzovat mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zvláštním zřetelem k fenoménu pohádky jako verbalizovaného vyprávění a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti současných vysokoškolských studentů s vyprávěním pohádek od prarodičů. Dále se bude zjišťovat, jakou kvalitu a jaké nuance mají zkušenosti respondentů s vyprávěním pohádek prarodiči.

V souvislosti s výše zmíněným si kladu následující otázky. Jak často prarodiče vyprávěli respondentům v dětství pohádky? Kdo z prarodičů jim je vyprávěl (babička, dědeček, oba). Jaký vztah měli k prarodičům? Předčítali jim prarodiče pohádky nebo si je vymýšleli? Jaké pohádky si respondenti pamatují, že jim prarodiče vyprávěli? Které pohádky měli nejradši, zanechali v nich nejsilnější zážitek? Jak vzpomínají na takto spolu strávené chvíle? Hodnotí čas strávený s prarodiči během vyprávění za kvalitní? Ovlivnil čas strávený vyprávěním jejich vzájemný vztah? Budou vyprávět pohádky svým dětem? Vnímají vyprávění pohádek jako pro dítě prospěšnou aktivitu?

Na začátku realizace výzkumného šetření jsem stanovila výzkumný problém, kterým je zkušenost respondentů s vyprávěním pohádek jejich prarodiči a vzájemný vztah dětí k prarodičům v tomto kontextu. Výzkumným problémem je vliv pohádek na děti a na vzájemný vztah dětí k jejich prarodičům. V souladu s cílem práce byla zvolena hlavní výzkumná otázka (dále jen HVO): Jakou mají současní vysokoškolští studenti zkušenost s vyprávěním pohádek v dětství jejich prarodiči a jak vnímají vztah k prarodičům v tomto kontextu? A nabídly se také 3 dílčí výzkumné otázky (dále jen DVO): Jaké mají současní vysokoškolští studenti vztahy s prarodiči – resp. Jak tyto vztahy hodnotí? Jaké pohádky vyprávěli prarodiče současným vysokoškolským studentům a jakým způsobem? Jak se současní vysokoškolští studenti cítí být ovlivněni pohádkovým vyprávěním?

Vzhledem k charakteru a cíli práce byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Metodou sběru dat bude polostrukturovaný rozhovor s vysokoškolskými studenty, kteří mají zkušenosti s vyprávěním pohádek od prarodičů. Data budou analyzována za využití kódování a kategorizace.

# 1 Stav poznání a teoretický background

Tato kapitola podá popis stěžejních témat bakalářské práce a vymezit základní teoretické konstrukty, ze kterých práce vychází.

Ústředním tématem této bakalářské práce jsou **mezigenerační vztahy** mezi prarodiči a vnoučaty, které se zabývají rodinnými vazbami a interakcí mezi dvěma generacemi, které zastupují na jedné straně prarodiče a na druhé straně vnoučata. Tyto vztahy jsou dle Kyselové (2011) „*determinovány odlišným věkem a životní zkušeností, dále kulturními vzory a stereotypy*“ ale i osobnostními vlastnostmi a přístupy.<sup>3</sup> Zajímá nás role prarodiče, její typické charakteristiky, postavení prarodiče v dnešní společnosti, ale hlavně sledujeme vzájemný vztah prarodiče a vnoučete, který je založen na jejich charakteristice podané vývojovou psychologií a na charakteristice dnešní rodiny. **Mezigenerační vztahy** patří mezi velmi populární téma v současné společnosti, proto můžeme najít spoustu zajímavých prací a výzkumů na toto téma. Alberta a Ferring (2013) mluví o mezigeneračních vztazích a jejich proměnou související se sociodemografickými změnami dnešní společnosti, jako je například klesající míra plodnosti, vyšší naděje dožití a potřebou mezigenerační solidarity.<sup>4</sup>

Téma mezigeneračních vztahů se primárně konotuje s prostředím rodiny. I tato bakalářská práce se bude zabývat vztahy mezi rodinnými členy, konkrétně mezi prarodiči a vnoučaty. V posledních letech společnost prochází procesem individualizace, který přispěl k úpadku pocitu sociální sounáležitosti. Tento proces ovlivnil i tradiční formy sociálního života, což je hlavně rodina. Rodina je „*jednou ze základních institucí garantujících sociální a kulturní soudržnost*“ a tradičně tvořila hlavní součást sociálního řádu.<sup>5</sup> V dnešní moderní době, v posledních padesáti letech, však prodělává zásadní transformaci, proto se někdy mluví i o tzv. **krizi rodiny**. Právě tento vývoj je nejlépe vidět ve změnách role žen v rodině, související s jejich aktivitou na pracovním trhu, ústupu významu manželství a o redukci rodinného třígeneračního soužití, tedy společného bydlení prarodičů, rodičů a vnoučat.<sup>6</sup> Moje práce se zabývá hlavně posledním faktem, který ovlivňuje celkové vztahy se starší generací. Prarodiče v dnešní moderní společnosti často bydlí odloučeně, a se svými vnoučaty se proto nestýkají tak

---

<sup>3</sup> Kyselová 2011, s. 32.

<sup>4</sup> Alberta a Ferring 2013, s. 1-3.

<sup>5</sup> Dudová a Vohlídalová 2005, s. 1.

<sup>6</sup> Dudová a Vohlídalová 2005, s. 1-2.

často, jako tomu bylo dříve, kdy rodina i s prarodiči bydlela na jednom místě. Otázkou je, jestli fakt, že rodina nebydlí pospolu s prarodiči, nějakým zásadním způsobem ovlivňuje i kvalitu jejich vztahu s vnoučaty, nebo to v době, kdy existují možnosti rychlého dopravního spojení, mnoho neznamena a kvalita vztahu se nijak výrazně nemění.

Charakteristiku vývojových etap života člověka této práci poskytla primárně Vágnerová (2000), ze které jsem se zaměřila na kapitolu Předškolní věk dítěte, která poskytuje psychologické a sociologický popis vnoučete, a na kapitolu Stáří, která odpovídá věku prarodičů, jejichž vnoučata již dosáhla předškolního věku. **Vnouče** tedy v této práci je pojmuto jako představitel předškolního věku dítěte, který je definován Vágnerovou (2000) jako dítě ve věku mezi 3. a 6. rokem. Tato etapa končí nástupem do školy. Charakteristické pro tuto etapu je, že se dítě postupně uvolňuje z vázanosti na matku a začínají pro něj být důležité i vztahy mimo rodinu, například se svými vrstevníky. K odvázení se od matky přispívá „*osvojení běžných norem chování, znalost obsahu rolí a přijatelná úroveň komunikace*“.<sup>7</sup> Pro moji práci je důležitý hlavně rozvoj fantazie, která má pro tuto etapu harmonující význam, protože „*je nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu*“.<sup>8</sup> Díky ní dítě přizpůsobuje realitu svému myšlení za účelem porozumění okolnímu světu. Tato práce chápe **prarodiče** jako představitele etapy stáří, jehož začátek se datuje kolem 65. roku života, se speciálním důrazem na rané období stáří, kdy prarodiče se ještě těší dobré fyzické kondici, nejsou závislí na cizí pomoci a jsou v důchodu, takže mají dostatek volného času.<sup>9</sup> Pro potřeby mé práce se budu zabývat pouze jejich psychologickými a sociálními charakteristikami, které souvisejí s jejich vzájemným vztahem s vnoučetem, popřípadě souvisí s pohádkovým vyprávěním jako jejich společnou aktivitou.

Druhým klíčovým tématem této bakalářské práce je **pohádka** a její **vyprávění**. Autoři Mocná a Peterka (2004) vymezují pohádku jako „*zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem*“<sup>10</sup>, který je primárně určen pro děti. Tato bakalářská práce se zabývá pohádkami obecně, tedy zábavným kouzelným příběhem pro děti, kam patří i uměle vytvořené příběhy, ale více zohledňuje pohádky lidové, kde je autor neznámý a které se jako součást ústní lidové slovesnosti předávají z generace na generaci již po staletí.

---

<sup>7</sup> Vágnerová 2000, s. 102

<sup>8</sup> Vágnerová 2000, s. 106.

<sup>9</sup> Thorová 2015, s. 463.

<sup>10</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 472.

Zaměřím se hlavně na jejich význam pro děti, který je dle Černouška (1990) trojí: výchovný, vzdělávací a terapeutický význam.<sup>11</sup>

Obecně se **vyprávění** chápe jako „*zobrazování děje slovními (řečovými, jazykovými) prostředky*“<sup>12</sup> a zároveň jako nejpřirozenější lidská činnost a umění.<sup>13</sup> Vyprávění se liší od rozhovoru tím, že má specifickou strukturu, které se říká fabule neboli příběh, jehož klíčovými prvky je děj, zápletka, charaktery a narativní hlediska. Na vyprávění se podílí minimálně dvě osoby (participanti): vypravěč, který zprostředkovává příběh, a posluchač, kterému je vyprávění určeno a který příběh zachycuje a vnitřně zpracovává.<sup>14</sup> S vyprávěním souvisí i prostředky neverbální komunikace jako je mimika a gesta, proto lze roli posluchače teoreticky rozšířit i na roli diváka. V této práci se věnujeme pohádkovému vyprávění, které podléhá určitým specifikům. V této práci se role vypravěče vztahuje k dospělému, konkrétně, pokud nebude specifikováno jinak, se jedná o rodiče. Prarodič roli vypravěče zastává až ve čtvrté kapitole. V roli posluchače je vždy dítě, které zastává buď roli vlastního syna/dcery či vnoučete podle dané situace. Černoušek (1990) zdůrazňuje to, že pohádkové vyprávění „*především žije a rozvíjí niterné zdroje myšlení a představitosti, které děti potřebují, aby se vyrovnaly s problémy, jež před ně život v budoucnosti postaví.*“<sup>15</sup>

Z dostupných **výzkumů** nebyl nalezen žádný, který by se přímo zabýval daným výzkumným směrováním. To alespoň dokazuje, že tato práce se dívá na problematiku mezigeneračních vztahů novým pohledem. Zde představím výsledky několika klíčových výzkumů, které se zabývají sociodemografickými aspekty dnešní společnosti, které ovlivňují mezigenerační vztahy s generací prarodičů. Český statistický úřad uvedl výsledky výzkumu z roku 2016, kde se zjistilo, že za tento rok byly prvorodičky nejčastěji 29leté a rodičky obecně byly nejčastěji ve věku 30 a 31 let.<sup>16</sup> Průměrný věk prvorodiček se zvyšuje, tudíž, také průměrný věk vstupu do role prarodiče se zvyšuje. Tím se také zkracuje čas, který vnoučata mohou kvalitně strávit s prarodiči. Tento fakt zásadně ovlivňuje jejich vzájemné vztahy.<sup>17</sup>

---

<sup>11</sup> Černoušek 1990, s. 16.

<sup>12</sup> *Vyprávění* [online].

<sup>13</sup> Schneiderová 2015, s. 28.

<sup>14</sup> Mlýnková 2013, s. 27.

<sup>15</sup> Černoušek 1990, s. 11-12.

<sup>16</sup> *Pohyb obyvatelstva - 1. - 3. čtvrtletí 2016* [online].

<sup>17</sup> Svoboda 2017 [online].



Další výzkum, který vyhotovil Eurostat v roce 2015 ukazuje celoevropskou tendenci stárnutí společnosti. Já jsem vybrala údaje týkající se České republiky. Dětská populace, která se v tomto výzkumu určuje mezi 0 - 14 lety, tvořila v roce 2015 pouze 15,2 % z celkové populace<sup>18</sup> a index závislosti starých osob, který udává počet osob ve věku 65 a více (ve věku, kdy jsou ekonomicky neaktivní) na 100 osob ve věku 15-59 let, byl 26,6 %.<sup>19</sup> Z toho vyplývá, že je třeba zvýšit mezigenerační solidaritu mezi nejstarší a nejmladší generací, poněvadž nejmladší generace bude muset velkou část svých vydělaných peněz vyčlenit na zabezpečení generace důchodců. Z těchto důvodů mezigenerační solidarita získává na důležitosti.<sup>20</sup>

Společným soužitím generací se zabýval výzkum z roku 2008 provedený EVS. Tento výzkum, který popsala Petrová Kafková (2013), zjistil, že v té době žilo „v domácnosti s partnerem/kou či manželem/kou 57 % seniorské populace“ a že „další formy soužití jsou výrazně méně časté, s dětmi jich žije ve společné domácnosti 18 %, s rodiči 5 %, jinými příbuznými 6 % a s nepříbuznými osobami 3 % seniorů.“<sup>21</sup> Soužití tří generací je tedy celkem vzácné. Jedním z nejčastějších důvodů k sestěhování generací jsou závažnější zdravotní komplikace seniorů.<sup>22</sup>

---

<sup>18</sup> *Population structure and ageing* [online].

<sup>19</sup> *Old-age-dependency ratio* [online].

<sup>20</sup> Alberta a Ferring 2013, s. 26-27.

<sup>21</sup> Petrová Kafková 2013, s. 53.

<sup>22</sup> Petrová Kafková 2013, s. 53.

## 2 Mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty

V této kapitole nejprve vysvětlím termín generace a mezigeneračních vztahů, poté se budu zabývat aspekty vývojové psychologie vybraných vývojových etap odpovídajících prarodičům a vnoučatům, což je předškolní věk dítěte a stáří. Nebudu rozebírat všechny aspekty těchto dvou etap, ale jen ty, které se vztahují k probírané tématice vypravování pohádek nebo vztahu mezi prarodiči a vnoučaty. Na závěr tyto aspekty spojím dohromady, abych popsala mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty.

### 2.1 Definice generace a mezigeneračních vztahů

Sociolog Jan Jandourek vysvětluje generaci jako „*seskupení příbuzných věkových skupin nebo ročníků, které prošly socializačním procesem v podobných historických a kulturních podmínkách.*“<sup>23</sup> Společné podmínky, za kterých příslušníci určité generace vyrůstaly, ovlivňují jejich styl života a způsob myšlení, protože zažili stejné životní události a ovlivnili je stejné dobové proudy. Díky odlišnému způsobu vnímání a jiné historické zkušenosti se generace od sebe často odlišují názorově, což slouží jako zdroj mezigeneračních konfliktů. Z biologického pohledu se generace chápe jako období od narození jedince do narození jeho prvního potomka, proto se jako doba trvání jedné generace uvádí jako přibližně 25 až 30 let, protože to je průměrný věk prvorodičů. Nás zajímá právě tento pohled, proto budeme rozlišovat maximálně tři generace: generace prarodičů, rodičů a vnoučat.<sup>24</sup>

Slovo mezigenerační odkazuje k něčemu týkající se dvou generací. V tomto případě se jedná o generaci prarodičů a vnoučat. Mezigenerační vztahy charakterizují vztahy mezi těmito generacemi. „*Mezigenerační vztahy jsou determinovány odlišným věkem a životní zkušeností, dále kulturními vzory a stereotypy. Stejně tak je utvářejí osobnostní vlastnosti a přístupy.*“<sup>25</sup> Velký vliv v této oblasti má rodina a výchova v ní. Budeme-li vychovávat své děti k úctě ke stáří, jejich vztahy se starší generací budou pozitivní.

„Mezigenerační vztahy získaly v posledních letech prominentní místo ve veřejném diskurzu a společenských vědách. Je tomu tak alespoň zčásti kvůli drastickým

---

<sup>23</sup> Jandourek 2007, s. 91.

<sup>24</sup> Kyselová 2011, s. 39.

<sup>25</sup> Kyselová 2011, s. 32.

sociodemografickým změnám týkajících se klesající míry plodnosti a vyšší naděje dožití po celém světě (UNFPA, 2011), což má významné následky pro vztahy mezi generacemi ve společnosti a v rodinách.“ (překlad autorky)<sup>26</sup>

Naděje dožití je statistický ukazatel, který udává délku života, jakého se „v průměru dožije každé narozené dítě v dané generaci při zachování řádu vymírání“, jedná se o „aritmetický průměr rozložení tabulkového počtu zemřelých v jednotlivých věkových skupinách“. <sup>27</sup> Naděje dožití je ovlivněna nemocností, s kvalitou zdravotní péče a životních podmínek, ale souvisí i s politikou a ekonomickou situací dané země. <sup>28</sup>

Zvýšení průměrné délky života a pokles porodnosti ovlivnil celou populaci, ve které se zvyšuje počet starých lidí. Tomuto jevu se říká *populační stárnutí*. Silná pracující generace stárne a stává se z ní nepracující, která odchází do důchodu. Naopak děti nepřibývá, tzn. že nedorůstá budoucí pracující generace, tím pádem se musí prodlužovat důchodový věk, aby mohla společnost ekonomicky fungovat. Díky populačnímu stárnutí se mění i pohled a přístup k seniorům. Společnost se snaží podporovat aktivitu stáří, proto jim nabízí práci, otevírá speciální školní obory a vzdělávací kurzy. Toto období se někdy nazývá jako třetí věk. Jedná se o věk nově nabyté nezávislosti, který trvá až do stařecké sešlosti, kdy se senioři stávají závislí na okolní pomoci. <sup>29</sup> Součástí populačního stárnutí je i prodloužení doby koexistence dvou dospělých generací. Dokonce doba, kterou prožijeme ve společné koexistenci jako dospělí jedinci, je delší, než jakou jsme prožili ve vztahu závislosti na svých rodičích v dětství. Z původní generační pyramidy se dnes struktura rodiny proměňuje do podlouhlého úzkého tvaru – bidla (*beanpole*), tzn. že je dnes v rodinách méně sourozenců, tudíž i počet vnoučat klesá. Dokonce se dnes setkáme i s tvrzením, že „průměrný manželský pár má pravděpodobně více rodičů než dětí.“ <sup>30</sup> Je proto důležité, aby fungovala vzájemná rodinná solidarita a aby se utvářely pevné a pozitivní mezigenerační vazby.

Díky populačnímu stárnutí se celá společnost začala více zajímat o stáří a život seniorů ve společnosti. Dnes se čím dál tím více lidí zajímá o vlastní budoucnost, „vědomě si klade

---

<sup>26</sup> Alberta a Ferring 2013, s. 1.

<sup>27</sup> Maříková, Petrusek a Vodáková. 1996, s. 667

<sup>28</sup> Maříková, Petrusek a Vodáková. 1996, s. 667

<sup>29</sup> Petrová Kafková 2013, s. 14-17.

<sup>30</sup> Petrová Kafková 2013, s. 14-17.

*otázku, jak by měl jejich život vypadat jednou ve stáří.*“<sup>31</sup> Je třeba již dnes řešit situaci zítřka, abychom na budoucnost se mohli připravit.

„Stále stárneme a zároveň je nás stále méně. Demografický vývoj nás dostal do kleští a jeho důsledky se dají pro budoucí desetiletí – co se faktů týče – přesně předvídat.“<sup>32</sup>

Můžeme předvídat, že se odchod do důchodu posune do věku kolem 67 až 70 let, a bude čím dál méně mladých pracujících lidí. Bude třeba, aby se staří a mladí lidé naučili vzájemně spolu spolupracovat, a to nejen v prostředí zaměstnání, ale také i na veřejnosti. K tomu bude zapotřebí vytvořit nové podmínky pro soužití generací, jehož jádro leží v novém porozumění mezi službami pro seniory a solidaritou mezi generacemi.<sup>33</sup> Mezigenerační solidaritě a toleranci je třeba naučit nadcházející generaci, a toho lze nejlépe dosáhnout v rodině pomocí výchovného vlivu na dítě. Mezigenerační vztahy v rodině jsou totiž specifické tím, že se řadí do kategorie osobních a blízkých vztahů, což jsou vztahy, pomocí kterých se můžou dvě osoby nejvíce ovlivňovat, a to v různých sférách činnosti a na relativně dlouhou dobu.<sup>34</sup> Z těchto důvodů se musí začít měnit postoje k nejstarší generaci v rodině. Rodiče musí naučit děti, jak žít v harmonickém vztahu se příslušníky nejstarší generace již v dětství, protože v dospělosti se mu tato schopnost bude velmi hodit či bude dokonce nezbytná. Prvním krokem směrem k nejlepší možné budoucnosti je vybudování pozitivního vzájemně se tolerujícího vztahu mezi prarodiči a vnoučaty.

## **2.2 Předškolní věk dítěte**

Vyprávění pohádek je typické pro děti, které ještě neumí číst, ale už jsou natolik vývojově vyspělé, aby mluvenému příběhu rozuměli. Jedná se o děti předškolního věku, od tří do přibližně šesti let (záleží na tom, kdy dítě nastoupí do školy).<sup>35</sup> V této kapitole se budu zabývat popisem vybraných psychických aspektů pro tento věk charakteristických, jak je vidí vývojová psychologie.

---

<sup>31</sup> Henzler a Späth 2013, s. 116.

<sup>32</sup> Henzler a Späth 2013, s. 134.

<sup>33</sup> Henzler a Späth 2013, s. 134-135.

<sup>34</sup> Kyselová 2011, s. 27.

<sup>35</sup> Vágnerová 2000, s. 102.

### 2.2.1 Myšlení a vnímání

Dětské myšlení je v první řadě prelogické neboli prekauzální. To znamená, že se dítě neřídí logickými pravidly a je více spjato s imaginací. Místo logiky zastupuje v myšlení důležitou funkci intuice a magičnost. Nerozlišuje tolik mezi skutečností a realitou. Věří v nadpřirozené schopnosti a pohádkové postavy.<sup>36</sup>

„Dětské myšlení v předškolní době je především obrazné, konkrétní, synkretické a animistické. Pro dětskou mysl není problém všechno oživit, vdechnout životodárného „ducha“ do věcí kolem sebe, oživit je magickým slovem a různými kousky sympatetické magie, v čemž se podobají lidem na prvotních stupních historicko-spoločenského vývoje.“<sup>37</sup>

Předškolák je velmi zvědavý, zajímá ho, jak funguje svět kolem něho, jaká má pravidla, a proto často slýcháváme otázky typu „proč“. Má antropomorfní myšlení: dává neživým věcem lidské vlastnosti. Další charakteristikou jeho myšlení je fenomenismus: důraz na zjevnou podobu světa (př. velryba musí být ryba), a absolutismus: poznání má definitivní a jednoznačnou platnost. Dítě žije v aktuálním momentě, nezajímá se tolik o minulost či budoucnost, je mnohem více vázaný na přítomnosti a aktuální podobě světa.<sup>38</sup>

„Značná vazba na aktuální, smyslově prezentovaný obraz činí svět subjektivně proměnlivější, než jaký reálně je...Proměna vnějších znaků vlastní bytosti je často chápána jako proměna identity.“<sup>39</sup>

Další specifickou charakteristikou je egocentrismus: jeho myšlení a vnímání je vázané na jeho vlastním dojmů. Předškolák si myslí, že ostatní vnímají jevy stejně jako on. Jeho vnímání je v tomto věku ještě nepřesné a subjektivní, proto je pro něj důležitý vlastní pohled na věc.<sup>40</sup>

---

<sup>36</sup>Vágnerová 2000, s. 102-103.

<sup>37</sup>Černoušek 1990, s. 8.

<sup>38</sup>Vágnerová 2000, s. 102-103.

<sup>39</sup>Vágnerová 2000, s.103.

<sup>40</sup>Vágnerová 2000, s. 102.

## 2.2.2 Představitost

V tomto období vrcholí dětská fantazie. Jejich fantazie velmi ovlivňuje jejich vnímání skutečnosti. Předškoláci si často vymýšlejí, upravují realitu podle sebe tak, aby pro ně byla srozumitelná, a často dochází k nesprávným interpretacím.

„Fantazie vyplňuje obrovské mezery v dětském chápání, které jsou způsobovány nezralostí jeho myšlení a nedostatkem přiléhavých informací.“<sup>41</sup>

Potřebují pochopit svět kolem sebe, aby naplnily svou potřebu jistoty a bezpečí a chybějící informace si doplní konfabulací, nepravou lží. Dítě přitom doplňuje reálné vzpomínky svými představami.<sup>42</sup> Nerozlišuje mezi vnitřními a vnějšími prožitky, proto nedělá přílišné rozdíly ani mezi svým vnitřním prožitkem a reálnou událostí, zážitkem. Stejnou váhu pro něj bude mít reálná zkušenost a fantazijní prožitek. Je proto důležité zabezpečit obě stránky jeho života, fyzické i psychické. Pakliže mu budeme dávat v dětství mnoho podnětů rozvíjejících jeho vnitřní svět, v dospělosti se to projeví v jeho morální síle, nápaditosti a pozitivitě.<sup>43</sup> Fantazie pomáhá dítěti dosáhnout harmonického stavu a rovnováhy citové a rozumové, protože díky ní si upravuje realitu dle svých potřeb. Pro dítě je nejsnazší se vyrovnat s vlastními nedostatky myšlení pomocí fantazie. Pozorování skutečnosti v něm může vyvolat silné potřeby či úzkosti a převedení těchto jevů do fantazie je jeho prostředek, jak se s těmito jevy vyrovnat.<sup>44</sup> Úzkost dítěte pociťuje jako nepříjemný intenzivní pocit strachu, který není reakcí na reálný jev či situaci, tudíž nemá vysvětlitelný původ. Úzkost je pocit vlastní nedostatečnosti, který však nemusí korespondovat s realitou.<sup>45</sup> Pro dítě je fantazie dobrou copingovou strategií (strategií pro zvládnutí stresu), ale je třeba, aby se dítě do fantazijních světů neubíralo moc často. Musí se z fantazie vrátit do skutečnosti a své myšlenky se učit postupně třídit a tím se učit porozumět okolnímu světu.<sup>46</sup>

„Rozum má zatím chabou kontrolu nad nevědomím, a proto se dítě pod tlakem emocí a nevyřešených konfliktů nechá unášet bujnou fantazií. Jeho schopnost používat

---

<sup>41</sup> Bruno Bettelheim 2000, s. 62.

<sup>42</sup> Vágnerová 2000, s. 106.

<sup>43</sup> Streit 1992, s. 53-54.

<sup>44</sup> Vágnerová 2000, s. 106.

<sup>45</sup> Cesari Lusso 2011, s. 31-32.

<sup>46</sup> Bettelheim 2000, s. 62.

rozum se teprve zlehka vynořuje a je snadno přemožena úzkostmi, nadějemi strachy, láskami a nenávistmi – vetkanými do všeho, o čem dítě začíná právě uvažovat.“<sup>47</sup>

Dětská fantazie je v předškolním věku rozvíjena hlavně během poslouchání pohádkového vyprávění, hry a kresbě, což jsou aktivity, kterým se dítě předškolního věku věnuje nejvíce.

### **Rozvoj identity, sebepojetí**

Dítě si v tomto období uvědomuje sebe sama, svoji jedinečnost, odlišnost od ostatních. Vzniká vědomí vlastní identity a dotváří se sebepojetí. Vnímá se jako aktivního činitele s určitými schopnostmi. Zde se také projevuje egocentrismus. Pomáhá mu potvrdit si vlastní významnost. Pomocí magického myšlení a fantazie si může dotvořit vlastní identitu a uchovat si tak přijatelný obraz sebe sama. Součástí identity předškoláka jsou také jeho sociální role. Důležitou funkci získávají ty, které přesahují rámec rodiny (např. role žáka mateřské školy), protože ukazují, že dosáhl určitého postavení. Dítě je na tyto role velmi hrdé. Gender role se v tomto období zpřesňuje a diferencuje. Děti začínají chápat, že rozdíl mezi hochem a dívkou není jen fyzický, ale i sociální. Gender role „*zahrnuje sociální pojetí mužské a ženské role, vymezuje její obsah, s nímž se dítě pod tlakem sociokulturních vlivů postupně ztotožňuje.*“<sup>48</sup>

### **2.2.3 Vývojová emancipace**

Dítě poprvé opouští domov, vzdaluje se od svých rodičů, když chodí do mateřské školy. Dochází k vývojové emancipaci, což je odpoutávání dítěte od matky. Z tohoto důvodu se začíná více zajímat o otce. A postupně dochází k uvolnění vázanosti na dospělé a vrstevníci začínají hrát čím dál větší roli v životě dítěte. Zjišťují, že vztah s kamarády se liší od vztahu s dospělým a snaží se prosadit ve skupině vrstevníků.<sup>49</sup> V tomto období také poprvé opouštějí pravidelně domov a přicházejí do styku s dospělými, kteří nepatří do jeho rodiny. Obojímu se mu dostává v mateřské škole, kde navíc dochází i k socializaci. Jeden z efektů socializace je rozvoj prosociálního chování a sociálních rolí. Prosociální chování, což je chování respektující ostatní, signalizuje vývin určité úrovně empatie a schopnosti ovládnutí vlastních aktuálních potřeb brát zřetel také na potřeby ostatních. Prosociální chování je docíleno hlavně pomocí nápodoby, k tomu je zapotřebí mít v blízkosti vhodný vzor. Nápodoba je v tomto období velmi důležitým typem sociálního učení. Nejčastějším vzorem jsou rodiče, kteří dokonce představují určitý

---

<sup>47</sup> Bettelheim 2000, s. 63.

<sup>48</sup> Vágnerová 2000, s. 115-119.

<sup>49</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 50

ideál, kterého chtějí děti v budoucnu dosáhnout a s kterým se identifikují. Identifikace probíhá tak, že dítě nekriticky přijímá veškeré hodnoty, postoje a projevy chování daného jedince, díky čemu se u něj snižuje úzkost a pocit ohrožení a zvyšuje pocit jistoty a bezpečí. V tomto věku dítě také přichází do styku s různými sociálními rolemi, které si zkouší a na symbolické úrovni se je snaží zvládnout. Tomuto procesu se říká anticipace rolí. Nejvíce atraktivní jsou pro děti rodičovské role, s pomocí kterých se motivují k přijetí žádaných vzorců chování a s nimi spojených norem.<sup>50</sup>

#### **2.2.4 Morálka, city**

V předškolním období se rozvíjí morální chování dítěte. Rodiče (ale i další výchovní činitelé) ho učí základní společenské normy chování. Tyto normy, vymezující obsah žádoucího chování, tvoří racionální základ autoregulačního systému. Dle Jeana Piageta je morální uvažování předškolního věku dítěte na tzv. heteronomní úrovni morálního vývoje.

„Předškolní dítě akceptuje taková pravidla, jaká mu prezentují uznávané authority. Na této úrovni přijme jakékoliv normy, o jejichž kvalitě neuvažuje a ani toho zatím není schopné.“<sup>51</sup>

Dítě ještě nemá vlastní názor. Orientuje se nejčastěji podle rodičů, kteří dohlížejí na to, aby dodržovalo příslušné normy. K jejich osvojení přispívá identifikace s touto autoritou. Díky heteronomii můžou dospělí kontrolovat a usměrňovat chování dětí. Tato kontrola však není úplná, jelikož její účinek eliminuje dětský egocentrismus.<sup>52</sup> Dítě chápe normy egocentricky, tzn. že je interpretuje svým specifickým způsobem, jak se mu to zrovna hodí. Snaží se vymýšlet interpretace norem tak, aby nenarušovaly jeho oblíbené aktivity.<sup>53</sup>

Dle Lawrence Kohlberga, který navázal na J. Piageta, morální uvažování závisí na úrovni poznávacích procesů, tzn. že se jedinec morálně vyvíjí postupně a stejně tak jako jeho myšlení prochází během svého psychologického vývoje rozlišitelnými fázemi. Kohlberg těchto fází/stádií definoval šest a rozdělil je po dvou do tří úrovní: prekonvenční, konvenční a postkonvenční. Průměrný člověk morální výše nedosáhne a zůstane v konvenční úrovni. Předškolní děti se řadí do prekonvenční úrovně (kde zůstanou zhruba až do věku devíti let)

---

<sup>50</sup> Vágnerová 2000, s. 123-126.

<sup>51</sup> Vágnerová 2000, s. 120-122.

<sup>52</sup> Klusák 2014, s. 33-34.

<sup>53</sup> Vágnerová 2000, s. 122.



konkrétně do stádia 1, kde se mravní citění teprve utváří zvnějšku. Jsou jim skrze vnější činitele, hlavně rodiče a učitelky v mateřské školce, vštěpovány společenské normy. Až dojde k ukončení tohoto procesu a dítě se ztotožní s danými společenskými normami, dosáhne konvenční úrovně. Jedinci prvního stádia: *Orientace na poslušnost a vyhýbání se trestu*, jak je již z jeho názvu zřetelné, jsou motivováni k mravnímu chování pomocí trestů a odměn a strachu z autority. Jsou poslušní, protože poslušnost po nich vyžadují autority, které jsou silnější než oni sami a musejí se jich držet, aby přežili. Nerespektují autoritu pro její morální ideály. Morálka je zde silně situačně vázaná, změní-li se okolnosti, dítě vidí jinak i špatné a dobré chování. Důležité je, aby autority byly důsledné, jinak se děti normy nenaučí.<sup>54</sup> Děti předškolního věku snadněji chápou konkrétní normy, zvláště dává-li jim autorita osobní význam. K pochopení normy potřebují verbální komentář obsahující hlavně vysvětlení, proč nějakým způsobem chovat, mají to či ono dělat, nebo naopak nedělat. Za morálně správné berou to, za co je autorita pochválí, a naopak špatné je to, za co je potrestá. Naučení se norem je pro dítě důležité, protože jejich znalost mu usnadňuje orientaci v sociálním prostředí a také rozvíjí jeho vlastní identitu, jelikož prostřednictvím žádaného chování, které je posilováno autoritami jako garanty norem, si potvrzuje svoji vlastní hodnotu, váží si samo sebe, seberealizuje se. Když v tomto období není jeho chování monitorováno a upravováno dle pravidel, dítě z toho usuzuje, že na jeho chování nikomu osobně nezáleží, a proto na něm nezáleží ani jemu samotnému.<sup>55</sup> Ke konci předškolního věku se u dítěte projeví i pocity viny za některé nežádoucí chování. Vina je projevem zvnitřnění norem, dítě samo jejich porušení pociťuje jako nepříjemné, což je hlavním cílem morální výchovy. První pocity viny signalizují rozvoj elementárního svědomí.<sup>56</sup>

S morálkou souvisí i citový vývoj dítěte. Stejně jako je dítě velmi tvarovatelné v morálních aspektech, tak i citově je dost ovlivnitelné, sugestibilní. Sugestibilita znamená, že „*děti bez odporu a kritiky přijímají to, co se jim s dostatečnou autoritou předkládá, že napodobují všechno možné, ba že svou řečí a svým chováním „otiskují“ prostředí v němž vyrůstají.*“<sup>57</sup> V tomto věku je proto pro ně typické, že opakují vše, co slyší či vidí, takže si musí dát vychovatelé pozor, aby mu nedávali příležitost je vidět dělat nepatřičné činnosti. Dítě se je totiž rychle naučí a bude je samo opakovat.<sup>58</sup> V tomto věku se diferencují „vyšší“ city (např.

---

<sup>54</sup>Vacek 2008, s. 26-27.

<sup>55</sup>Vágnerová 2000, s. 120-122.

<sup>56</sup>Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 50.

<sup>57</sup>Matějček a Dytrych 1997, s. 61.

<sup>58</sup>Matějček a Dytrych 1997, s. 61.

morální, společenské), které tvoří základ charakteru a povahových vlastností. Pro rozvoj citů je vhodným prostředkem dětská fantazie.<sup>59</sup>

### 2.2.5 Vývoj verbálních schopností

Jazyk a řeč odpovídají stupni rozvoje poznávacích procesů. Jejich rozvoj je závislý hlavně na komunikaci s dospělými, v menší míře je ovlivňují média a vrstevníci. Otázky typu „proč“ slouží k rozvoji verbálních schopností. Dětem nejde tolik o správnost odpovědi na tuto otázku, ale o to, aby si mohli rozšířit slovník a za pomoci nápodoby dosáhnout správného vyjadřování. Děti napodobují nejčastěji své rodiče. V dětském vyjadřování se objevují agramatismy a nepřesnosti, protože se gramatická pravidla teprve učí.<sup>60</sup> Stejně jako egocentrismus je součástí předškolního myšlení, ovlivňuje i řeč dítěte. Egocentrická řeč znamená, že dítě mluví hodně o sobě a moc ho nezajímá něco, co se jeho netýká. Je to řeč monologová, která není primárně určena pro někoho jiného. Je spojena s egocentrickým myšlením. Dítě například tvrdí, že slunce svítí kvůli tomu, aby mohl jít ven.<sup>61</sup>

„Předškolní dítě vyjadřuje svůj názor na svět v kresbě, vyprávění nebo ve hře, v nichž se plně projeví typické znaky dětského myšlení i emočního prožívání.“<sup>62</sup>

Jeho kresby jsou nerealistické a zjednodušené. Zdůrazňují subjektivně důležité rysy nad realitou. Dalším způsobem vyjádření dětské interpretace reality je hra a vyprávění. Symbolicky vyjadřují jeho postoj ke světu.<sup>63</sup> Předškolní věk je zlatým obdobím her, protože se jedná o nejdůležitější činnost tohoto období. Na rozdíl od předchozího období předškolák se věnuje společným hrám, hlavně ve skupině s vrstevníky. Hra rozvíjí všechny psychické funkce, např. fantazii, řečové schopnosti, kreativitu.<sup>64</sup> Hra má i terapeutickou funkci, dítě si může symbolicky splnit svá přání nebo si „přehrát situaci, které nerozumělo nebo se jej citově dotkla, a najde alespoň na této úrovni přijatelné řešení“.<sup>65</sup> Hra má často pohádkové téma, děti rádi vstupují do rolí pohádkových postav. Až kolem devátého roku zájem o pohádku začíná polevovat a dětský zájem se zaměří spíše na okolní svět a přírodu.<sup>66</sup>

---

<sup>59</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 50.

<sup>60</sup> Vágnerová 2000, s. 113-114.

<sup>61</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 49.

<sup>62</sup> Vágnerová 2000, s. 109.

<sup>63</sup> Vágnerová 2000, s. 109-110.

<sup>64</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 49.

<sup>65</sup> Vágnerová 2000, s. 110.

<sup>66</sup> Streit 1992, s. 57.

## 2.2 Stáří

V této podkapitole se budu zabývat vývojovým stupněm, kterému odpovídá průměrný věk prarodičů. Dle Vágnerové (2000) je to období počínající 60. rokem<sup>67</sup>, ale tento mezník se neustále posouvá, jelikož se lidé snaží co nejdéle zůstat aktivními a věnovat se svému povolání. Odložení důchodu také souvisí s celkovým stárnutím společnosti, které nutí lidi být zaměstnanými co nejdéle.<sup>68</sup> Novější publikace, jako je například *Vývojová psychologie* od Thorové (2015), považují za počátek stáří v rozvinutých zemích 65. rok.<sup>69</sup> V této podkapitole se zaměříme na rané období stáří, kdy role prarodiče je spojena s vnoučaty v období předškolního věku. Z tohoto období obsáhneme jen znaky, které souvisejí se vztahem k rodině, k vnoučatům, a trávení volného času spojeného s vyprávěním pohádek. Nebudeme zde sledovat ostatní znaky stáří jako je například ageismus, generační solidarita či participace seniorů na trhu práce a veřejném životě.

Vývojová etapa stáří navazuje na etapu pozdní dospělosti (45-60 let: pojetí Vágnerové<sup>70</sup>, 50-70 let: pojetí Thorové<sup>71</sup>), kde si jedinec tradičně začíná osvojovat roli prarodiče, čímž si kompenzuje odchod vlastních dětí, znovu se dostává do role výchovného činitele a skrze nově narozená vnoučata je uspokojována jeho potřeba lásky a citové odezvy. V tomto období jsou vnoučata ještě většinou malá, proto se zaměřím na etapu stáří, zvláště pak na rané stáří, kdy je jedinec v dostatečně dobré fyzické kondici, a proto je nezávislý, může bydlet samostatně.<sup>72</sup>

V období raného stáří mají lidé více volného času, protože již nepracují, a mohou ho proto trávit hlídáním vnoučat.<sup>73</sup> V České republice leží průměrný věk odchodu do důchodu spočívá mezi 60 a 65 lety.<sup>74</sup> V tomto věku degeneruje centrální nervová soustava a z toho důvodu je jejich vnímání méně přesné a pomalé. Dochází k celkovému zpomalení, a to jak fyzickému tak i u psychických funkcí, a k prodloužení reakčního času. Dochází také ke zhoršení paměťových kompetencí, což se projevuje hlavně v bezprostřední a krátkodobé paměti, tzn. že si s obtížemi zapamatovávají nové informace, obtížně se učí nové věci a někdy zapomínají to,

---

<sup>67</sup> Vágnerová 2000, s. 443.

<sup>68</sup> Henzler a Späth 2013, s. 134-135.

<sup>69</sup> Thorová 2015, s. 463

<sup>70</sup> Vágnerová 2000, s. 401.

<sup>71</sup> Thorová 2015, s. 452.

<sup>72</sup> Thorová 2015, s. 463.

<sup>73</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 67-70.

<sup>74</sup> Thorová 2015, s. 470.

co už uměli, proto se stávají závislejší na pomoci okolí. Musí vynaložit větší úsilí pro vybavení si toho, co se stalo včera, než pro vybavení toho, co se stalo před desítkami let. Z těchto důvodů také raději přemýšlejí a mluví o minulosti, kterou si navíc zkrášlují vzpomínkovým optimismem.<sup>75</sup> Pro nedostatečnou kvalitu a kvantitu vstřebávaných informací z okolního prostředí začínají být více a více odstřiženi od reality, proto si dotváří mezery ve vnímání a paměti konfabulacemi. Myšlení bývá cyklické a postrádá dřívější originalitu. Ubývá schopnost abstraktního myšlení spolu s dalšími mentálními schopnostmi, což si starý člověk kompenzuje životními zkušenostmi, lidskými moudry a univerzálnějším pohledem na svět.<sup>76</sup> Také se kvůli zhoršení kompetencí k učení raději uchylují k stereotypu a rigiditě, což souvisí s moralizováním, jelikož jim záleží na striktní dodržování jejich řádu, který činí lidské chování srozumitelnějším. Rigidita s sebou ale také přináší stálost názorů a postojů.<sup>77</sup> Co se týče citového života, staří lidé mají sklony k úzkostným náladám, depresím a melancholii, proto také bývají uzavřenější a cítí se osaměle a izolovaně. Dále cítí větší potřebu citové jistoty a bezpečí, protože si uvědomují úbytek sil a kompetencí, proto se také cítí více ohroženi. Tato situace se může vyhrotit až do dvou extrémů: buď uzavřením se před okolním světem, protože se za svou neschopnost stydí, anebo se naučí spoléhat na pomoc své rodiny, a mohou se tak stát přítěží.<sup>78</sup>

„V procesu stárnutí pomalu a plíživě vyhasínají city, pozornost a empatie – vcítění a zájem o druhého. Přirozeně se člověk obrací sám do sebe, aby uchoval zbytky vyhasínající energie.“<sup>79</sup>

Je důležité, aby si jedinec i ve stáří udržel aktivní život, věnoval se svým zájmům a byl v častém kontaktu s jinými lidmi, aby se co nejvíce mohl vyhnout takovým pocitům.<sup>80</sup>

### **2.3 Mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty**

V této kapitole se pokusím vymezit nejdůležitější aspekty mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty, dále se zaměřím na odlišnosti těchto vztahů oproti vztahům mezi rodiči a dětmi a zda-li mohou prarodiče zprostředkovat něco vnoučatům lépe než rodiče.

---

<sup>75</sup>Vágnerová 2000, s. 451-453.

<sup>76</sup>Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s.70.

<sup>77</sup>Vágnerová 2000, s. 454.

<sup>78</sup>Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 69-71.

<sup>79</sup>Irmanovová 2011, s. 99.

<sup>80</sup>Kafková 2013, s. 10.

Roli prarodiče jedinec získá narozením jeho prvního vnoučete a tato role trvá zhruba 25 let jeho života. Nejčastější věk, ve kterém se lidé stávají prarodiči, spadá do období mezi 50-55 lety. U muže je průměrný věk vstupu do role prarodiče o pár let vyšší.<sup>81</sup> Průměrný věk prarodiče se v dnešní době zvyšuje, jelikož dle současných výzkumů bývají prvorodičky nejčastěji 29leté a průměrný věk prvorodiček zvyšuje také průměrný věk vstupu do role prarodiče.<sup>82</sup> V dnešní době můžeme narazit na prarodiče, kteří se jimi stali v šedesáti nebo dokonce i po sedmdesátce.<sup>83</sup> V současnosti kromě zvyšujícího se věku prarodičů také „došlo k prodloužení průměrné délky života, tudíž došlo také k prodloužení doby, kdy se mohou prarodiče aktivně zapojit do výchovy dětí a mohou tak společně se svými vnoučaty strávit více let než kdy dříve“.<sup>84</sup> Jde o to, tento čas využít co možná nejefektivněji. Kromě času, který prarodiče stráví s dětmi, míra jejich vlivu na dítě také závisí na jejich zdraví a jejich vztazích s rodiči dítěte.<sup>85</sup>

Z rodiče se prarodič stane ze dne na den a stejně tak jako prvorodič potřebuje i nový prarodič trochu času na to sžít se se svojí novou rolí. Tato role není vrozená na rozdíl od rodičovské role, kde se u rodiče probudí rodičovský pud. Prarodič se musí „naučit“ milovat dítě, které je sice „stejně krve“, ale není to jeho dítě.<sup>86</sup>

„Když se člověk stane prarodičem, ustálené vztahy v rodině se začnou povážlivě houpat. Všechny dosud vyvážené stavební kameny se dají do pohybu a rodinný systém se přeskupí. Jednotliví aktéři mění místa i role a jejich pořadí i postavení v rodové linii se proměňuje.“<sup>87</sup>

Narození prvního vnuka nebo vnučky je velkým milníkem v celé rodině, který rozpohybuje celou generační pyramidu. Čím je jedinec postaven výše v této pyramidě, tím jsou pro něj rodinné vztahy komplexnější. Když například dojde k rozchodu dvou partnerů na pozici prarodičů, může to rozdělit tuto rodinu na dva tábory a poškodit vztahy i mezi vnoučaty. Prarodič si musí uvědomit, že je hlavou celé rodiny a zodpovídá za to, aby rodina držela pohromadě. Nejčastěji právě díky němu se širší rodina pravidelně stýká, například aby mohla

---

<sup>81</sup> Zemanová 2010, s. 21.

<sup>82</sup> *Pohyb obyvatelstva - 1. - 3. čtvrtletí 2016* [online].

<sup>83</sup> Svoboda 2017 [online].

<sup>84</sup> Sedláková 2015, s.15.

<sup>85</sup> Sedláková 2015, s. 11.

<sup>86</sup> Irmanovová 2011, s. 99.

<sup>87</sup> Cesari Lusso 2011, s. 7.

oslavit jeho narozeniny. Prarodiče hrají velmi důležitou roli v předávání tradic, které by měli za svého života vštípit svým dětem i vnukům. Právě tradice utužují rodinné vztahy.<sup>88</sup>

Dnes se tradiční chápání rodiny změnilo díky odmítnutí širší rodiny a jejích nahrazením tzv. nukleární rodinou, což jsou rodiče a děti. K tomu došlo hlavně tím, že si rodiny zakládají ekonomicky nezávislí partneři žijící v odděleném domě od svých rodičů.<sup>89</sup>

„Společné třígenerační soužití není tedy u nás častým jevem, ba dalo by se říci, že ve městech je dnes vzácností a že ve významném procentu přetrvává jenom na venkově.“<sup>90</sup>

Toto uspořádání moderní rodiny způsobilo, že role prarodiče již není tak striktně daná, došlo k uvolnění jejího chápání. Už nejsou prarodiče nutně chápány jako „hlídací“ či záložní prarodiče, kteří jsou kdykoli ochotni pohlídat svá vnučata. Záleží čistě na jednotlivci, jak roli prarodiče přijme, jestli aktivně nebo pasivně, a do jaké míry bude vstřícný.<sup>91</sup>

Když prarodič svou roli přijme pasivně, nedochází k častějšímu kontaktu, pozbývá role prarodiče svých specifík a nic neznamená. Musíme zdůraznit, že to nikdy není chyba vnučete, že se nestýká se svým prarodičem, vždy záleží na vztahu mezi prarodičem a rodičem, tedy ve vztahu rodiče a dospělého „dítěte“. Když však v rodině panují dobré vztahy a prarodič tráví častěji svůj čas společně se svým vnučetem a je schopen podnikat s ním nejrůznější aktivity, utváří se specifická emoční vazba. Tato vazba je pro obě strany prospěšná, vzájemně si mohou nabídnout něco, co druhý potřebuje. Je důležité si totiž uvědomit, že tento čas je limitovaný a jako u všech rodinných vztahů je nejlepší si ho budovat hned od začátku než zpětně něco dohánět. Je proto důležité, aby spolu prarodiče a vnučata trávili času co možná nejvíce.<sup>92</sup>

Když prarodič svou roli přijme aktivně, stává se „záložním rodičem“ a pomáhá mladým rodičům s výchovou dítěte. Tato pomoc však musí mít své hranice, prarodič by neměl zastupovat rodičovskou výchovu, měl by mít s vnučetem spíše přátelský vztah.<sup>93</sup> Je však třeba si uvědomit, že antropologicky není přirozené, aby se člověk ve svém stáří věnoval péči a výchově o malé dítě po tom, co už si vše jednou prošel. Ve velmi dávných dobách se lidé

---

<sup>88</sup> Cesari Lusso 2011, s. 17-18.

<sup>89</sup> Sedláková 2015, s. 9.

<sup>90</sup> Matějček a Dytrych 1997, s. 48.

<sup>91</sup> Irmanovová 2011, s. 99-100.

<sup>92</sup> Kyselová 2011, s. 37.

<sup>93</sup> Sedláková 2015, s. 14..

nedožívali tak vysokého věku, aby se dočkali vnoučat, proto se prarodiče musí učit této specifické roli, není přirozená jako ta mateřská. Jestliže jako rodiče zklamali, dostávají prarodiče ve vnoučatech druhou šanci, aby mohli dokázat své schopnosti či odčinit, co se s vlastními dětmi nepodařilo. Na druhé straně mladí rodiče se často až příliš spoléhají na své rodiče s hlídáním nebo i výchovou dětí. Neměli by zapomínat, že prarodiče mají svůj vlastní život, který by jim neměli dlouhodobě nebo často narušovat.<sup>94</sup> Výzkumy potvrdily ústup trendu „hlídacích babiček“ a ukazují, že „české seniorky, které velmi aktivně participují na různých volnočasových aktivitách, kladou velký důraz na to, aby jejich pomoc s péčí o vnoučata nebyla povinností, a že těmto aktivitám vyhražují jen takovou část svého denního programu, kterou jsou ochotny vyčlenit“.<sup>95</sup>

Jak už bylo řečeno, společné soužití tří generací není časté, ale to neznamená, že jsou přetřhány vazby mezi těmito generacemi. V dnešní společnosti existuje tendence k vzájemné rodinné solidaritě, rodinné generace si mezi sebou vzájemně pomáhají. Prarodiče s rodiči se povětšinou snaží udržovat dobré vztahy a bydlet v dojezdové vzdálenosti od sebe, aby prarodiče mohli navštěvovat často vnoučata, která posilují jejich pozitivní sebepojetí, a zároveň aby rodiče se mohli postarat o prarodiče, až to bude nutné.<sup>96</sup> Společné třígenerační soužití je častější v jiných kulturách, kde existují i výzkumy (např. srovnání korejských velkých a nukleárních rodin), které potvrzují, že potřeba rodinných kontaktů a vztahů je vysoká. Navíc ukazují, že děti z širších rodin mají méně psychologických problémů, což dokládá, že kontakt s prarodiči má pozitivní vliv na psychickou odolnost dítěte, netrpí tolik neurózami a podobnými problémy.

„Velká rodina podporuje v dětech důležité vlastnosti jako je souhra, spolupráce, dělba práce, soucit, radost ze společné zábavy. Mít nesobecké děti a vnoučata je vlastně výhodné, protože je to určitá pojistka pro stáří.“<sup>97</sup>

Když si rodiče vychovávají nesobecké děti, které jsou zvyklé pomáhat starší generaci, můžou si být jistí, že o ně bude pak také postaráno. Soužití více generací však má i své nevýhody. Dochází k častým konfliktům, které, když se neřeší konstruktivně, se můžou promítnout na psychice dítěte, které tyto citové tlaky cítí nejintenzivněji. Společné soužití vyžaduje vzájemnou toleranci a umění vcítit se do druhého. Prarodiče musí podporovat rodiče ve

---

<sup>94</sup> Irmanovová 2011, s. 99-100.

<sup>95</sup> Petrová Kafková 2013, s. 60.

<sup>96</sup> Petrová Kafková 2013, s. 46.

<sup>97</sup> Hoskovcová 2006, s. 23.

výchově a respektovat jejich rozhodnutí. Soužití tří generací má své výhody, ale stejně tak může být dostačující, když prarodiče bydlí v blízké vzdálenosti a navštěvují často mladou rodinu.<sup>98</sup>

Udržování blízkého vztahu mezi prarodičem a vnoučetem je výhodné pro obě strany. Už byla zmíněna psychologická odolnost, soucit a spolupráce. S tím souvisí také potřeba vzbudit v dětech lidskou vzájemnost, aby se naučily si vzájemně pomáhat, aby se naučily poctivosti, trpělivosti a altruismu. To jsou vlastnosti, které jim nejlépe vštíjí prarodiče, kteří sami někdy potřebují pomoc, jelikož jim již některé činnosti dělají problémy. Nemůžeme se spoléhat, že je toho naučí ve škole, která je v dnešní době více učí děti soutěživosti a tomu, jak obstát v konkurenci.<sup>99</sup>

Dále prarodiče pomáhají rozvíjet duševní život dítěte tím, že se s nimi věnují různým zábavným aktivitám např. hrám, ručním pracem, kreslení. Patří sem i vyprávění příběhů. Do rozvíjení duševního života patří rozvoj fantazie, citů a podpora dětských snů a zájmů. Prarodiče z těchto aktivit často preferují **vyprávění**, které má mnoho pozitivních účinků na dítě.<sup>100</sup>

Prarodiče rádi vyprávějí příběhy z minulosti, co zažili, když byli mladí. Rádi sdílejí tyto zážitky, protože sami stráví hodně času reminiscencemi o minulých dobách, a nachází velké uspokojení v tom, když někdo si o tom chce nechat vyprávět. Jejich příběhy jsou často vylepšeny vzpomínkovým optimismem, popřípadě konfabulacemi, které používají proto, že už jim paměť tolik neslouží. Dětem však nejde o pravdivost příběhu, jako o jeho napínavost, obraznost a poutavost, takže vítají prarodičovské vyprávění, které jejich uším zní jako fantastická pohádka.<sup>101</sup> Zároveň by se však nemělo lhát dětem úmyslně, tedy zatajovat pravdu např. z důvodu studu nad neúspěchy. Děti by se měly naučit, že jejich prarodiče (i rodiče) nejsou bezchybní, každý má své silné a slabé stránky. Takto pochopí, že i oni mají své slabosti a nejsou neomylní. Začnou svět vidět v realistickém světle. Vyprávění o zážitcích prarodičů nejenom přibližuje dětem minulost, ale také děti minulosti, proto se děti cítí být spřízněni s minulostí a se svými předky. Tímto způsobem si budují jakousi duševní zakořeněnost (ukotvenost), která v nich vytváří pocit jistoty, bezpečí a vnitřní vyrovnanosti. Je pro ně uklidňující, že ví odkud pochází, kde je jejich místo na světě, a pak snadněji mohou najít sama sebe a objevovat svět kolem nich. Hledání své identity, toho, co má a nemá člověk rád, patří k jednomu z cílů

---

<sup>98</sup> Hoskovcová 2006, s. 23.

<sup>99</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 30-31.

<sup>100</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 10.

<sup>101</sup> Vágnerová 2000, s. 451-453.



předškolního dítěte. Děti hledají kontinuitu zprostředkovanou prarodiči, protože jim dodává pocit stability v realitě, kde zažívají celou řadu osobních a společenských proměn.<sup>102</sup>

„Tak se dějiny rodiny a dějiny rodinných příslušníků stávají výstupem do dějinného vědomí vůbec; doplňují přibývajících vzpomínky dítěte o kolektivní vzpomínky své skupiny a pomáhají mu objevovat, že (a jakým způsobem) dochází ke změnám a vývoji v průběhu života každého člověka.“<sup>103</sup>

Dítě se skrze prarodičovské vyprávění učí vnímat svou sounáležitost k větší skupině, ke své rodině, a lépe čelí strachům z osamění. Děti se také dokáží lépe vcítit do duší svých prarodičů a představit si je jako malé děti, které měly podobné problémy.

„Prarodiče doplňují emocionální vývoj dítěte, rozšiřují mu pole k vyjádření. Dítě se učí jinému pohledu na svět, který mu prarodiče zprostředkují. Učí se vnímat čas, dokáže si díky babičce a dědečkovi představit své vlastní stárnutí a v neposlední řadě se učí trpělivosti a toleranci ke stáří jako takovému.“<sup>104</sup>

Díky prarodičům si vnoučata začínají rovnat svou vlastní představu o budoucnosti. Pochopí, že musí také jednou dospět. A stejně jako oni se jednou vyrovnají se svými současnými problémy, kterými si prarodiče také prošli. Také začínají chápat, že vše má svůj čas, učí se trpělivosti a nepropadají tolik záchvatům vzteku nad tím, že vše nejde okamžitě.<sup>105</sup>

Nejvíce vnoučata těží z vyprávění prarodičů, která jsou často plná jejich životních zkušeností, lidových moudr a přísloví. Tímto způsobem zprostředkovávají dětem i mravní poučení. Tímto způsobem pomohou prarodiče přispět k rozvoji **morálky a slušného chování**. Musí se však vyvarovat střetů těchto praktik s rodičovskou výchovou slušného chování a mravů. Současné tendence výchovy se často liší od těch, ve kterých byli vychováni, a děti jsou v předškolním období velmi ovlivnitelní i co se týče morálky. Prarodiče si musí uvědomit, že nejvíce odpovědní za výchovu i morálku jsou rodiče, tudíž jim do toho nesmí rozporuplně zasahovat. Typickým příkladem narušování výchovy rodičů je nabízení různých úplatků v podobě sladkostí. Prarodiče si tím chtějí získat sympatie dětí a děti toho využívají, protože je mají od rodičů zakázány. Podobné typy rozmazlování narušují vztah mezi prarodiči a rodiči,

---

<sup>102</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 37-54.

<sup>103</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 37.

<sup>104</sup> Irmanovová 2011, s. 104.

<sup>105</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 45-47.

kteří z těchto situací vždy vyjdou jako ti špatní, co děti trápí a nedopřávají jim. Prarodiče zapomínají na to, že rodič je hlavním vychovatelem a jako takový musí nastolovat pravidla výchovy. Aby dítě bylo dobře vychováno, musí prarodiče přistoupit na tato pravidla a nenabourávat je a s nimi i autoritu rodičů. Rodiče spíše uvítají, když se prarodiče nabídnou vnučata pravidelně hlídat nebo s nimi podniknou výlet, na který rodiče nemají tolik času.<sup>106</sup>

Rodiče jsou zodpovědní za chování svého dítěte, proto jeho prohřešky někdy berou až příliš osobně. Ztotožňují se se svými dětmi a jejich prohry i výhry berou jako vlastní. Mohou proto na ně klást příliš vysoká očekávání, se kterými přichází citový tlak na dítě, který může vyústit i v přílišný strach z neúspěchu. Rodiče na své děti přenáší své vlastní sny, které se jim nesplnily, a často nevnímají to, co chtějí a potřebují samy děti.

„Naproti tomu prarodiče nenesou přímou odpovědnost za výchovu, a mohou proto v pozitivním smyslu s odstupem vnímat, naslouchat a vidět, jaká jejich vnučata doopravdy jsou.“<sup>107</sup>

Prarodiče se nesoustředí tolik na to, jak vypadají jejich vnučata před ostatními, chtějí dát dětem prostor k tomu, aby byly samy sebou. Ne však všichni prarodiče se tak chovají. Někteří jsou přehnaně velkorysí a mají tendenci svým vnučatům vše odpouštět či popírají vůbec možnost, že by mohla být schopna něčeho špatného. Přehnanou tolerancí si chtějí vynahradiť přísnou výchovu svých dětí, ale vnučatům ani vztahu s jejich dětmi to neprospívá.<sup>108</sup>

Rodiče mají také na rozdíl od prarodičů roli „dozorčího“. Musí dohlížet na dodržování pravidel, trestat, vyšetřovat atd., a proto se stává, že se jim děti někdy bojí svěřit se, co provedly. Děti ale vždy potřebují mít kolem sebe někoho, komu se mohou svěřit a důvěřovat mu. Pro tento účel se hodí prarodiče, kteří jsou většinou velkorysejší a dokážou vlídněji posuzovat slabosti, částečně proto, že sami pociťují ubývání vlastních sil.<sup>109</sup> Prarodiče jsou zdrojem opory, trpělivosti a pochopení, čehož se jim dostává díky jejich vlastním zkušenostem s výchovou a díky univerzálnějšímu pohledu na svět, který již není zatížen stresem a povinnostmi ze zaměstnání.<sup>110</sup>

---

<sup>106</sup> Madden a Madden 1980, s. 71-72.

<sup>107</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 23-24.

<sup>108</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 24.

<sup>109</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 10

<sup>110</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 28.

Pro růst dítěte je důležité, aby pochopilo fungování okolního světa, a to i jeho negativní aspekty. Hodně rodičů se snaží dítě uchránit před zlem, které číhá v dospělém světě. Na jednu stranu je to dobře, na druhou stranu si dítě musí být vědomo existence negativních aspektů života, aby vědělo, čeho se má vyvarovat, a mohlo vyrůst v soběstačného tvora. Rodiče nebudou vždy po jeho boku, aby ho mohli chránit. Jednou z těchto negativních aspektů je **otázka smrti**. Přítomnost prarodičů tuto otázku připomínají, protože jsou za pomyslným vrcholem svého života a jejich fyzické i mentální síly se ztenčují. Dítě žijící v kontaktu s prarodiči lépe pochopí a smíří se s myšlenkou, že smrt je nedílnou součástí života. Dítěti se bude lépe žít, když pro ně přestane být smrt jakýmsi příznakem, pochopí-li, že je součástí života, a může se stát jedním z hlavních motivátorů v životě. Vzbuzovat životní elán může i vědomí toho, že dnešní den se nikdy nebude opakovat a vše jednou skončí. V tomto procesu seznamování se se smrtí jsou prarodiče cennými průvodci.<sup>111</sup> Zároveň jsou vnučata prostředkem pro prarodiče, jak se zbavit úzkosti ze smrti. Jsou totiž plny života a svým chováním rozptylují prarodičovy neodbytné myšlenky o smrti. Prarodiče se často vžívají do svých vnučat a mohou prožívat bezstarostný život vnučat jakoby v zastoupení. Vnučata navíc zajišťují rodovou kontinuitu, což uspokojuje základní potřebu prarodiče zanechat po sobě něco smysluplného, nebýt zapomenut.<sup>112</sup>

Jak bylo popsáno v minulé podkapitole, starší lidé občas tíhnou k izolaci a často trpí pocity osamění. Ve společnosti je rozšířena představa, že se starší lidé izolují úmyslně, což nebývá pravda. Většinou jsou k tomu donuceni okolnostmi. Každý člověk potřebuje mít lidi ve svém okolí a udržovat si několik blízkých vztahů. Starší lidé nejčastěji udržují blízké vztahy v rodině, u svých dětí a vnučat, což považují za důležitou strategii adaptace na stárnutí. Kromě rodinných vztahů mají blízký vztah i s přáteli, jejichž počet se však časem snižuje. Také pocit osamělosti se může dále prohlubovat tím, že dojdou k závěru, že jim rodinní příslušníci nerozumějí. Jejich synové jsou zaneprázdněni svými životy a často se nedokážou vcítit do starého člověkem, který žije úplně jiným stylem života.<sup>113</sup>

„...nedostatek generačního porozumění vede k tomu, že se lidé cítí izolováni, vzdáleni od svých kořenů, a tím i od své nejhlubší podstaty.“<sup>114</sup>

---

<sup>111</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 87-95.

<sup>112</sup> Vágnerová 2000, s. 427.

<sup>113</sup> Kyselová 2011, s. 29.

<sup>114</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 9.

Jejich vzájemnému vztahu často pomáhá právě narození vnoučat. Můžou tím být znovu navázány zprerhané vztahy. Jako noví rodiče potřebují u nich jejich děti oporu, často hledají radu či pomoc. I pro prarodiče je dobré být v kontaktu s vnoučetem, protože to mu jen svou dětskou energií a aktivitou přináší úsměv na rty a zbavuje ho pocitů osamělosti a deprese.<sup>115</sup>

Pro děti, ale i pro dospělé je přínosné mít nějaký životní vzor. Většinou tento post zastávají rodiče, ale někdy toto místo ztrácejí. Stává se to, když děti rodiče vnímají jako hrozbu nebo když se z důvodu jejich blízkého soužití seznámily s jejich charakterovými vadami.<sup>116</sup> V tomto období, kdy rodiče neslouží dítěti jako vzor, potřebuje najít jiný identifikační objekt, aby se mohlo vyvíjet bez psychopatologických symptomů. V tomto případě prarodiče mohou zastoupit místo rodičů lépe než ostatní, protože se v očích dětí jsou moudří, hodní, trpěliví, jakoby seskupením všeho pozitivního. Také jejich partnerský život si často dávají za svůj vzor, protože jim vydržel přes půl století.<sup>117</sup>

V dnešní době se stále více prosazuje rozvolnění tradičních rodinných pout, kvůli vysoké rozvodovosti, nestýkání se s prarodiči. Párům s žádnými či jedním dítětem, se rodina sužuje na velmi malý počet členů a prosazuje se čím dál více individuální životní styl oproti rodinnému.

„Rozpad širší rodiny s mnoha příbuzenskými vztahy je následován stále častějším rozpadem rodinné buňky s rodiči a dorůstajícími dětmi. V budoucnosti bude existovat více „neúplných rodin“, jakož i množství alternativních životních společenství.“<sup>118</sup>

Z důvodu menšího průměrného počtu dětí na pár a velké rozvodovosti je důležité, aby alespoň prarodiče zůstali součástí rodiny a stýkali se často se svými vnoučaty. Jinak hrozí, že by dítě mohlo zůstat pouze s jedním rodičem (a navíc samoživitelem), a to by se mohlo podepsat na jeho vývinu. Je důležité dítě obklopovat blízkými lidmi, aby dokázalo i později navazovat vztahy a tvořit blízké vztahy s novými lidmi. Odborníci také tvrdí, že nedostatek rodinných příslušníků může vést k poklesu tolerance a schopnosti sdílet s někým osobní prostor z důvodu nedostatečných společných životních zkušeností. Pro takové dítě by později mohl nastat

---

<sup>115</sup> Vágnerová 2000, s. 426-427.

<sup>116</sup> Sedláková 2015, s. 11-12.

<sup>117</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 46.

<sup>118</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 27.

problém s nalezením stálého partnera a založením rodiny. Prarodiče mohou poskytnout dítěti kýžený kontakt s lidmi, mohou si s ním hrát a vyprávět příběhy a dítě nebude tolik izolováno.<sup>119</sup>

---

<sup>119</sup> Hauser-Schöner 1996, s. 27.

### 3 Vyprávění pohádek

V této kapitole se zaměříme na pohádku a na její vyprávění. V první kapitole definujeme, co je to pohádka, jaké má charakteristické rysy, jak se zařazuje do širšího kontextu literatury a jaké jsou její základní druhy. Druhá podkapitola má za úkol stručně popsat původ pohádky a základní teorie o jejím šíření. Třetí podkapitola se zabývá strukturou pohádky. Čtvrtá podkapitola navazuje na předchozí podkapitoly tím, co pohádka přináší dítěti, jak na něho působí. Předposlední podkapitola se zabývá různými způsoby zprostředkování pohádky se speciálním důrazem na její vyprávění. V poslední kapitole jsem se zaměřila na dnešní přístup k pohádce, chtěla bych osvětlit, jaké současné vlivy působí na pohádku a její vyprávění a jak se k pohádce staví dnešní rodiče.

#### 3.1 Definice pohádky

Pohádka je „zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem“<sup>120</sup> a „byla složena k vyprávění, k tomu, aby obraznost slova vyvolávala skryté obrazy imaginace, dřímající v dětské psychice, v mysli posluchače“.<sup>121</sup> Pohádka je tedy literární žánr, který se velmi často vypráví. Na rozdíl od čtení při vyprávění dochází ke speciálnímu komunikačnímu kontaktu, který by měl směřovat k vytvoření **specifického komunikačního pouta** mezi vypravěčem a posluchačem, ke kterému tradičně dochází mezi rodičem a dítětem či prarodičem a dítětem. Součástí tohoto pouta je pocit vzájemnosti a blízkosti mezi oběma participanty.<sup>122</sup> Může se zdát, že je to vztah jednostranný, jelikož hlavní úlohu zde má člověk, který příběh vypráví, ale není tomu tak. Oba dva participanti si jsou rovni a jejich individuality ovlivňují průběh pohádkového vyprávění. Dítě se na tomto procesu podílí svými emotivními reakcemi, které můžeme spatřit v jeho obličejí, může se doptávat na příběh atd.<sup>123</sup> Jedním ze základních účinků pohádky je sdílení vzájemné radosti z vyprávění. Aby vyprávění dosáhlo dalších účinků, jako je např. obohacování dětské zkušenosti a představitosti, musí si dospělý uvědomovat svou aktivní účast na vyprávění příběhu a využívat všech rétorických prostředků, které mu vyprávění nabízí, jako je např. barevnost lidského hlasu, dramatické pauzy, výrazná

---

<sup>120</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 472.

<sup>121</sup> Černoušek 1990, s. 6.

<sup>122</sup> Chaloupka 1982, s. 137-138.

<sup>123</sup> Bettelheim 2000, s. 150.

gesta a mimika. Při dosažení blízkého pouta dospělý se dokáže vcítit do dítěte a docenit jeho pocity a reakce.<sup>124</sup> Vyprávění dítěti zprostředkovává zážitek kouzelné síly obrazného slova. Dítě si vyprávěný příběh představuje ve své **fantazii** a tím ji rozvíjí.

„Pohádková imaginace vytváří odlehlý čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je izolován od vnějšího kontextu společensko-historické reality a funguje podle svého autonomního řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a navozuje atmosféru oblažující epické bezstarostnosti. Příběh obsahuje zpravidla kouzelné, popř. zázračné motivy a přiznává svou vymyšlenost.“<sup>125</sup>

Jejími dalšími charakteristikami jsou časová i místní neurčitost. Pro obojí jsou typické slovní fráze, pro časové vyhranění je to např. *za dávných časů, byl jednou jeden*; pro místo např. *za devatero horami a devatero řekami*. Co se týče času, pohádka se nemusí odehrávat v minulosti, dost často je to spíše bezčasí, mohla se tedy odehrávat kdykoli. Toto bližší neupřesnění slouží pohádce k tomu, aby se dítě vžilo do příběhu a pohádka pro něj byla vždy aktuální. Svou přiznanou vymyšleností a časoprostorovou neukotveností se odlišuje od legend, biblických příběhů či mýtů. Dalším rozdílem mezi pohádkou a dalšími útvary folklorní epiky je ten, že pohádka vždy končí šťastně, obsahuje happy-end.

„Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka převádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech.“<sup>126</sup>

Pohádka je napsána srozumitelným a dětem blízkým jazykem a má jednoduchou strukturu, aby mohla dětem co nejlépe předat v ní skryté myšlenky. Pohádková kompozice není náhodná, ale je pečlivě promyšlená. Pohádka vždy musí končit tím, že dobro vítězí nad zlem. Pohádka bez šťastného konce přestává být pohádkou.<sup>127</sup>

Pohádkové vyprávění nedbá na originalitu zápletky, naopak se vyžívá v opakujících se motivech, stereotypních formulích, opakování magických čísel a předvídatelnosti a jednoduchosti postav. Tyto aspekty spolu se šťastným koncem jsou charakteristickými rysy triviální literatury, což však u pohádky neznamená literární pokleslost, naopak schematicismus

---

<sup>124</sup> Bettelheim 2000, s. 154.

<sup>125</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 472.

<sup>126</sup> Černoušek 1990, s. 9.

<sup>127</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 472.

dává pohádce její neodolatelné kouzlo. Schematismus je prostředkem jednoduchosti a ta je v pohádkách zapotřebí, protože je určena pro děti a snaží se jim dát poznat morální poučení. Pohádka si nedává za cíl čtenáře překvapovat, ale dává mu skrze opakování jasně zřetelnou hlavní myšlenku díla. Hlavní myšlenka či záměr autora má být co nejjasnější a nejsrozumitelnější, aby právě i děti je mohly z pohádky dešifrovat. Co jí chybí v originalitě, to si více než dost vynahrazuje v dějovosti a líbivosti, čím své čtenáře poutá a přitahuje. Snaží se vyhnout přílišnému popisu či úvahám hlavních hrdinů, víceméně vynechává vše, co by mohlo čtenáře nudit. Pohádka kumuluje příhody a potlačuje vnitřní sféru hlavních hrdinů, tedy jejich vnitřní monolog či pocity, čímž se celkový tok děje zrychlí. To je důležité pro udržení pozornosti čtenáře a celkové zkrácení textu, což je důležité pro začínající čtenáře.<sup>128</sup> Atraktivnosti dosahuje pomocí kouzelných předmětů, nadpřirozenosti postav, tajuplnosti prostředí a vůbec celkovou magičností světa pohádek, kde je možné úplně všechno. To vše dělá pohádka jednoduše proto, aby ve čtenáři probudila zájem a aby pro něj její čtení bylo zábavou.

129

Pohádka je literární útvar, který je předmětem zkoumání různých vědeckých odvětví.

„V pohádkách se prolíná minulost s přítomností, folklór s literaturou, tvorba pro dospělé s tvorbou pro děti, a proto i jejich poznání vyžaduje metodologicky syntetizující přístup.“<sup>130</sup>

Na pohádky lze nahlížet přístupem literární teorie, přístupem, kde pohádka je chápána jako součást dětské literatury, dále folkloristickým, psychoanalytický ale i pedagogickým přístupem.<sup>131</sup> Například folklór přistupuje k pohádce jako k součástí ústní lidové slovesnosti, tudíž vnímá „*řeč pohádek jako kulturní řeč lidstva*“<sup>132</sup>. Naopak literárně zaměřené přístupy mohou chápat pohádku pouze v její literární, tedy zaznamenané verzi. Dnes se pohádka nejčastěji chápe jako nejstarší útvar **dětské literatury**. I když se nezaměřuje jen na děti, i dospělí bývají jejími čtenáři, avšak pohádky jsou přednostně určeny dětem předškolnímu věku. Dětská literatura slouží k získání pozitivního postoje k literatuře obecně. Jedná se o „vstupní bránu“ do světa literatury a do čtenářství.<sup>133</sup> Pro dětskou literaturu je důležité, aby dokázala

---

<sup>128</sup> Vyhlídal 2004, s. 174-176.

<sup>129</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 473.

<sup>130</sup> Šmahelová 1989, s. 7.

<sup>131</sup> Šmahelová 1989, s.7-9.

<sup>132</sup> Carlgren 1991, s. 128.

<sup>133</sup> Bettelheim 2000, s. 25.



upoutat pozornost dětí, proto musí být její čtení pro dítě zábavné a vzbuzovat v něm zvědavost, aby chtělo v četbě pokračovat. Lepší knihy pro děti by měly děti nejen zabavit, ale také je obohatit, např. dát jim morální ponaučení. V ideálním případě by měla kniha obohacovat všechny stránky osobnosti dítěte, aby tak napomáhala jeho psychickému růstu. Z dětské literatury, kam patří ještě např. pověsti, legendy, ale i komiksy nebo básničky, se pohádky pokládají za nejoblíbenější, ale také nejúspěšnější žánr, nenahraditelný pro rozvoj dětské osobnosti. A z nich speciálně klasické pohádky, které čerpají z mnoha staletími prověřené lidské zkušenosti, z lidové moudrosti.<sup>134</sup> Pohádkám se daří proniknout do nevědomí dítěte.

„Nejdůležitější zkušenosti a odezvy malých dětí jsou z velké části nevědomé a nevědomými by také měly zůstat, dokud dítě nedosáhne zralejšího věku a porozumění.“

135

Z nevědomí pramení potřeby dítěte, jeho touhy a úzkosti a strachy, kterým nerozumí. Obsahu svého nevědomí nejde dosáhnout pomocí rozumových schopností, protože ty v tomto věku ještě nejsou dostatečně vyvinuté, ale může se s ním seznamovat pomocí fantazie a denního snění. Právě pohádky jsou jedním z nejlepších prostředků, jak obohatit a rozvíjet představivost, zároveň tematicky pracují s jeho úzkostmi a potřebami, a tím pomáhají dítěti lépe porozumět samo sobě a podpořit jeho sebedůvěru. Pohádky sice nepopisují moderní současný svět, ale dítě se v nich dozví o vnitřních problémech lidského bytí, které tu byly již od počátku věků, a o správném řešení nesází s ním spojených.<sup>136</sup>

„Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka předvádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech.“<sup>137</sup>

Pohádky přibližují dítěti svůj příběh díky srozumitelnému a dětem blízkému jazyku.

V dnešní době rozlišujeme dva základní druhy pohádek: lidové a autorské. Lidové pohádky (nebo také klasické, kouzelné) vznikly před dávnými časy, přenášely se z generace na generaci a nelze u nich určit autora, jelikož se v době jejich vzniku nezapsaly a šířily se pouze verbálně. Proto patří do ústní lidové slovesnosti. Naproti tomu autorské pohádky (nebo také

---

<sup>134</sup> Černoušek 1990, s. 11-12.

<sup>135</sup> Bettelheim 2000, s. 22.

<sup>136</sup> Bettelheim 2000, s. 9-11.

<sup>137</sup> Černoušek 1990, s. 9.

moderní) jsou pohádky mnohem mladší a autor je u nich známý.<sup>138</sup> Na rozdíl od klasických pohádek neslouží jako prostředek pro přechování lidské zkušenosti, a proto většinou neřeší existenciální dilemata, která jsou pro klasické pohádky typická.<sup>139</sup>

Lidové pohádky byly původně psány pro dospělé a měly jinou funkci než jakou jim dnes dáváme my, když je vyprávíme dětem. Nejtypičtějším příkladem lidových pohádek je kouzelná pohádka, která se odvozuje z mýtických příběhů. Dalším příkladem je zvířecí pohádka, ve které vystupují zvířata jako protagonisté. Často má mravoučnou funkci. Taková pohádka často přechází v literárnímu útvar, který označujeme jako bajka. Mezi méně časté příklady pak patří např. pohádky legendární, pracující s biblickými postavami, novelistické, popisující každodennost a sociální tematiku, a symbolické, zabývající se smyslem života.<sup>140</sup>

Autorské pohádky vznikaly po „znovuzrození“ pohádky, ke kterému došlo v období romantismu v polovině 19. století. V této době došlo k obrození pohádek, protože umělci romantismu se obraceli k mysticismu, spiritualitě a dávným dobám. Tyto všechny prvky pohádka obsahuje, proto se romantismus postaral i o obnovu zájmu o pohádku, která byla v předchozím období osvícenství považována literárními odborníky za brak, jelikož odrážela vkus obyčejných lidí, proto se nedá esteticky hodnotit. Také se zabývala mýtickým a fantaskním světem, proti kterému se doba rozumu odvracela. Romantismus byl také obdobím národních umělců, kteří hledali literaturu v národním jazyce, a pohádky, jelikož byly vyprávěny obyčejným lidem, byly vždy v jazyce národním. Z těchto důvodů se objevili první sběratelé pohádek jako byli např. bratři Grimmové v cizině a Karel Jaromír Erben a Božena Němcová v našich zemích.<sup>141</sup> Spisovatelé se v té době nechali inspirovat sběrateli pohádek a sami chtěli přispět svou vlastní autorskou pohádkovou tvorbou. Tito autoři, kteří se zaměřovali především na dětské obecnstvo, navázali na tradiční rysy pohádek, které obohatili o filozoficko-symbolickou dimenzi. Tímto způsobem to udělal např. Antoine de Saint-Exupéry s jeho proslulou filozoficko-alegorickou pohádkou *Malý princ*. Tato pohádka z roku 1943 slouží jak dětem, tak i dospělým čtenářům, tudíž nemůžeme tvrdit, že autorské pohádky vyřadily dospělého z okruhu svých čtenářů.<sup>142</sup>

---

<sup>138</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 473-474.

<sup>139</sup> Bettelheim 2000, s. 14.

<sup>140</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 475.

<sup>141</sup> Vyhlídal 2004, s. 8-15.

<sup>142</sup> Šmahelová 1989, s. 35.

Dnešní autorské pohádky se ubírají na rozdíl od klasických pohádek cestou směrem k originalitě a nápaditosti. Jejich autoři jsou nuceni v dnešní přemíře dětské literatury děti něčím nevšedním zaujmout, proto stavějí své příběhy na humoru, paradoxu, slovních hříčkách a představových asociacích. Součástí textů jsou i originální ilustrace, které dodávají pohádkám nový rozměr. Autorské pohádky jsou založeny na individualitě autora, která ovlivňuje pohádkovou formu a kompozici. Musíme ale uznat, že stejně tak i klasické pohádky zapsané sběratelem, jsou ovlivněny danou dobou a autorem. Už jen to, že je někdo sepsal, znamená, že jim také musel dát nějakou formu a ta je ovlivněna jeho spisovatelským umem. To je jeden z důvodů, proč existuje tolik verzí stejné lidové pohádky. Druhým důvodem je to, že každé místo a doba má vliv na sběratele pohádek, tudíž i na jeho dílo. Příkladem pohádky, která je nejvíce změněná od své orálně narativního zdroje je filmová adaptace lidové pohádky, jejíž zápletka sice z klasické pohádky čerpá, ale jinak s ní nemá už skoro nic společného. V dnešní době se díky masmédiím filmová pohádka těší velké popularitě.<sup>143</sup>

### 3.2 Původ a šíření pohádky

Ruský strukturalistický lingvista Vladimir Jakoblevič Propp se zabýval původem pohádky a původem jejích motivů a zjistil, že „*kouzelné pohádky jsou spjaty s předtřídní, prvobytně pospolnou společností ve stadiu jejího přechodu od lovu k zemědělství.*“<sup>144</sup> Do pohádek se promítly projevy některých institucí, jako je např. forma svatby, rodinné následnictví, iniciace (zasvěcení) chlapců i dívek, ale také některé obyčeje, obřady a náboženské myšlenky. Původní funkce pohádek totiž byla náboženská, proto v pohádkách najdeme pozůstatky víry našich prapředků, kteří předávali víru pomocí obrazů. Později i křesťanství přijalo pohádky jako výchovný prostředek, protože pohádky učí konat dobro. Můžeme se proto dívat na pohádky jako na „*základ předkřesťanského života národů a na přípravu duše pro přijetí křesťanství.*“<sup>145</sup> Křesťanská nauka také využívá obrazné příběhy jako vzdělávací nástroj, a to v podobě podobenství.<sup>146</sup> Další motivy pohádky, které odkazují k předtřídní pospolné a předkřesťanské společnosti, je způsob myšlení lidí, který se promítl do pohádky. Lidé si v té době vysvětlovali věci pomocí obrazů a představ, a ne tolik pomocí rozumu. Věci, kterým nerozuměli, jako byly např. pojetí přírodních jevů, procesů jako je

---

<sup>143</sup> Mocná a Peterka 2004, s. 475-479.

<sup>144</sup> Streit 1992, s. 27.

<sup>145</sup> Streit 1992, s. 27.

<sup>146</sup> Streit 1992, s. 27.

zrození a smrt či chápání času, se dnes vnímá jako pohádková fantazie, ale tehdy v takové vysvětlení věřili. Bouře znamená, že se bohové zlobí, pohádkoví hrdinové mají nadpřirozený původ či rostou mnohem rychleji, než je fyzicky možné atd.<sup>147</sup>

Původně pohádky vyprávěli **bardové**, což byli potulní vypravěči, básníci, pěvci a často také potulní kněží. Byli společensky velmi uznáváni, protože byli zdrojem novinek, jelikož tehdy nebylo mnoho povolání, u kterých by se cestovalo.<sup>148</sup> **Bardové** cestovali mezi vesnicemi a městy, a tím přenášeli pohádky i mezi různými zeměmi a kulturami. Původ pohádek a jejich šíření se stalo jedním z hlavních výzkumných cílů odborníků. Existují tři hlavní teorie o původu šíření pohádek. Hlavními průkopníky byli bratři Grimmové, kteří položili základy první empirické metodologii sběratelské činnosti. Jacob Grimm se díky svému průzkumu indoevropského jazyku a jeho šíření dostal k sestavení *mytologické teorie*, která vycházela z toho, že „*pohádky jsou pozůstatky starých mýtů, které si každý národ přinesl ze společné asijské pravlasti tak jako svůj jazyk*“.<sup>149</sup> To znamená, že pohádky mají jedno centrum vzniku, ze kterého se šířily společně s jednotlivými národy do zbytku světa. *Migrační teorie*, jejíž hlavním představitelem je Theodor Benfey, zastává názor, že pohádky putovaly od jednoho národa k druhému a nejsou tedy vlastnictvím jednotlivých národů, protože obsahují celou řadu tematických shod a souvislostí. *Antropologická teorie* v čele s Andrew Langem přišla s myšlenkou polygeneze pohádek, tzn. že pohádky vznikly nezávisle na sobě na různých místech a jejich podobnost je daná „*obecnými antropologickými a psychickými shodami, podobnými kulturními, hospodářskými a sociálními poměry*“.<sup>150</sup>

„Dnešní badatelé se shodují v názoru, že pohádky se šířily jen z některých míst, kulturně vyspělých center, kterých bylo zjištěno asi osm...“<sup>151</sup>

Současní badatelé také dávají za pravdu vybraným prvkům všech tří teorií. Jsou zde četné doklady o putování pohádek, stejně tak i doklady o nezávislém vzniku pohádek a mytologických prvků. Důležité však je, že pohádky byly tak oblíbeným útvarem, že se přenášely z generace na generaci a dochovaly se až do dnešní doby.

---

<sup>147</sup> Šmahelová 1989, s. 35

<sup>148</sup> Streit 1992, s. 21-22.

<sup>149</sup> Šmahelová 1989, s. 26.

<sup>150</sup> Šmahelová 1989, s. 27.

<sup>151</sup> Šmahelová 1989, s. 30.

„Mnohé ukazuje na to, že lidové pohádky se na své cestě z generace na generaci, z jedné země do druhé velmi silně pozměnily, pocházejí však původně od jednotlivých individualit, jejichž jména neznáme. Zřejmě to však byli hlubocí znalci lidí, mudrci a významní básníci.“<sup>152</sup>

Lidové pohádky odpovídají na základní psychické potřeby, které jsou stále aktuální, proto se dochovaly až do dnešních dnů a prokázaly tak svou nesmrtelnost.

„Právě skutečnost, že některé pohádky jsou po mnoho let opakovány a znovu vyprávěny od generace ke generaci, je výmluvnou známkou toho, že pohádkový svět rezonuje s požadavky duševního vývoje. Takové pohádky jsou pak nenahraditelné a děti jim zpravidla dávají přednost před jinými vyprávěnkami.“<sup>153</sup>

Pohádka zprostředkovává dětem **kulturně historickou zkušenost lidstva**. Spojuje nás s kořeny pozemského bytí a toto spojení je důležité jak pro dítě, tak i pro dospělého. Proto se člověk každého věku bez rozdílu na pohlaví či národnost rád vrací k pohádkám.<sup>154</sup>

### 3.3 Struktura pohádky

Klasická pohádka má danou strukturu, která se v pohádkách v menších obměnách opakuje. Jak už bylo řečeno výše, schematismus je v pohádce využit jiným způsobem než v jiné beletrii, naopak je pro tento žánr zásadní. První systematický popis logické struktury pohádek vytvořil výše zmíněný V. J. Propp, jehož výsledky zkoumání zde krátce představíme.

V. J. Propp se zabýval původem pohádky a strukturou původního pohádkového útvaru, za který po průzkumu dosadil kouzelné pohádky, které mají velmi blízko k mýtům, tudíž i ke kořenům lidové slovesnosti. Tyto pohádky mají dle jistých zákonitostí ustálenou stavbu děje, repertoár motivů i typologii postav. Její motivy symbolicky zobrazují předkřesťanské obřady i chápání světa tehdejších lidí. Propp zjistil, že kompozice pohádky tkví v historické realitě minulosti. Dále zjistil, že pohádka po ztrátě své původní náboženské funkce a po zániku

---

<sup>152</sup> Carlgren 1991, s. 125.

<sup>153</sup> Černoušek 1990, s. 26.

<sup>154</sup> Streit 1992, s. 60-61.

tehdejšího společenského uspořádání získala uměleckou funkci. Právě díky těmto výzkumům můžeme dnes vědecky vymezit pohádku vzhledem k ostatním literárním žánrům.<sup>155</sup>

Kompozice pohádky je vždy jednoduchá, pochopitelná. Děj pohádky je vždy chronologický a objevuje se v ní „*klasická dějová výstavba založená na vypravěčském slohovém postupu*.“<sup>156</sup> Máme zde tedy vševědoucího vypravěče a postavy nahlížené třetí osobou (er-formou). Situace v pohádce se vyskytující na sebe navazují a jedna situace podmiňuje druhou. Počet různých situací je omezen a jejich posloupnost je stejná, proto se dá struktura pohádky dobře popsat. To znamená, že „*všechny akce jednajících postav (funkce) mají v pohádkovém ději pevně místo a nemohou být libovolně přesunovány*.“<sup>157</sup> Naopak to, co dělá každou pohádku ojedinelou, jsou kromě jejího jazykového zpracování variabilní konstanty. Rozlišujeme čtyři variabilní konstanty: způsoby spojení jednotlivých situací, motivace (příčiny a cíle určitého jednání), způsob vstoupení postav do děje a atributy postav (tedy jejich konkrétní charakteristika). Tyto variabilní konstanty však také nejsou úplně volné, např. podoba čarodějnice je vždy v rozporu s podobou princezny.<sup>158</sup>

Konkrétní schéma struktury kouzelné pohádky je do detailu popsáno v Proppově knize „*Morfologie pohádky a jiné studie*“. Toto schéma představuje dějový sled, tzn. posloupnost jednotlivých situací, které J.V. Propp nazývá funkcemi. J.V. Propp celkem vymezil 31 funkcí. Každá pohádka začíná výchozí situací, která nás seznamuje s prostředím a hlavním hrdinou. Na začátku pohádky je vždy harmonická situace. Výchozí situace musí být harmonická, aby poté mohla stát v kontrastu s tím, co přijde (neštěstí). Popisují se zde staré dobré časy, plné štěstí a blahobytu, které jsou posléze narušeny nějakou tragédií, škůdcovstvím (např. smrt jednoho z rodičů, kletba) zjištěním nedostatku (princ potřebuje nevěstu, aby mohl nastoupit na trůn), nebo porušení zákazu, který byl hrdinovi dán. Stav harmonie je narušen. V této části pohádky jsou popsány formy zla, takže tu jasně vidíme dvě proti sobě působící síly: hlavní hrdina, který je ještě slabý, a zlo, které od této chvíle začíná sílit. Škůdce (nositel zla) páchá zlo, oklame někoho a následně způsobí jednomu ze členů rodiny újmu. Tím začíná expoziční část pohádky a končí přípravná část. Na toto škůdcovství navazuje odchod hlavního hrdiny z domu. Odchod z domu je klíčová funkce, protože hlavní postava musí vyřešit současnou situaci a zjistit, co

---

<sup>155</sup> Šmahelová 1989, s. 31-37.

<sup>156</sup> Šikulová a Rytířová 2006, s. 13.

<sup>157</sup> Šmahelová 1989, s. 39.

<sup>158</sup> Šmahelová 1989, s. 40.

všechno dokáže. Kdyby zůstal doma, ničeho by nedosáhl, protože tam by zůstal pod vlivem silnějších (rodičů, macechy, zlé královny). Musí tedy „jít do světa“, aby se mohla něco naučit, zdokonalit se, najít svou identitu.<sup>159</sup>

„Pohádkový hrdina (dítě) může nalézt sebe sama jenom tehdy, vydá-li se do světa. Pohádkový hrdina se na jistý čas ocitá v osamění, tak jako se i současné dítě často cítí osaměle.“<sup>160</sup>

Poté hrdina bloudí světem bez ochrany a dostává se do úskalí. Poté se setkává s postavou, která dává hlavnímu hrdinovi jistý kouzelný prostředek, který mu nakonec umožní se vypořádat s jeho nešťastnou situací. Nejprve ho však podrobí zkoušce, která má prokázat jeho dobrý charakter či vynalézavost. Kouzelný prostředek má formu předmětu s kouzelnou mocí, či předmětu, z kterého vystupují kouzelní pomocníci, či zvířete, či schopnosti (např. síla). Poté dochází ke střetu se škůdce a v tomto boji je škůdce poražen. Načež se hrdina vydá na cestu domů, avšak je pronásledován. Pronásledovatelů se zbaví, ale pak musí ještě splnit těžký úkol. Po jeho splnění dojde k potrestání škůdce, případně jeho zničení. Konec pohádky je šťastný. Většinou dochází ke svatbě hlavního hrdiny s jeho ideálním protějškem a nástupu na trůn.<sup>161</sup>

Tento stálý dějový sled vede děti k tomu, aby se vzdaly „*dětských tužeb po závislosti a dospělo k uspokojivější nezávislé existenci.*“<sup>162</sup> Má ho tedy provést cestou dospívání, růstu.

„Každé dorůstající dítě musí vnitřně a později také zvnějšku prodělat něco podobného, krok do světa, ven z ochranného náručí matky, z její péče.“<sup>163</sup>

Cílen hlavního hrdiny je dosáhnout harmonie, štěstí, nalezení partnerství. K tomu musí nejprve nalézt sama sebe.

“Pohádkové příběhy dítěti slibují, že odváží-li se pustit do tohoto hrůzyplného a úporného hledání, přijdou mu na pomoc dobrotivé síly a ono uspěje. Zároveň varují, že příliš bojácní a omezení, kteří cestu hledání sama sebe nepodstoupí, se budou muset smířit s jednotvárným životem.”<sup>164</sup>

---

<sup>159</sup> Propp 1999, s. 31-41.

<sup>160</sup> Bettelheim 2000, s. 15.

<sup>161</sup> Propp 1999, s. 42-59.

<sup>162</sup> Bettelheim 2000, s. 15.

<sup>163</sup> Streit 1992, s. 24.

<sup>164</sup> Bettelheim 2000, s.26.

### 3.4 Význam pohádky pro děti

Pohádky zastávají velmi důležité místo v psychickém vývoji dětí. Klasická pohádka musí „*podněcovat představivost; pomáhat mu rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jeho pocity; být v souladu s jeho úzkostmi a tužbami; brát vážně jeho těžkosti a zároveň nabídnout řešení problémů, které dítě nejvíc matou,*“<sup>165</sup> poskytovat různé poznatky o fungování světa a společnosti, zprostředkovat mu morální ponaučení, rozvíjet dovednost číst a rozumět psanému slovu, které jsou esenciální pro život v civilizaci. To všechno ale musí být podáno ve formě, která bude pro dítě zábavná, jen tak dokáže vstřebat vše, co je skryto v textu a jeho čtení.<sup>166</sup>

Děti v předškolním věku mají **omezené chápání světa kolem sebe**, který je doménou dospělých a který jim připomíná spletitý labyrint, plný obrů a zázraků. Tento svět dospělých připadá dětem nesrozumitelný, jelikož ho chápou svým myšlením v úplně jiných dimenzích. Pohádky se snaží vnést řád a smysl do chaotického světa dospělých, takže pomáhají dítěti tento svět a jeho obyvatele pochopit. Dětskému myšlení, které stejně vnímá neživé a živé věci, reálné zážitky a fantazijní „zážitky“, pohádky vyhovují v tom, že pro ně je přirozené vnímat svět kolem sebe jako kouzelný, kterému vládne skrytý řád, kterému ještě nerozumí.<sup>167</sup> Pokud se dětem nedostane srozumitelného vysvětlení, může svět dospělých v nich vyvolávat úzkost. Srozumitelnost se musí přizpůsobit dítěti, nikoli dospělému, a dětská mysl v tomto věku používá k pochopení okolního světa hlavně **fantazii, nikoli rozum**.<sup>168</sup> Pohádka toho využívá a intenzivně rozvíjí dětskou fantazii, zároveň však utvrzuje svého čtenáře v tom, že nevypráví o realitě, že je vše imaginární, aby svého čtenáře nepletla. Dítě si je vědomo, že pohádka není reálná, že promlouvá jazykem symbolů, a proto se nemůže brát doslova. Pohádky představují pro děti smysluplnou interpretaci okolního světa, která je pro ně důležitým prostředkem k pochopení okolního světa.<sup>169</sup>

„Tato tradiční literatura sytila obrazotvornost dítěte a podněcovala jeho představivost. A jelikož tyto příběhy současně odpovídaly na nejdůležitější otázky dítěte, byly hybnou silou jeho socializace.“<sup>170</sup>

---

<sup>165</sup> Bettelheim 2000, s. 9.

<sup>166</sup> Černoušek 1990, s. 11-12.

<sup>167</sup> Bettelheim 2000, s. 47.

<sup>168</sup> Černoušek 1990, s. 8-9.

<sup>169</sup> Bettelheim 2000, s. 63.

<sup>170</sup> Bettelheim 2000, s. 26.



Předškolní věk je období, které znamená první větší skok pro dítě v procesu **socializace**. Dítě se dostává do styku i s vrstevníky a dospělými, kteří nejsou rodinnými příslušníky, a musí se proto více osamostatnit. K tomu dítě musí porozumět okolnímu světu, naučit se společenské normy a pravidla chování, které musí dodržovat, aby se správně začlenilo do společnosti.<sup>171</sup> Pohádky je sice neučí exaktně pravidla chování či etické principy, ale seznamují děti pomocí poutavých příběhů se zjednodušeným fungováním světa a hlavními riziky, na které by si měly dávat pozor. Například pohádka O Červené karkulce děti učí o tom, že mají poslouchat maminku a mají si dávat pozor na neznámé osoby (v tomto případě se jedná o vlka) a nebavit se s nimi. Také dětem představují jednotlivé významy různých životních problémů, které musí děti za svého dětství vyřešit, aby se mohly stát právoplatnými obyvateli „dospělého světa“ a nezůstaly v zaujetí infantilismu i v dospělosti.<sup>172</sup> Pohádky ukazují různé možnosti řešení problémů a také jejich důsledky. Nepředávají jednoznačný recept na řešení problémů, ale představují jakousi obecnou průpravu. Mohou například ovlivnit, jak bude dítě přistupovat k řešení problému, jestli bude aktivní či pasivní. Pasivní model řešení problému spočívá v principu „deus ex machina“ - zázračném objevení se magické bytosti nebo předmětu. Dítě tedy čeká na zásah zvnějšku, obvykle na zásah rodičů. Naopak aktivní model podporuje tvůrčí myšlení dítěte, jelikož hrdina pohádky svůj problém vyřeší náhlým nápadem, tedy svými schopnostmi myslet novým, inovativním způsobem. Například v Perníkové chaloupce Jeníček a Mařenka unikli nebezpečí tak, že předstírali hloupost, když jim bylo přikázáno, aby sedli na lopatu. Dělali, že nevědí, jak se to dělá a chtěli po ježibabě, aby jim to předvedla, přičemž ji pak hodili do pece sami.<sup>173</sup> Forma, jakou jsou problémy dětem předány, musí být pro ně srozumitelná, tedy v jasných obrazech a symbolech. Poučovat děti abstraktními etickými pojmy by bylo zhola zbytečné, jelikož abstraktní myšlení se rozvíjí později. Pohádka na realitu odkazuje pomocí symbolů a analogií. Například varují před drogovými závislostmi tím, že popisují různé začarované lektvary, které jsou pohádkovým hrdinům nabídnuty pochybnými osobami, po jejichž pozření jsou zakletí. Zakletí v této souvislosti mohou symbolizovat drogově závislé a ty pochybné osoby, kteří mají často podobu čarodějnic či trollů, představují drogové dealery.<sup>174</sup>

---

<sup>171</sup> Vágnerová 2000, s. 120.

<sup>172</sup> Černoušek 1990, s. 14-16.

<sup>173</sup> Černoušek 1990, s. 165.

<sup>174</sup> Carlgren 1991, s. 126.

Díky pohádkám si děti uvědomují, že boj s obtížnými problémy je pro lidský život typický, a nelze se mu vyhnout. Problémy, se kterými se dítě musí nejčastěji konfrontovat, se týkají **etické a mravní** dimenze lidského života. Pohádka poskytuje dětem **morální poučení**. Pohádky představují dětem základní etické hodnoty dobra a zla. Dobra a zlo vykreslují ve zjednodušené formě. Zlo a dobro jsou neslučitelné a viditelně v protikladu. Pro dítě je důležité si uvědomit jejich rozdílnost, aby pochopilo, proč se některé jeho činnosti rodičům nelíbily a byly za ně potrestány a za jiné pochváleny. Potřebují pochopit, že k cíli vede několik cest a je důležité si vybrat cestu dobra, a ne cestu zla. Do té doby děti nerozlišují mezi špatným a dobrým, jen mezi efektivním a neefektivním.<sup>175</sup>

„Dobro a zlo jsou ztělesněny v určitých postavách a jejich činech téměř v každé pohádce, stejně jako jsou dobro a zlo všudypřítomné v životě a sklony k obojímu přítomné v každém člověku. Právě tato dualita představuje morální problém, o jehož řešení musí člověk bojovat.“<sup>176</sup>

Pohádky dodávají dětem také **motivaci** ke správnému a mravnému chování. Upevňují mravnost v dítěti již v raném věku a fungují lépe než stovky rozkazů a napomenutí. K mravnímu chování vedou děti za pomoci odměn a trestů. Každé dobré chování je odměněno a každá špatnost je po zásluze potrestána. Zloduch je vždy dopaden. Podvod a lest jsou vždy prokouknuty. A vždy dostanou takový trest, jaký si zaslouží, protože v pohádkovém světě vládne neomylná spravedlnost.<sup>177</sup> Pohádky pěstují v dětech cit pro spravedlnost a ukazují skrze ně, že spravedlnosti lze dosáhnout, když je člověk mravný.

„S drastickou názorností, jakou nenajdeme v žádném jiném druhu báje, ukazuje pohádka, jaké jsou vlastně jednající postavy ve svém nitru. Dětem se tu nabízí poznání lidí, jaké nelze zpřístupnit žádnou jinou formou, které však může velmi napomáhat k tomu, aby v nich vypěstovalo cit pro spravedlnost a bezpráví.“<sup>178</sup>

Nejhorším trestem v pohádkách je anihilace, což znamená naprosté vymizení, zlá pohádková postava zmizí v nicotě. Tento trest děti považují za nejhorší, jelikož si jej spojují s jejich největším strachem – být osamocen, opuštěn. Vyloučení ze společnosti znamená i u

---

<sup>175</sup> Černoušek 1990, s. 20.

<sup>176</sup> Bettelheim 2000, s. 12.

<sup>177</sup> Streit 1992, s. 26.

<sup>178</sup> Carlgren 1991, s. 125.

primitivních národů zničení a smrt jedince. Tato hrůza z osamocení se nazývá **separační úzkost**. Zvláště u malého dítěte je tato úzkost prožívaná velmi intenzivně, jelikož to pro ně znamená ohrožení života.<sup>179</sup> „Náplastí“ na tuto úzkost je to, když nám někdo řekne, že nás nikdy neopustí. U dětí jsou to rodiče, ale jak děti rostou, získávají povědomí o smrti a pochopí, že rodiče zde nebudou navždy, a proto hledají uspokojení někde jinde – začínají si nevědomky hledat partnera. Dítě chce „žít šťastně a navěky“ a v pohádce toho lze dosáhnout svatbou s „princem“ či „princeznou“. Z pohádek pochopí, že k tomu, aby překonali separační úzkost, potřebují najít ideálního partnera a vytvořit s ním co nejspokojivější vztah.<sup>180</sup> I hlavní hrdina prochází částí osamocení, která však netrvá nikdy dlouho, protože mu díky jeho mravnosti pomůžou magické bytosti nebo nalezne nového přítele. Další ukázka toho, proč se „být dobrým“ vyplácí. Když to shrneme, pomocí pohádek se děti obeznamují s pravidly lidského trestního kodexu: přestupek – vina – trest, a také se základními motivačními silami v podobě **odměn a trestů**. Naučit děti principy odměn a trestů je důležité, protože na těchto principech se motivují žáci ve škole.<sup>181</sup>

Děti přebírají morální hodnoty pomocí **ztotožnění se s pohádkovými postavami**. Nejčastěji se děti ztotožňují s hlavními hrdiny pohádek, kterými jsou velmi často děti nebo mladiství (např. Perníková chaloupka, Červená Karkulka, Popelka). Tito hrdinové se chovají mravně (pomáhají ostatním, ctí přírodu, nezneužívají magické síly, dokáží trpělivě snášet strážně osudu), aby mohli sloužit jako dobrý vzor pro děti. Nikdy nepodvádějí, jelikož v pohádkách se na podvádění vždy přijde a je potrestáno. Děti k takovému hrdinovi vzhlížejí a snaží se napodobovat jeho chování, tedy chtějí být ve všech ohledech jako on. Existují různé druhy duchovní stravy s různou kvalitou, musíme si proto dát pozor, co předkládáme dětem, s čím se mohou ztotožnit. Není tolik známo, že pro děti je stejně atraktivní **negativní pohádkový hrdina** jako pozitivní. Ten také často dokáže spoustu nadpřirozených činů, dosahuje svých cílů a do určitého bodu v pohádce i vítězí nad dobrem. Pro dítě, které ještě nemá v sobě ukotveny morální hodnoty a nechápe ještě koncept dobra a zla, můžou být zlé postavy stejně atraktivní jako kladné.

„Volbu postav – identifikačních vzorů v pohádkách – dítě neprovádí na základě rozpoznání zla a dobra, ani na základě sympatií nebo antipatií... S pohádkovým dobrem

---

<sup>179</sup> Černoušek 1990, s. 30.

<sup>180</sup> Bettelheim 2000, s. 144.

<sup>181</sup> Černoušek 1990, s. 30-31.

se dítě neztotožňuje díky tomu, že by rozpoznalo příslušné ctnosti, ale protože situace hrdiny a jeho pohádkové dobrodružství v dětské mysli vzbuzuje silnou, hlubokou ozvěnu.“<sup>182</sup>

Dítě si vybírá k identifikaci kladnou postavu proto, že nakonec vyjde jako vítěz. Dítě se nechce ztotožnit s někým, kdo je na konci potrestán či dokonce zabit, proto si vybírá kladné hrdiny. Zlo tedy musí být v pohádce vždy potrestáno, jinak bychom dětem dávaly špatné morální příklady. Pro děti je také velmi důležité, aby se pohádky vyhnuly ambivalentnosti charakteru pohádkových postav. Mysl předškolních dětí dobře reflektuje jasnou polarizaci, a proto je důležité, aby pohádkoví hrdinové byli buď jednoznačně dobří nebo zlí.

„Nejasnosti musí počkat, dokud není vystavěna poměrně pevná osobnost na základě pozitivních identifikací. Pak má dítě základnu pro porozumění, že mezi lidmi jsou velké rozdíly a že si tudíž musí vybrat, kým chce být. Toto základní rozhodnutí, na němž bude stavět všechny další osobnostní vývoj, je usnadněno polarizací obsaženou v pohádkách.“<sup>183</sup>

Teprve až dítě jasně porozumí protikladům, může dokázat pochopit nejednoznačnosti a složitosti, kterých je svět plný. Také je jednoznačnost postav důležitá proto, že děti potřebují postavě porozumět, musí jim být jasná jejich motivace. Kladné postavy jsou proto jednoduché, přímočaré a nekomplikované. S takovými postavami se snadno identifikuje.<sup>184</sup> Další hodnotu pohádky přináší skrze postupnou **transformaci pohádkových postav**.

„Proměny postav (a klasická je například proměna maminky v macechu) upozorňují děti na to, že ani dospělí se nikdy nechovají pořád stejným způsobem, naopak, jejich jednání je proměnlivé v závislosti na kontextu situace, v závislosti na době, kdy se příslušným způsobem projevují, a na mnoha dalších okolnostech, mezi něž patří i způsob, jak se chovají samy děti.“<sup>185</sup>

Těmito transformacemi chtějí pohádky ukázat proměnlivost chování dospělých k dětem v závislosti na jejich věku. Maminka se bude chovat jinak ke své dceři, když jí bude pět let a

---

<sup>182</sup> Černoušek 1990, s. 21.

<sup>183</sup> Bettelheim 2000, s.13.

<sup>184</sup> Černoušek 1990, s. 19-21.

<sup>185</sup> Černoušek 1990, s. 29-30.

když šestnáct. Dospělí musí dodržovat vývojové zákonitosti lidské společnosti.. Skrze pohádky se také mohou řešit **problematické vztahy s rodiči**.<sup>186</sup>

Pohádkoví hrdinové slouží jako vzory chování. Nastavují ideál, kterého se děti snaží dosáhnout. Na rozdíl však od reálných vzorů, jako jsou např. vrcholoví sportovci, pohádkoví hrdinové, jsou fiktivní, tedy i jejich skutky a vlastnosti jsou fiktivní, tudíž se nikdy nestanou realistickým cílem pro děti. Reálné osobnosti mohou přebrat roli nedosažitelného cíle, se kterým se děti budou srovnávat a budou se cítit bezcenní a neschopní, protože na sebe budou klást nadměrná očekávání. Dítě necítí úzkost z toho, že nikdy nebudou superhrdinou.<sup>187</sup> K vytvoření optimálního poměru mezi vnímáním reality a vlastním sebehodnocením je zapotřebí správná výchova. Pohádky tomu taky napomáhají tím, že ukazují obě dvě strany: pohádkovou magickou všemohoucnost a symbolické znázornění skutečností reálného světa. Pohádky slouží jako zvláštní můstky mezi fantazií a skutečností.

„Pohádka vyvede dítě na výlet do světa plného divů, a nakonec je zcela uklidňujícím způsobem vrátí do skutečnosti. Tak učí dítě tomu, co v tomto stádiu vývoje potřebuje vědět nejvíce: že není na újmu přenechat na chvíli nad sebou vládu fantazii – za předpokladu, že v ní člověk neuvízne.“<sup>188</sup>

Dítě se snadněji dostává zpět do reality díky tomu, že i hlavní hrdina opustí magický svět a pokračuje v normálním a šťastném životě. Kouzelní pomocníci ho opustí, protože už je nepotřebuje, už si dokáže pomoci sám, už dospěl.

Ne každá návštěva fantazie je však tak bezpečná jako ta korigovaná pohádkou. Některé fantazijní světy, které si vytvářejí neúspěšné či neoblíbené děti, kde mají a umí vše, co v realitě nemají a neumějí, mohou být velmi nebezpečné. Nikdo by neměl setrvávat moc času ve vlastním fantazijním světě, protože srážka s realitou je nevyhnutelná, a bude o to bolestivější. Pohádka takové účinky nemá, jelikož svého posluchače (stejně jako sny) vždy vrací zpět do reality, obohaceného skrze její symboliku, mnohem lépe vybaveného pro zvládnání reálného světa.<sup>189</sup>

---

<sup>186</sup> Černoušek 1990, s. 30.

<sup>187</sup> Černoušek 1990, s. 173-178.

<sup>188</sup> Bettelheim 2000, s. 64.

<sup>189</sup> Černoušek 1990, s. 179.

Každá pohádka se zabývá motivy, které odpovídají na **dětské psychické potřeby**. Mezi ně patří potřeba lásky, rodiny, bezpečí, důvěry ve svět, zvládnutí strachu, poznávání mezilidských vztahů, rozvíjení pocitu životního smyslu. Pohádky dětem ukazují, jak tyto potřeby naplňují hlavní postavy a vytvářejí si z toho závěry, jak samy mají tyto potřeby naplnit. Můžeme tedy říct, že pohádka nabízí duchovní potravu pro dítě. Dítě z ní čerpá stimuly, které ho motivují k vlastní činnosti, inspiruje se chováním pohádkových postav.<sup>190</sup>

Pohádky díky svému napínavému příběhu stimulují dětskou **zvědavost**. Propadnou napínavosti příběhu a chtějí vědět, jak to dopadne, jak postavy vyřeší svou svízelnou situaci. Probuzení zvědavosti je důležité pro rozvoj **inteligence**, jelikož právě zvědavost vede k vnitřní motivaci k učení. Se zvědavostí souvisí i údiv.

„Děti, které se ještě umějí divit, budou se mnohem niterněji spojovat se vším, čemu se budou v pozdějších letech učit, budou mít pevnější vnitřní vazbu na učivo, než jsou pouhé jednostranné slovníkové vědomosti.“<sup>191</sup>

Spolu s inteligencí se rozvíjí i **poznávací schopnosti**, mezi které patří v největší míře **představivost (imaginace, fantazie)**, ale i pozornost, paměť, vnímání slovního projevu. Někteří tvrdí, že představivost je stejně důležitá nebo i důležitější než logické poznávací operace, jelikož z představivosti vyvstává veškerý pokrok lidstva a umění.<sup>192</sup> Fantazie obohacuje dětskou duši, dítě si dokáže z obyčejné dřevěné boudy vytvořit nedobytný hrad. Dětem, jejichž fantazie je obohacována pohádkami, stačí jen málo, aby se zabavily a ocitly se v kouzelném světě, který si svou fantazií vytvořily. Děti, kterým nebude dostatečně rozvíjena fantazie zůstanou vnitřně tupé, neohebné a citově chudé.<sup>193</sup>

Při poslechu pohádek dochází také k rozvoji **jazyka a verbálních schopností dítěte**. Díky četbě obecně si čtenář obohacuje svou slovní zásobu. Stejně tak tomu je i při poslechu pohádky.<sup>194</sup> Pohádka slouží také k rozvíjení citlivosti dítěte k metaforickému vyjadřování. Jejím hlavním pomocníkem při tomto úkolu je hádanka, kterou často musí pohádkoví hrdinové uhodnout. Hádanka popisuje realitu netradičně a úkolem hrdiny je si tuto obraznost přenést do reality. Hádanka tedy rozvíjí schopnost myslet v symbolech a obrazech a jak pracovat

---

<sup>190</sup> Černoušek 1990, s. 10.

<sup>191</sup> Černoušek 1990, s. 15.

<sup>192</sup> Streit 1992, s. 36-37.

<sup>193</sup> Streit 1992, s. 14.

<sup>194</sup> Šikulová a Rytířová 2006, s. 12.

s analogiemi, což jsou dovednosti, se kterými se ve školách příliš nepracuje. Navíc, hádanky, společně se zařikávadly, přispívají k rozvíjení paměti. Pokud si kouzelnou formulku nezapamatují, tak přijde zkáza, viz pohádka *Hrnečku, vař*. Pohádka proto funguje jako dobré pomůcka proti zapomnětlivosti.<sup>195</sup>

Pohádka má také **terapeutický význam**, jelikož napomáhá **rozvoji citového prožívání**. Vnášejí řád do nepochopitelného okolního světa a skrze aristotelovský princip katarze uměleckého díla dětem pomáhají tišit afektivní síly napětí a uvolnění, slasti a úzkosti, které často prožívají, když něčemu nerozumí.<sup>196</sup>

„Věky přetrvávající pohádka...neomylně odpovídá na úzkostná traumata, které děti mohou prožívat, když se setkávají s nesrozumitelnými citovými reakcemi dospělých lidí. Pohádka může poskytnout vodítko, jak se orientovat v takových citových problémech.“<sup>197</sup>

U dětí se často objevují stavy **úzkosti**, pokud jejich rodiče na ně kladou nadměrná očekávání. Děti je chtějí naplnit, ale bojí se, že na to nestačí a úzkost jim i znemožní toho dosáhnout. Pohádky pomáhají růstu protiúzkostného postoje, protože v dětech probouzejí spontánní nápaditost, se kterou překonají každodenní překážky, a to jim pomůže se vyhnout úzkostem. Bohužel s nadměrným očekáváním a příliš velkým tlakem na dětskou úspěšnost nemůže pohádka nic dělat, to si musí rodiče uvědomit sami.<sup>198</sup>

Dále pohádky zprostředkovávají optimistické vidění světa díky její struktuře se zaručeným šťastným koncem. Děti se tímto způsobem učí **pozitivismu**. Věří, že když se dostanou do problémové situace, tak díky svému kreativnímu myšlení nebo díky poctivé práci tento problém vyřeší stejně tak jako pohádkoví hrdinové. Princezna je vždy zachráněna princem, který si ji zasloužil po tom, co přemohl zlou postavu (draka, černokněžníka, zlou královnu). S tímto pohledem na věc přicházejí děti do dospělosti, kde hledají partnera a smysl života a věří, že když budou trpělivé, tak obojí naleznou. Je důležité děti naučit v to věřit, jinak by při prvních několika neúspěších, kterých je čeká ještě v životě mnoho, propadali úzkostem a depresím. Také předznamenávají erotickou výchovu v zobrazení lásky mezi hlavními

---

<sup>195</sup> Streit 1992, s. 35-36.

<sup>196</sup> Černoušek 1990, s. 15.

<sup>197</sup> Černoušek 1990, s. 16.

<sup>198</sup> Černoušek 1990, s. 170.

postavami, která pravidelně končí svatbou.<sup>199</sup> Dítě, které si nedokáže představit svou budoucnost optimisticky, se přestane vyvíjet, protože propadlo beznaději. V předškolním věku si často připadá neschopné při srovnání sebe sama k jeho starším sourozencům či k rodičům. Právě díky silné víře v optimistickou budoucnost, mu současné potíže nepřipadají tak nesnesitelné. Začne chápat, že ostatní jeho nesnáze zvládají, protože jsou starší, a tak věří, že v budoucnu, až bude stejně starý jako oni, to už taky bude zvládat a přestává propadat záchvatům vzteku nebo úzkostem vycházející ze zklamání, že se s daným problémem nedokáže právě teď vypořádat. Pohádka toto ujištění ve šťastný konec poskytuje. Zároveň je třeba, aby toto ujištění děti slyšely z úst rodičů nebo jiných blízkých osob, protože jediné tak uvěří tomu, že jejich blízcí také věří také v jejich pozitivní budoucnost. Na těchto nadějích, které jsou zprostředkované autoritami, které silně ovlivňují v tomto věku morální a citový vývoj, může dítě stavět svou fantazijní budoucnost. Skrze rodiče uvěří tomu, že je to možné, samo v tomto věku si nevěří natolik, aby věřilo svému úsudku a většinou rozumové úsudky zatím ani tvořit neumí.<sup>200</sup>

„I když je fantazie neskutečná, dobrý pocit ze sebe a z budoucnosti, který nám poskytuje je skutečný, a dobré pocity jsou to, co ke své podpoře potřebujeme.“<sup>201</sup>

Dalším terapeutickou funkcí pohádek je to, že pomáhá dětem s psychologickými procesy interiorizace a exteriorizace, které slouží k vyrovnávání kolísající hladiny citového života.<sup>202</sup> Interiorizace, neboli zvnitřňování, je „osobitě převádění vnějších vztahových schémat do vlastní psychiky a vytváření individuální psychické kvality.“<sup>203</sup> Naopak při exteriorizaci se duševní prožitek dostává ven, tudíž to, co se děje vnitřně ve fantazii se dostává do skutečnosti. Oba procesy tedy souvisí s fantazií, jeden do ní přelévá skutečnost a druhý z ní bere inspiraci do skutečného světa. Například dítěti žijícímu v silných rivalitních sourozeneckých vazbách může pomoci pohádkové vyprávění Popelky. Nejprve si svá hnutí vnitřně „odžije“ (interiorizuje), promítne si je ve fantazii, a poté si může situaci Popelky promítnout do reality (exteriorizovat), kde samo dítě je Popelkou a sourozenci představují zlé sestry. Tak uvěří, že i jeho stejně jako Popelku, čekají šťastnější zítřky.<sup>204</sup>

---

<sup>199</sup> Bettelheim 2000, s. 54.

<sup>200</sup> Bettelheim 2000, s. 123-124.

<sup>201</sup> Bettelheim 2000, s. 124.

<sup>202</sup> Černoušek 1990, s. 16-17.

<sup>203</sup> Novotná, Hříchová a Miňhová 2004, s. 31.

<sup>204</sup> Černoušek 1990, s. 17-18.



Pohádka provází dítě **na cestě k dospělosti**. Jsou v ní symbolicky vloženy „pracovní postupy“, které si dítě dokáže rozšifrovat a podle toho si upraví své myšlení o svém současném stavu (závislosti a neschopnosti) a o budoucím stavu (nezávislosti a svobody) a dokáže si mezi tím představit jakousi cestu. Tato cesta není specificky narýsovaná, jen tušená, ale proto účinná, protože se po ní může dát jakékoli dítě a dojde jejího cíle, tzn. vyrovnat se se svými současnými pocity úzkosti a strachu. Pohádková struktura popsaná výše, provádí dítě na jeho vlastní cestě za dosažením vlastní identity, samostatnosti, nezávislosti a samozřejmě také štěstí. V klasické pohádce pohádkovou postavu za to, že vyšla do světa za zkušenostmi a porazila temné síly, čeká království a svatba.

„Pohádka nabízí dítěti naději, že království bude jednoho dne jeho. Protože se dítě ničím menším ani nespokojí, ale zároveň neříká, že se mu království podaří získat vlastními silami, pohádka říká, že mu na pomoc přijdou kouzelné síly. To v něm vzkřísí naději, bez níž by drsná skutečnost tuto fantazii zničila.“<sup>205</sup>

Pohádka dítěti ukazuje, že získá své vlastní království, tedy jakýkoli domov, kterému vyrostlé dítě bude pánem. Stejně tak jako se jeho rodičům povedlo získat království, tak i jemu se to jednou povede. Když uvěří tomuto, věří také tomu, že musí podstoupit všechny předešlé kroky: opustit domov, odvážit se nebezpečí, podstoupit zkoušku, a současně ví, že na to nestačí samo, že potká pomocníky, kteří mu pomůžou, když splní jejich požadavky. Úloha pomocníků je důležitá, jelikož dětem ukazuje, že nikdo není dokonalý, že každý potřebuje v životě pomocnou ruku a tím dětem vysvětluje, jak důležité je navazovat blízké vztahy, tedy přátelství, a jak důležité je být přátelům věrný.<sup>206</sup>

Celkově tedy můžeme říct, že pohádky zastávají důležité a velmi těžce zastupitelné místo v životě dítěte. Pohádky napomáhají dítěti v jeho obtížném úkolu dospívání, tím že ho nabádají k tomu, aby si strukturoval chaotickou realitu, kterou vidí kolem sebe, i jeho vnitřní zkušenosti do srozumitelného celku. Dodávají mu optimismus a pozitivní náhled na budoucnost. Přispívají ke zvládnutí dětských úzkostí a strachů tím, že se s danými problémy vypořádávají hlavní hrdinové pohádek, se kterými se dítě ztotožňuje. Toho všeho dosahují pomocí kouzla vyprávění a podpory dětské vnitřní imaginace.<sup>207</sup>

---

<sup>205</sup> Bettelheim 2000, s. 131.

<sup>206</sup> Bettelheim 2000, s. 131-132.

<sup>207</sup> Černoušek 1990, s. 35.

### 3.5 Způsoby zprostředkování pohádky

V minulosti, jak již bylo poznamenáno, existovala jen ústní forma pohádky, tedy vyprávění, které se jako součást ústní lidové slovesnosti předávala mezi generacemi. V dnešní moderní době se setkáme již s několika formami reprodukce pohádky: slovní vyprávění, audio forma, audiovizuální forma a vlastní čtení. V této podkapitole se budeme věnovat prvním třem formám reprodukce pohádek podrobněji, popíšeme je a vyjmenujeme jejich hlavní klady a zápory. O vlastním čtení se chci zmínit jen okrajově, jelikož je to velmi obsáhlé téma a není zde prostor pro jeho bližší představení. Navíc je tato forma závislá na tom, zda dotyčný umí číst a v předškolním věku to děti ještě neumí.

**Vlastní čtení** pohádky je velmi prospěšné, hlavně co se týče zlepšování čtenářské gramotnosti dítěte a jeho lásky ke čtení obecně. Pohádka působí na dítě skoro stejně, když si ji čte, jako když je mu vyprávěna, ale v jemných nuancích se od sebe přece jenom odlišují. Základním rozdílem je, že při samostatném čtení nedochází ke kontaktu s druhou osobou, takže se nerozvíjí žádný vztah.<sup>208</sup>

V poslední době asi nejoblíbenější formou pohádky **audiovizuální**, kde je pohádkový příběh zprostředkovaný skrze obraz a zvuk, primárně pomocí televize. Audiovizuální forma má několik kladů. Je velmi poutavá, děti jsou k televizním pořadům přitahovány jejich barevností a výraznými zvuky. Obsah přesně odpovídá požadavkům předškoláků, kteří touží po magičnosti, zábavě, hudbě, jednoduchosti a vynalézavosti. Ve většině rodin je jednoduše přístupná. Stačí jen zmáčkнуть knoflík a dítě má o zábavu postaráno. Sledování nepodléhá časovému plánu rodičů na rozdíl od vyprávění pohádek, které se bez jejich přítomnosti neobejde. Televize přinesla velkou změnu v poznávání světa, děti díky ní pochyť spoustu informací rychle a efektivně, ale také náhodně a nesoustavně. Pro poznatkový rozvoj dítěte je třeba soustavnost a směřování od jednoduchému k složitějšímu. Další problém při sledování televize je to, že děti nedokáží přijímané informace filtrovat, uvěří všemu, co vidí. Pohádkové potrestání zla není tak hrozné v dětské fantazii, ale když ho děti vidí v reálu, může je to poznamenat. Zároveň se v televizi mohou dostat i k nevhodným programům a pak také k reklamám, které na první pohled nepůsobí tolik škody, ale děti se jejich prostřednictvím stanou snadnými oběťmi mediální manipulace. Přesto však je audiovizuální forma nejlepším

---

<sup>208</sup> Chaloupka 1982, s. 135.

zprostředkovatelem názornosti, se kterou děti lehce pochopí děj i smysl pohádky. Pro děti je televize velkým lákadlem, fantastickým demiurgem, který produkuje sto obrázků za minutu a děti se cítí uchvácení tímto skvělým vynálezem. Je však důležité si uvědomit, že dlouhé vysedávání před televizí je nezdravé jak pro dětské tělo, tak pro jeho duši. Když nahradíme vyprávěný příběh obrazem, ochudíme děti o požitky z vlastní představivosti. Audiovizuální pohádka díky své názornosti dětem naservíruje již celistvý obraz, kde se nedá nic změnit. Nerozvíjí představivost dětí, která je důležitá pro duševní život dítěte.<sup>209</sup> Dle J. Streita tvůrci filmů nebo televizních pořadů pro děti dobře vědí, že děti v předškolním věku lačnají po obrazech. Využívají toho, protože v tom vidí jednoduchý profit. Děti ale potřebují zdravé obrazy (obrazy přírodní krásy) a ne falešné obrazy filmů, které jsou většinou tvořeny v křiklavých barvách, které poškozují dětský jemnocit pro barvu a matou je, poněvadž barevné provedení často neodpovídá realitě. Jestliže dítě přichází na „falešné a jeho vnitřní bytosti nepřiměřené obrazy, jeho fantazie – tato vnitřní obrazová galerie – se deformuje“ a jeho citění zesuroví.<sup>210</sup>

Druhým příkladem je forma **audio pohádky**. Jedná se o pohádku zprostředkovanou audio přehrávačem, např. CD přehrávačem. Oproti audiovizuální pohádce tento typ rozvíjí představivost a slovní zásobu stejně jako vyprávěná pohádka. Vlastně se může zdát, že vyprávěnou a přehrávanou formu pohádky můžeme dát na stejnou úroveň. Avšak není tomu tak, je zde několik více či méně významných rozdílů. Vyprávěná pohádka je specifická komunikačním vztahem mezi vypravěčem a naslouchajícím. Naproti tomu přehrávaná pohádka má jen jednu z těchto rolí – roli naslouchajícího, tím pádem je na úrovni komunikace a formování vztahu s druhou osobou ochuzena. Chybí jí střídání dárce a obdarovaného. Při vyprávění pohádky může dospělý reagovat na dítě, na jeho únavu, otázky, výrazy ve tváři a podle toho upravovat svůj přednes. Přehrávaná pohádka sice je dokonale přednesena hlasovými odborníky, ale chybí jí blízkost a pronikavost pohádky vyprávěné blízkou osobou. Je to její pouhá náhražka.<sup>211</sup>

---

<sup>209</sup> Chaloupka 1995, s. 42-48.

<sup>210</sup> Streit 1992, s. 15.

<sup>211</sup> Streit 1992, s. 37.

**Vyprávění** je forma reprodukce pohádky, kterou jsem si zvolila jako výchozí pro tuto práci, proto se jí chci zabývat zevrubně. Obecně vyprávění příběhů patří mezi hluboce zakořeněnou tradici, nejpřirozenější lidskou činnost i umění zároveň.

„Příběhy a vyprávění byly sdíleny v každé kultuře jako prostředek zábavy, vzdělání, zachování kulturního dědictví, ale také jako prostředek vštěpující morální hodnoty.“<sup>212</sup>

V této práci vyprávění chápeme jako předávání pohádkového příběhu slovně jednou osobou pro obohacení druhé osoby. Můžeme rozlišit různé druhy. Lze pohádku buď doslovně předčítat, či se její psanou formou jen napůl inspirovat a dotvářet ji, či ji vyprávět z paměti, nebo si pohádku i úplně vymyslet z vlastní představivosti. Záleží tedy na tom, jestli máme k dispozici přímo pohádkovou knihu, nebo nikoli. Výhodou pohádkových knih je to, že jsou plny zajímavých ilustrací, které dítěti podporují snový svět pohádek a podporují jeho představivost. Často jsou to právě ilustrace, které v dítěti nadosrmti uvíznou, a ne slova pohádky.<sup>213</sup>

Výhodou vyprávění pohádek je to, že si můžeme vyhrát s tím, jakým způsobem ji předneseme. Můžeme zdůraznit určité pasáže, které považuje za důležité v dané situaci. Musíme si jen dát pozor, abychom to se zdůrazněním nepřehnali. Když příliš zdůrazníme zlé síly, může se z pohádky stát spíše hororové vyprávění, které se nám již nepodaří projasnit, příliš je vystrašíme a nebude mít ten kýžený účinek na děti.<sup>214</sup> Vyprávění pohádek dovoluje vypravěči využít pružnosti pohádky, tzn. že se může zaměřit na individualitu svého posluchače a dle toho usměrnit její vyprávění. Čím lépe zná vypravěč osobnost svého posluchače, tím lépe může upravit její vyprávění, aby mohlo dítě co nejsnadněji získat a zpracovat smysl pohádky, kterou zrovna pro něj v daný okamžik má.

„Při vyprávění pohádek máme k dítěti odpovědnost. Vypravěč musí cítit, že jeho slovo hluboko vniká do mladé duše...Co je od srdce, to k srdci proniká.“<sup>215</sup>

Vypravěč se tedy musí vcítit do dítěte a do jeho prožívání a snažit se mu vyprávění přizpůsobit. Samozřejmě někdy toho nelze dosáhnout, např. když je více různých posluchačů, nebo s dítětem nemáme tak blízký vztah. V takovém případě by si rodič měl uvědomit, jaký význam

---

<sup>212</sup> Mlýnková 2008, s. 28.

<sup>213</sup> Černoušek 1990, s. 32-33,

<sup>214</sup> Streit 1992, s. 32.

<sup>215</sup> Streit 1992, s. 34.

pro něj měla pohádka, když byl sám dítětem, která pohádka se mu nejvíce líbila a proč, což mu pomůže při výběru vhodné pohádky pro své posluchače.<sup>216</sup>

„Jelikož to, co rodič říká, dítěti nějakým zvláštním způsobem také osvětluje, co se děje v temných a iracionálních částech jeho mysli, cítí potvrzení, že ve svém fantazijním životě není osamělé a že tento život s ním sdílí člověk, kterého potřebuje a miluje nejvíce.“<sup>217</sup>

Také při poslechu pohádky dítě cítí rodičovu (či jiného vypravěče) podporu jeho vnitřní pochodů, mezi které patří tajné tužby, přání, úzkosti, pocity i naděje.

„Držet se otrocky doslovného znění okrádá pohádku o značnou část její hodnoty. Má-li mít vyprávění pohádky opravdový účinek na dítě, musí být mezilidskou událostí, ovlivněnou zúčastněnými stranami.“<sup>218</sup>

K tomu, aby mohla pohádka předvést své symbolické významy a dosáhnout co největší význam pro dítě, je třeba, aby se vyprávěla, ne jen předčítala. Je třeba ji podat s citovým zaujetím pro příběh i pro dítěte.<sup>219</sup>

Dalším důležitým úkolem pro vypravěče je si uvědomit, že účinek konkrétní pohádky se zvyšuje s tím, kolikrát mu ho čteme. Když čteme danou pohádku poprvé, dítě pochytí hlavně příběhovou linii. Až po několikátém vyprávění dítě zvládne plně interpretovat její symboliku. Děti samy poznají, která pohádka s nimi rezonuje a bude se doprošovat o její stálé vyprávění.

„Dítě cítí, která z mnoha pohádek pravdivě odpovídá jeho vnitřní situaci v daném okamžiku (s ním samo nic nezmuže) a stejně tak cítí, v čem mu pohádka nabízí pomocnou ruku v pochopení nesnadného problému... Pouze opakovaný poslech, dosti času a příležitost nad pohádkou rozjímat umožní dítěti plně využít, co příběh nabízí z hlediska porozumění sobě samému a vlastní životní zkušenosti.“<sup>220</sup>

Také stejně tak, když dojde k převzetí zprávy z pohádky a dítě už se posune dál, vyřeší svůj problém, začne vyžadovat pohádku novou.

---

<sup>216</sup> Bettelheim 2000, s. 20-21.

<sup>217</sup> Bettelheim 2000, s. 152-153.

<sup>218</sup> Bettelheim 2000, s. 148-149.

<sup>219</sup> Bettelheim 2000, s. 148.

<sup>220</sup> Bettelheim 2000, s. 30.

I vyprávění pohádek má své problematické stránky. Prvně je důležité si říct, komu chceme pohádku vyprávět a podle toho si pečlivě vybrat pohádku. Jsou pohádky, které se hodí pro menší děti a pohádky, které se musí číst až dětem starším, zhruba desetiletým. Některé pohádky v sobě mají velmi kruté pasáže, které by mohly mladší děti vylekat. Nezáleží však pouze na věku, ale i na pohlaví a citovém založení daného dítěte. Citlivé děti reagují jinak než otrlé či vznětlivé.<sup>221</sup>

Někteří rodiče či prarodiče si uvědomují, jak je důležité vyprávění pro děti, ale odmítají vyprávět pohádky, protože považují za lepší možnost, když si **vymyslí příběh**, který reflektuje přímo život či události jejich dítěte, tzn. příběhy „šité na míru“ jejich dítěti. Takové příběhy jsou většinou inspirované jejich životními zkušenostmi, nebo se vážou k zážitkům převzatým z jejich blízkého okolí či jsou paralelou historických událostí. Většinou se tedy jedná o tzv. „pravdivé příběhy“, což jsou příběhy, které popisují něco, co se skutečně stalo (nebo alespoň mohlo stát). Zastánci „**pravdivých příběhů**“ často vystupují proti pohádkám, protože jim připadá, že jsou příliš vzdálené od reality, a tudíž nepraktické.<sup>222</sup>

### 3.6 Dnešní přístup k pohádce

Jeden z dnešních z nejčastějších názorů namířených proti pohádce je **krutost** a násilnost v ní vyjádřená. Rodiče proti tomu protestují, přijde jim, že takové zvrhlosti nejsou vhodné pro ouška jejich dětí. V dnešní době se některé kruté pohádky upravily, aby odpovídaly dnešním morálním konvencím. Ideálním příkladem je známá pohádka *O Popelce*. Bratři Grimmové zaznamenali variantu, kde jsou na konci pohádky chodidla sester zmrzačeny tím, jak se snaží dostat do střevíčku a poté jsou jim dokonce vyklovány oči holubicemi. Ve variantě od Boženy Němcové sestry krutě zabijí lidojedy tak, že muže-lidojeda hodí do pece a ženě-lidojedce useknou hlavu, a to proto, že už jim nechtějí sloužit. Mladší varianty Popelky se krutostem vyhýbají a zlo trestají mnohem měkčeji.<sup>223</sup> To je způsobeno hlavně tlakem rodičů, kteří jsou zastánci ochranné výchovy a chtějí své dítě ochránit před veškerým zlem společnosti. Avšak neuvědomují si, že je třeba děti postupně seznamovat s obrazy zla, které na ně číhá venku, mimo dosah svých rodičů. Ale jedině tak na něj budou nějak připraveni. Rodiče totiž nemůžou své dítě uhlídat všech nebezpečí, a proto musí dítěti představit možná nebezpečí, aby proti nim

---

<sup>221</sup> Streit 1992, s. 36-37.

<sup>222</sup> Bettelheim 2000, s. 115-116.

<sup>223</sup> Čeňková 2006, s. 110-113.

nebyly úplně bezbranné. Zároveň musí dítě poznat temné stránky osobnosti, aby pochopilo, že jejich existence je běžná a sklony ke zlu se můžou objevit i v nich samotných. Všichni lidé mají sklony jak k dobru, tak zlu, je proto důležité si uvědomit své stinné stránky a pracovat s nimi, snažit se je vyřešit. Rodiče se také bojí, že zobrazením stinných stránek lidskosti bude děti motivovat k takovému chování, nebo je traumatizuje. Ani k jednomu ve většině případů nedochází, protože zlé činy jsou vždy potrestány, což uspokojuje dětské chápání morálky (1. stádium dle Kohlberga), které chápe dobré chování jako to, které je odměněno a špatné, jako to, které je potrestáno. Proto musí být tresty znatelné.<sup>224</sup>

„Určitá pohádka opravdu může některé děti poděsit, ale když se s pohádkami seznámí lépe, zdá se, že se jejich strašidelná povaha rozplyne a vrchu nabudou konejšivé rysy. Původní nelibost z úzkosti se promění ve velikou libost z úspěšně konfrontované a zvládnuté úzkosti.“<sup>225</sup>

Pohádka se vypořádává s úzkostmi a strachy tak, že se toho přímo dotýká a „*pod dotekem slova a rozumu strašidla mizí jako výpary éteru.*“<sup>226</sup> Tímto způsobem pomáhá dětem růst a rozvíjet se.

Důležité je uvědomit si, že opravdové krutosti se dějí pouze postavám, které znázorňují symboly zla. Například vlku v Červené Karkulce je rozpáráno břicho, není zde ale potrestán vlk jako takový, ale je zde potrestána nenasytlost, která je vlkem symbolizována. Pohádky tedy trestají zlé vlastnosti, podoby zla. Na děti proto mají postrašující účinky a nehrozí, že by toto chování vzali za svůj vzor. Dítěti nepřijde trest pro čarodějnici v *Perníkové chaloupce* krutý (je upálena v peci), poněvadž si ho zasloužila, naopak je to pro dítě uklidňující. Jde totiž o symbol zla, a ne o reálnou postavu z masa a kostí. Nesmíme tedy přistupovat k pohádce jako k realistickému příběhu.<sup>227</sup> Stejně krutosti se rodiče obávají i u počítačových her a televizních dětských pořadů, protože si myslí, že sadistické projevy v nich zobrazené přispívají k agresivitě jejich dětí. Dlouhodobé průzkumy však neprokázaly přímou souvislost mezi agresivním chováním a násilím předváděným v televizi.

---

<sup>224</sup> Černoušek 1990, s. 21

<sup>225</sup> Bettelheim 2000, s. 115.

<sup>226</sup> Černoušek 1990, s. 35.

<sup>227</sup> Streit 1992, s. 32-33.

„K tomu, aby se dítě ztotožnilo s násilím a agresivními činy, se musí především ztotožnit s nositelem takových činů, jak se odborně říká, „identifikovat se s agresorem“; a v pohádkách, kde ztotožnění probíhá přes hrdinu vyprávění, k takovým identifikacím docházet nemůže.“<sup>228</sup>

Černoušek (1990) tvrdí, že zvýšená agresivita souvisí s okolím dítěte. Dítě se spíše ztotožní s reálným agresorem v jeho okolí, jakým může být například jeho otec či starší sourozenec. Jeho chování bude přebírat snadněji než chování pohádkové postavy, o které ví, že je špatná. Proto by v první řadě měli rodiče hledat vinu na sobě, či na nejbližším okolí jejich dítěte.<sup>229</sup>

V dnešní době se dává velký důraz na **techniku**, materialismus a na to, aby se děti co nejdříve naučily s technickými přístroji zacházet. Rodiče a učitelé se snaží, aby děti se co nejdříve naučily řešit technické problémy, aby se později uplatnily v životě ve století techniky. V některých školách se tato tendence prosazuje natolik, že vyvrací prospěšnost fantazijních činností. Tvrdí, že realismus je mnohem důležitější než fantazie a pohádkový svět. V některých z nich mají pedagogové pohádky dokonce zakázáno vyprávět, protože si myslí, že děti jen matou.<sup>230</sup> Avšak již v předchozích kapitolách bylo dokázáno, že dětem pohádkový svět připadá srozumitelný. Navíc je pohádka těžko nahraditelná něčím jiným.

„Nezastupitelnost pohádek v psychickém vývoji dětí se v plné naléhavosti ... ukazuje především v dnešní době, která pulsuje neustálým tlakem z kouzel technických zázraků. Ovšem jako protiváhu vlády „techné“ musíme zdůraznit kouzlo slova a tvořivé vypravěčské fantazie. Proti „techné“ musíme položit „éthos“.“<sup>231</sup>

Ke stejnému názoru se dostává i pedagog Jacob Streit (1992) a zdůrazňuje, že pohádky jsou důležité hlavně pro děti ve městech, které jsou „*obklopené železem, sklem a betonem*“ a nedostávají se do kontaktu s kouzelnou přírodou, proto „*potřebují pohádky, které v nich probudí hlubokou niternost.*“<sup>232</sup>

Se současným důrazem souvisí i tendence vyprávět dětem tzv. „pravdivé příběhy“, o kterých jsem se zmiňovala v předchozí kapitole. Zastánci těchto příběhů se bojí, že čtením

---

<sup>228</sup> Černoušek 1990, s. 22

<sup>229</sup> Černoušek 1990, s. 22-23.

<sup>230</sup> Streit 1992, s. 54-56.

<sup>231</sup> Černoušek 1990, s. 182.

<sup>232</sup> Streit 1992, s. 14.



pohádek děti zabřednou příliš hluboko do své fantazie a budou si představovat, že reálný svět funguje stejně jako pohádkový svět, že je např. možné jen si něco úpěnlivě přát a víla nám to splní. Obávají se, že „je možné přeplnit dětskou mysl pohádkovými představami do té míry, že se dítě nebude dostatečně zajímat o to, aby se naučilo vycházet s reálným světem.“<sup>233</sup> To jsou ale zbytečné obavy, protože opak je pravdou. I když každý jedinec má spoustu rozporuplných vlastností, potřeb, tužeb a zájmů, vše dohromady tvoří jeden celek. Lidská bytost je tudíž nedělitelná, tzn. že jakákoliv zkušenost ovlivní pokaždé všechny stránky osobnosti zároveň a potřebuje být rozvíjena jak její fantazijní část, tak její rozumová část. Naopak k problémům dochází, když se jedna její část zanedbává. Děti, kterým se žádným způsobem fantazijní vnitřní svět nerozvíjí a jsou jim sdělovány pouze „pravdivé příběhy“, jsou mnohdy vnitřně oploštěny, protože si učiní závěr, že rodiče jejich vnitřní svět neschvalují, proto u něj pěstují výlučně zájem o příběhy zabývající se fakty. Tito rodiče si neuvědomují, o co své dítě ochuzují. Mnohé děti se pod takovým vedením rodičů vzdálí svému vnitřnímu životu, bude o něj ochuzeno a po celý život se bude cítit jaksi neúplně.<sup>234</sup>

Dnes se setkáme také se vzdělávací a výchovnou tendencí, která tvrdí, že pohádky vedou k poznání příliš velkou oklikou, že je lepší děti učit realisticky, aby si vše vyzkoušely na vlastní kůži. Je sice pravda, že některé věci se dají dětem takto vysvětlit a dojde se efektivním výsledkům, zároveň je však nutné si uvědomit, že malé děti většinou nejsou schopny vstřebat složitosti reálného světa, preferují poznání skrze obraznost a symboly. Navíc jsou-li příliš brzy konfrontovány s drsnou skutečností přímo, může je to doživotně poznamenat. Často čelí pak životu bezradně a bojácně, nebo naopak brutálně, zbaveni všech iluzí. Pohádky jsou dobré v tom, že dětem ukazují, jak prožít zlo z reálného světa v obraze dříve, než se s ním setkají ve skutečnosti.<sup>235</sup>

---

<sup>233</sup> Bettelheim 2000, s. 117.

<sup>234</sup> Bettelheim 2000, s. 66-67 a 117.

<sup>235</sup> Carlgren 1991, s. 126-127.

## 4 Pohádky ve vztahu prarodičů a vnoučat

V této kapitole využiji informace z předcházejících kapitol a dám je do nových souvislostí, které se budou již konkrétně zabývat vztahy mezi prarodiči a vnoučaty v kontextu pohádkového vyprávění.

Jak již bylo řečeno v 1. kapitole, dnešní společnost, a to jak v měřítku českém tak i v měřítku západní civilizace, prošla různými změnami (emancipace žen, zvýšení věku pro prvorodičky, snížení plodnosti, redukce vícegeneračního soužití), které se manifestují v proměně rodiny jako tradiční instituce. Všechno to jsou důležité změny, které napomohli nové definici rodiny, k v její novou, ekonomicky nezávislejší, individuálnější, uzavřenější podobu. Dneska se mluví o tzv. nukleární rodině, v níž prarodiče pozbyly své dřívější prestižní místo. Je však třeba toto jejich místo do rodiny navrátit, jelikož nynější sociodemografické změny v čele s populačním stárnutím volají po reformě významu stáří a role seniora, tím pádem i po reformě vztahů prarodiče s mladšími generacemi speciálně s tou nejmladší. Mladí se totiž musí naučit spolupracovat se starší generací, aby mohly společně čelit nevyzpytatelným zítřkům, kdy bude malý počet pracujících na zvyšující se počet lidí v důchodu. Mladá generace se musí také naučit si svých starších spoluobčanů vážit pro jejich zkušenosti a moudrost, navíc je třeba podpořit altruistické chování směrem ke starší generaci. A kde jinde začít redefinici role seniora než v jeho vlastní rodině, tedy jeho roli prarodiče.

K tomu, aby mladší generace se naučila všemu, co je výše zmíněno, je třeba začít s její výchovou co nejdříve, a není k tomu lepší doba, než když je dítě v předškolním věku. V této vývojové etapě je totiž velmi sugestibilní, opakuje chvány, které vidí u svých výchovných vzorů a autorit, přijímá zvnější základní lidské hodnoty a morální principy.<sup>236</sup> V tomto věku je proto důležité se mu plně věnovat a rodiče často k tomu nemají prostor, protože musí pracovat, proto tuto roli nejlépe zastávají prarodiče, kteří „*mají víc času a snahy vcítit se do duše předškolního dítěte.*“<sup>237</sup> Trávení společného volného času je základním východiskem pro vytvoření hodnotného vztahu mezi prarodičem a vnoučetem. Tento volný čas je třeba naplnit smysluplnými činnostmi. Přímo v podkapitole 3.4 *Význam pohádek pro děti* jsem udala velké množství pozitivních vlivů na dětský duševní život, zvláště na tvarování jeho dětské mysli. Dále

---

<sup>236</sup> Matějček a Dytrych 1997, s. 61.

<sup>237</sup> Matějček a Dytrych 1997, s. 61.

v podkapitole 2.5 Způsoby zprostředkování pohádky jsem přišla k závěru, že vyprávění je nejlépe využitelnou formou zprostředkování pohádek, jelikož na této formě participují dva aktéři a jelikož vyprávění ovlivňuje pouto mezi těmito aktéry. Za pomoci pohádkového vyprávění tedy mohou prarodiče vystavět dobrý vztah s vnoučetem a zároveň mu poskytnout skrze skryté pohádkové významy lidské hodnoty, podporu v rozvoji fantazie, motivaci k četbě, nové poznatky o okolním světě a návody na to, jak se v tomto světě vypořádat s problémy všeho druhu. Role posluchače pohádek není pasivní, i dítě při vyprávění se podílí na jeho podobě a průběhu, a to právě svým očividným zájmem o pohádku, kterým naplňuje prarodiče energií a elánem pohádky vyprávět.<sup>238</sup>

Z výše uvedených důvodů je tedy zřejmé, čeho všeho lze díky pohádce v ideálním případě dosáhnout, teď je třeba se zaměřit na to, jak toho dosáhnout. Aby vypravěč mohl rozvinout dětskou mysl, je třeba k tomu mít určité schopnosti.

*„...záleží především na vypravěčově citu pro pohádku, zda vyzní naprázdno, nebo si ji posluchač uloží do srdce. Sdělení milující babičky, která vypráví pohádku okouzlenému dítěti usazenému na jejím klíně, bude docela jiné než rodiče, kterého pohádka nudí a čte ji několika dětem různého věku najednou z pocitu vinnosti.“<sup>239</sup>*

Prarodiče si často lépe uvědomují než rodiče, jak důležité jsou pohádky v životě předškoláka. Vyprávění pohádek totiž tvoří *„velmi silné generační pouto lásky, mnohem silnější než pohodlí, přepych a dostatek,“* na které se spíše zaměřují rodiče.<sup>240</sup> Zvláště v dnešní moderní době je důležité podporovat jak pohádkové vyprávění, které bývá často nahrazené jinými méně účinnými formami zprostředkování pohádek, tak i mezigenerační vztahy mezi prarodiči a vnoučaty, které již nejsou samozřejmostí, ale vyžadují úsilí ze strany prarodiče.<sup>241</sup>

---

<sup>238</sup> Schneidrová 2015, s. 28.

<sup>239</sup> Bettelheim 2000, s. 153-154.

<sup>240</sup> Streit 1992, s. 37.

<sup>241</sup> Bettelheim 2000, s. 15.

## 5 Výzkumné šetření

Empirické šetření je zaměřeno na zjišťování zkušeností vybraných respondentů (současných vysokoškolských studentů) s vyprávěním pohádek od prarodičů. Tyto zkušenosti byly analyzovány a závěr výzkumného šetření poskytne odpovědi na to, jak se jejich zkušenosti liší a jak respondenti vnímají svůj vztah k prarodičům v kontextu pohádkového vyprávění.

### 5.1 Cíl výzkumu, výzkumný předpoklad, výzkumný problém a výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření je zjistit zkušenosti současných vysokoškolských studentů s vyprávěním pohádek od prarodičů. Tyto zkušenosti byly zkoumány pouze jako subjektivně vnímané vybranými respondenty, jelikož se jedná o téma, zabývající se individuálním prožíváním, a nejde tudíž generalizovat. Teoretickým východiskem výzkumu, který byl popsán v předešlých kapitolách, je skutečnost, že v dnešní společnosti dochází k tzv. krizi rodiny, což se projevuje redukcí rodinného třígeneračního soužití, tudíž dochází i k zužování podoby rodiny na tzv. nukleární rodinu (rodiče, děti), která vznikla odmítnutím širší rodiny. Diskutabilní je to, jestli v českém prostředí se prarodiče chápou jako součást širší rodiny, kterou má moderní doba tendenci „odstříhávat“, nebo by mohli tvořit jakési přemostění mezi nukleární rodinou a širší rodinou, takže by vztahy s nimi byly chápány jako blízké, i když nespádají do stejné domácnosti.<sup>242</sup>

Před realizací výzkumného šetření byl stanoven vědecko-výzkumný předpoklad, že vybraní vysokoškolští studenti mají zkušenosti s vyprávěním pohádek od prarodičů a pamatují si tyto pohádky.

Na začátku realizace výzkumného šetření jsem stanovila výzkumný problém, kterým je zkušenost respondentů s vyprávěním pohádek jejich prarodiči a vzájemný vztah dětí k prarodičům v tomto kontextu.

V souladu s cílem práce byla zvolena hlavní výzkumná otázka, kterou sytí a významově konkretizují 3 dílčí výzkumné otázky.

---

<sup>242</sup> Sedláková 2015, s. 9.

HVO: Jakou mají současní vysokoškolští studenti zkušenost s vyprávěním pohádek v dětství jejich prarodiči a jak vnímají vztah k prarodičům v tomto kontextu?

DVO1: Jaké mají současní vysokoškolští studenti vztahy s prarodiči – resp. jak tyto vztahy hodnotí?

DVO2: Jaké pohádky vyprávěli prarodiče současným vysokoškolským studentům a jakým způsobem?

DVO3: Jak se současní vysokoškolští studenti cítí být ovlivněni pohádkovým vyprávěním?

Na základě HVO jsem vypracovala 5 hlavních tazatelských položek, které tvořily základní scénář rozhovoru a uváděly základní témata rozhovoru. Každá z těchto pěti hlavních položek obsahuje sadu otázek, které jsem dle potřeby doplňovala pro získání potřebného kontextu, nebo jsem je naopak nevyužily všechny, když respondent na ně samovolně odpověděl.

### **1. Jaký je rodinný background respondenta?**

Co studujete/studovali jste za vysokou školu? Kde jste žil, když Vám bylo kolem 3-7 let? Kde v té době žili vaši prarodiče? Máte sourozence, případně kolik jich máte? Jak probíhaly Vaše návštěvy s prarodiči (kdo koho navštěvoval, jak často, atd.)? Jaké činnosti jste spolu dělali? Co dělali za práci Vaši prarodiče v té době? Jaké vztahy měli Vaši rodiče k Vaším prarodičům? Myslíte si, že jejich vzájemné vztahy nějakým způsobem ovlivnily vztahy mezi Vámi a Vašimi prarodiči?

### **2. Jaký má respondent vztahy s prarodiči?**

Jak byste popsal své vztahy s Vašimi prarodiči? Jak se tyto vztahy vyvíjely? Popište nějaké důležité rozpory, kvůli kterým došlo ke zhoršení vzájemných vztahů.

### **3. Jaké jsou vlastní zkušenosti respondenta s pohádkovým vyprávěním realizovaným prarodiči v jejich dětství?**

Jak často Vám prarodiče vyprávěli pohádky? Kdo z prarodičů Vám je vyprávěl? Jakým způsobem Vám je vyprávěli? Vnímáte rozdíly mezi vyprávěním jednotlivých prarodičů? Jaký druh pohádek Vám vyprávěli (autorské x lidové pohádky)? Jaké všechny pohádky si

pamatujete? Kterou pohádku jste měli nejraději nebo si ji pamatujete nejlépe? Proč si myslíte, že zrovna tato pohádka na Vás měla nejsilnější vliv?

#### 4. Jaké je respondentovo zhodnocení času stráveného s prarodiči během vyprávění?

Jak vzpomínáte na společné chvíle strávené vyprávěním příběhů a jak byste tento čas zhodnotily? Ovlivnila doba, ve které jste poslouchal vyprávění prarodičů, Váš vzájemný vztah, jestliže ano, jak?

#### 5. Jaký je dle respondenta smysl pohádek a jejich vyprávění budoucím generacím?

Budete vyprávět pohádky svým dětem, jestliže ano, jaké? Uvítal byste, kdyby Vaše rodiče vyprávěli pohádky Vašim dětem? Máte již zkušenosti s vyprávěním pohádek v roli vypravěče, popřípadě jaké? V čem vnímáte prospěšnost pohádkového vyprávění? Jakým způsobem ovlivnily Vaše zkušenosti z dětství Váš názor na pohádky?

## 5.2 Výzkumná strategie a metoda sběru dat a analýzy dat

Vzhledem k charakteru práce byla pro realizaci výzkumného šetření zvolena kvalitativní výzkumná strategie, protože jejím účelem je „*za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu*“<sup>243</sup>, je proto vhodná pro zkoumání subjektivně vnímaných prožitků a zážitků vysokoškolských studentů. Jejím cílem je získat hloubkovou analýzu dané problematiky, proto jsem se rozhodla zaměřit se na menší množství respondentů, které je v tomto případě upřednostňováno. Pro zkoumání zkušeností různých respondentů je třeba využít flexibilní výzkumný design, který může tolerovat jejich víceznačnost, to vše v sobě zahrnuje kvalitativní výzkumný design.<sup>244</sup>

Metodou sběru dat byl zvolen **polostrukturovaný rozhovor (interview)**. Tento typ metody sběru byl uskutečněn na výzkumném vzorku vysokoškolských studentů, kteří mají zkušenosti s vyprávěním pohádek od prarodičů. Polostrukturovaný vyžaduje předem připravené schéma, které specifikuje okruhy otázek. Spojuje v sobě vybrané charakteristiky strukturovaného rozhovoru a volného rozhovoru: „*některé pasáže (okruhy) jsou ponechány více na tazateli, včetně samotného znění a pořadí otázek, jiné části naopak mohou mít plně*

---

<sup>243</sup> Švaříček, Šed'ová a kol. 2007, s. 17.

<sup>244</sup> Řiháček, Čermák, Hytych 2013, s. 139.

*strukturovanou formu a vyžadujeme u nich po tazateli striktní dodržení pořadí a znění otázek*“.<sup>245</sup> Výhodou výběru tohoto typu rozhovoru pro mé výzkumné šetření je to, že respondenti měli větší svobodu v projevu, mohli dle libosti rozšířit své odpovědi a já mohla klást otázky, které jsem si předem nepřipravila, které sloužily pouze k upřesňování informací a k dotazování se na porozumění respondentova vyprávění. Někteří respondenti mi odpovídali šířeji, takže jsem nemusela využít všechny připravené otázky, někteří odpovídali stručněji a u nich jsem musela klást více otázek, proto se hodilo jich mít připraveno více.

Data byla analyzována za využití **kódování a kategorizace**, konkrétně jsem využila otevřeného kódování, které je součástí zakotvené teorie, neboli metoda „Grounded Theory“. Tato metoda je často využívaným přístupem v kvalitativním výzkumném šetření, protože s jejím použitím lze analyzovat „*data získávaná odlišným způsobem*“, tedy pomocí více různých metod získávání dat, ale také lze současně „*využívat různých přístupů v samostatné analýze*“.<sup>246</sup> Já si z jejího širokého spektra vybrala pouze fázi otevřeného kódování, což je operace, s jejíž pomocí byly zjištěné údaje analyzovány, při čemž došlo k odkrytí skrytých významů, a poté byly údaje skládány novými způsoby. Analýzou dat se dospělo k vytvoření kódů, což jsou pojmy, které „*zachycují „esenci“ konkrétních analyzovaných událostí či jevů*“, poté došlo ke kategorizaci, tedy k zařazení kódů do mnou vytvořených kategorií, které jsou těmto kódům významově nadřazeny.<sup>247</sup>

### **5.3 Charakteristika výzkumného vzorku a průběh výzkumného šetření**

Pro toto výzkumné šetření jsem si jako výzkumný vzorek zvolila 6 současných vysokoškolských studentů, popřípadě čerstvě vystudovaných vysokoškolských studentů, kterým v dětství jejich prarodiče vyprávěli pohádky. Respondenti jsou všichni přibližně stejného věku, mezi 21 a 23 lety, a to z toho důvodu, aby výzkumné šetření mohlo reflektovat dobu jejich dětství, která je stejná. Respondenty v tomto věku jsem si vybrala proto, že mohou lépe reflektovat své zkušenosti z dětství než dospělí, kteří už si toho pravděpodobně tolik nepamatují, či jsou ovlivněni tím, že už mají sami děti. Zároveň jsem si nevybrala děti ani

---

<sup>245</sup> Miovský 2006, s. 159.

<sup>246</sup> Miovský 2006, s. 226.

<sup>247</sup> Řiháček, Čermák, Hytych 2013, s. 48.

dospívající, protože jsem chtěla, aby se na své zkušenosti mohli respondenti podívat z určitého časového odstupu a náhledu, které děti ani dospívající nemají.

Výzkumný vzorek byl vybírán dle následujících kritérií. Prvním kritériem byla zkušenost s pohádkovým vyprávěním realizovaným prarodiči, tato zkušenost musela dosahovat určité kvality, aby o ni byli schopni respondenti podat analyzovatelné vyprávění, tzn. že si museli své zážitky pamatovat i s určitými detaily, které se zaobírají pohádkovým vyprávěním (např. jakou pohádku jim prarodiče vyprávěli nejčastěji atd). Dalším kritériem byl jejich věk, který odpovídal věku vysokoškoláků, tedy 20-25 let, s tím související bylo i kritérium probíhajícího či nedávno proběhlého studia vysoké školy. Další podmínkou bylo to, že ještě nemají žádné vlastní děti, tzn. že v části rozhovoru, kdy jsem se zabývala vyprávěním pohádek dětem, se jednalo čistě o hypotetickou otázku, a počítala jsem s předpokladem, že v budoucnu všichni budou mít děti.

Výběru respondentů předcházela pilotáž formou krátkého dotazníku, kterou jsem distribuovala primárně mezi své spolužáky, sekundárně mezi své přátele. Z odpovědí na pilotáž jsem posléze vybrala šest respondentů, z kterých čtyři chodí na Univerzitu Hradec Králové. Se všemi respondenty jsem se tedy dobře znala, a rozhovory proto měly uvolněnou a neformální atmosféru. To, že jsem primárně vybírala respondenty z okruhu mých spolužáků také ovlivnilo genderovou korektnost, ke které jsem původně plánovala dojít, ale nakonec se mi jí nepodařilo dosáhnout, jelikož jsem získala rozhovory jen od dvou mužů. Mí spolužáci jsou zhruba z 90 % ženy, také mí přátelé jsou hlavně ženy. Je možné, že neochota mužů spočívala v tom, že se by se necítili příjemně si povídat o osobních věcech s někým, koho tolik neznají, či je také možné, že ženy obecně radši vzpomínají a sdílejí své zážitky než muži. To jsou však jen dohady, pravděpodobně za to může genderové obsazení mého spouštěčného prostředí. Důležité je, že jsem na genderovém rovnocennosti nebazírovala, jelikož ani předchozí kapitoly reflektující pohádkové vyprávění se vnoúčeti z genderového hlediska nezabývají.

Výzkumné šetření probíhalo osobně, hlavně ve školních prostorách, popřípadě u mě nebo u respondenta doma. Uvolněná atmosféra, která panovala u rozhovorů, mi pomáhala získávat osobní informace o respondentech, o které by se jinak nejspíš nepodělili. Průběh interview byl se svolením respondentů zaznamenáván pomocí zvukové nahrávací aplikace do mobilního telefonu. Všechny audio nahrávky byly přepsány a následně analyzovány. Respondenti byli srozuměni s naprostou anonymitou při zpracování výzkumu a souhlasili se zařazením fragmentů rozhovoru do textu práce, avšak vzhledem k osobnímu charakteru



rozhovorů nejsou doslovné přepisy rozhovorů součástí bakalářské práce. Celé znění rozhovorů je k dispozici u autorky práce.

## 5.4 Výsledky analýzy dat a jejich interpretace

Na základě otevřeného kódování šesti rozhovorů s vysokoškolskými studenty vzešly celkem čtyři kategorie, přičemž první kategorie je rozdělena na čtyři subkategorie. Tyto kategorie jsou představeny pomocí kódů, které zahrnují data analyzovaná z rozhovorů, a následně doplněna komentářem, kde jsem využila výpovědí respondentů pomocí parafrází nebo citací a také vlastní interpretaci analyzovaných dat.

### Kategorie 1: Vztahy mezi respondenty a prarodiči

Tato kategorie zahrnuje čtyři subkategorie, které specifikují konkrétní faktory, které hrají roli ve vztazích mezi respondenty a prarodiči. Druhá subkategorie: Rodinné konflikty by mohla být součástí první kategorie: Nejvýznamější vlivy na vztahy mezi vnoučaty a prarodiči, ale rozhodla jsem se, že ji osamostatním, protože je příliš obsáhlá. Tato subkategorie zahrnuje v sobě jak konflikty mezi prarodiči a vnoučaty, tak i konflikty mezi ostatními členy rodiny, které tyto vztahy nepřímo také ovlivňují.

#### Subkategorie 1: Nejvýznamější vlivy na vztahy mezi vnoučaty a prarodiči

- Vztahy mezi rodiči a prarodiči
- Vzdálenost bydliště vnoučat od prarodičů
- Partnerský vztah prarodičů
- Atmosféra domácnosti prarodičů
- Věk prarodičů

Na mou otázku, jestli vztahy mezi rodiči a prarodiči ovlivňují respondentovy vztahy s prarodiči odpověděli, respondenti č. 1, 2, 4, 6, že ano. Respondent č. 6 tvrdí, že „určitě to mělo nějaký vliv. To je jasný, tak jako když vidím, že mamka má jako babičku ráda, tak ty vztahy mezi jema, mezi rodičema a prarodičema, jsou dobrý, tak samozřejmě to ovlivní i mě.“

Dalším faktorem, který měl velký vliv na mezigenerační vztahy byla vzdálenost bydliště prarodiče od bydliště rodičů a jejich dětí – mých respondentů. Jelikož vysoká četnost návštěv je hlavní charakteristikou blízkých vztahů, musí i vzájemná vzdálenost bydlišť, která ovlivňuje

četnost návštěv, hrát velkou roli v mezigeneračních vztazích. V tom data všech respondentů potvrzují tuto domněnku. Pokud některý prarodič bydlel dál od respondenta, bylo to uvedeno jako důležitý důvod toho, proč se nevidají tak často, a proč tedy i jejich vzájemné vztahy nejsou tak dobré, jak by být mohly. Respondent č. 6 tvrdí, že to, že se nevidají „je ovlivněno tím, že studuju, že prostě babička bydlí daleko, já nemám tolik času za ní jezdit a ona už sem nejezdí tak často“. U respondentů, kteří přímo neudali velkou vzdálenost mezi bydlišti jako důvod pro menší četnost návštěv, jsem ji odhadem změřila a zjistila jsem, že u vzdáleností převyšující 30 km<sup>248</sup> docházelo ke zkomplikování vzájemných vztahů. Pouze respondenti č. 2, 3, 5 spadají do skupiny, jejichž prarodiče bydleli v jejich dětství ve vzdálenosti do 30 km. Z těchto respondentů měli dva (respondenti č. 3 a 5) dobré vztahy se všemi prarodiči a respondentka č. 2 měla jeden komplikovanější, a to s dědou, se kterým bydlela, ale tam pro to byl důvod jiný.

V předchozím odstavci zmíněný vliv jsem pojmenovala partnerský vztah rodičů. V případě manželství prarodičů respondentky č. 2 ovlivnil partnerský vztah prarodičů vztah respondentky k jednomu z nich. V té době bylo jejich manželství těchto prarodičů na velmi tenkém ledě – „oni ani neměli spolu dobrou vztah ke konci“ - a nerozvedli se pravděpodobně jen proto, že, jak respondentka zmiňuje, „konec“ po dlouholeté vážné nemoci se blížil. Tato respondentka svůj vztah k dědovi označila za „chladnější“ a jedním z důvodem je to, že jí mrzelo, jak se k babičce ke konci života choval a jak dostatečně neuctil její památku. Partnerský život prarodičů hrál roli i v případě respondenta č. 6, jehož prarodiče byli rozvedení a on se s dědou „vídal sporadicky“.

Atmosféra domácnosti prarodičů může mít dvě podoby, buď je přátelská, otevřená, takže se tam respondentka č. 1 „cítila příjemně jako doma“, anebo je chladnější, formálnější, tudíž se tam dítě necítí příjemně, v bezpečí. Stejná respondentka popsala atmosféru u druhé babičky (otcovy matky) takto: „Tam jsem od malička měla ostych, necítila jsem se tam dobře...ten vztah mezi mámou, bylo to tam chladný.“ V tomto případě babička z otcovy strany nikdy nepřijmala matku respondentky do rodiny, a to se podepsalo i na jejím vztahu s babičkou zvláště proto, že se fyzicky velmi podobá matce. Stejně tak to cítila i respondentka č. 4, kde zase matka její matky nepřijala do rodiny jejího otce.

Poslední kód této subkategorie se zabývá věkem prarodičů, který je rozhodující v tom, že pokud rodiče delší dobu otálejí se založením rodiny, jako tomu bylo u respondentky č. 4, tak

---

<sup>248</sup> Se vzdáleností 30 km pracovala ve svém výzkumném šetření Zemanová 2010, s 36.

své dítě ochudí o zkušenost znát své prarodiče. Respondentka č. 4 je na otcově straně vůbec nepoznala. Vyšší věk prarodičů nehraje roli pouze ve vyšší pravděpodobnosti úmrtí, ale přináší i postupný pokles fyzických a kognitivních schopností. Respondent č. 3 uvedl: „*Současně se teda projevuje s pokročilým věkem - s jednou babičkou se můžu bavit o (pauza) například i o politice a s druhou babičkou už je to takový trochu horší. Druhej děda už si taky nic moc nepamatuje, takže ten mi furt vypravuje svoje zážitky z vojny, pořád dokola, ale mám s nima výbornej vztah.*“ V tomto případě se tedy vztah nezhoršil, ale prošel určitou změnou. Touto změnou související se stárnutím prarodičů prošel nejspíše každý vztah respondentů s jejich prarodiči, i když se o tom vysloveně nezmínili.

### **Subkategorie 2: Rodinné konflikty**

- Rozvod rodičů
- Faktor věku rodičů při založení rodiny
- Vícegenerační soužití
- Přidružený člen rodiny

Tato subkategorie vyjmenovává zásadní příčiny konfliktů mezi členy rodiny. Rozvod rodičů byl nejčastějším důvodem rozporů v rodině. K mému nemilému překvapení z šesti respondentů prošli čtyři rozvodovým řízením svých rodičů, a to v různém věku. Nejmladší byl v době rozvodu respondent č. 3, bylo mu 7 let. Nejstarší byl v době rozvodu respondent č. 6, měl 20 let. Stejnou zkušeností si prošli respondenti č. 1 a 4. Rozvodem jsem se dopodrobna nezabývala, ale podle odpovědí respondenta č. 6, který má na to období nejčerstvější vzpomínky, můžeme usoudit, jak moc to poznamenává vztahy v rodině. Tento respondent opakoval několikrát slovní spojení nebo slova (např. v *tý době*, *nostalgie*), kterými nevědomky dával signály o tom, že v jeho rodině došlo k velkému zvratu, z čehož jsem usoudila rozvod rodičů, který mi byl posléze respondentem potvrzen. Zde je několik příkladů: „*V tý době to bylo všechno vřelý, otevřený. Jezdili jsme jednou do roka na společný akce a všechno to bylo jako hezký. Vztahy byly dobrý. V tý době to bylo dobrý.*“ a „*V tý době jsme byly jedna velká šťastná rodina.*“

Zajímavé je to, že u dvou z rozpadlých manželství – u respondentky č. 1 a 4 – panovaly chladné rodinné vztahy mezi tchýní a partnerem/partnerkou jejich dítěte a u obou případů tomu tak bylo z důvodu věku rodičů při založení rodiny. U respondentky č. 1 byl tento věk příliš mladý – „*Ta moji mámu absolutně nenáviděla, protože se nechala v sedmnácti zbouchnout a*

*táta si ji musel vzít. “ - a naopak u respondentky č. 4 byl tento věk příliš vysoký - „, Protože byl stary‘ (řeceno ostravským přízvukem) a on už předtím měl jednu rodinu, takže ,měl děcko a byl stary‘. Takže pro babičku jako úplně nevhodnej jakoby kandidát pro její mladou dceru. “*

Vícegeneračním soužitím si prošli tři z šesti respondentů, respondent č. 2, 3 a 6. Toto soužití bylo hodnoceno různě, ale v každém z nich se konotovalo se slovem „konflikt“ či „roztržka“ či „hádká“. Toto soužití bylo v jednom případě hodnoceno výrazně záporněji, a to u respondentky č. 2, kdy dotyčné rodiny musely sdílet kuchyň. Tato respondentka dvakrát řekla: *„to nedělalo dobrotu“*. Podle ní v tom hlavně hrálo roli to, že si její matka chtěla zařídit a vést svoji vlastní domácnost. Tato respondentka vyslovila svůj názor takto: *„JÁ bych nechtěla bydlet v dvougeneračním domě.“* Zároveň byla úroveň soužití generací použita i pro jeho podporu, a to hlavně v případě respondenta č. 3, který sice tvrdil, že při soužití vznikali pře mezi jeho matkou a matčinými rodiči, ale jednalo se pouze o konflikty spojené s provozem domácnosti. Navíc zmiňuje, že tyto konflikty se nijak neodrazily na něm a na jeho vnímání prarodičů či rodičů. Přímou říká: *„A vždycky když u nás byly nějaký konflikty, tak to byly vždycky jenom mezi dvěma lidma. Nikdy se to jako nehrotilo přes jiný členy rodiny. U nás bylo všechno fér.“*

Jako přidruženého člena rodiny máme na mysli kohokoli, kdo se do rodiny nenarodil nebo se označuje pojmem „nevlastní“. Ve výzkumném šetření vznikaly konflikty mezi respondentem č. 6 a babiččíným „společníkem“, který měl nahrazovat roli dědy, ale nikdy ho tak respondent neviděl. Další příklady najdeme u respondentek č. 1 a 4, které mají obě nevlastní sourozence (první mladší, druhá starší) a u obou se stalo, že když měly poprvé vyjmenovat své sourozence, tak tyto nevlastní sourozence nezmínily. To může znamenat, že se pravděpodobně příliš často nenavštěvují, nebo minimálně zde nevzniklo pravé sourozenecké pouto. Proto o nich uvažujeme jako o potenciálním zdroji rodinných konfliktů.

### **Subkategorie 3: Co nehraje roli ve vztazích s prarodiči**

- Sourozenecké vztahy
- Prostředí
- Gender

Další subkategorie se zabývá naopak aspekty, o kterých jsem si myslela, že budou hrát roli v mezigeneračních vztazích, ale, protože se to nakonec neprokázalo, zahrnula jsem je do společné kategorie. Jedná se o sourozenecké vztahy, které, mimo případ respondentky č. 1 (kde

její bratr byl „zlou babičkou“ vyvyšován jako „miláček, protože byl prvorozenej a ještě ke všemu chlapec“), jsou vždy popsány v pozitivních barvách, nebo nejsou vůbec zmíněny, tudíž nehrají žádnou roli ve vztazích mezi vnoučaty a prarodiči.

Dalším položkou, která neovlivňuje tyto vztahy, je prostředí. Nezáleželo na tom, jestli prarodiče žijí ve městě nebo na vesnici, jestli podnikají společné aktivity venku nebo doma, jestli bydlí v rodinném domku nebo v bytě. Aktivity se mohly uskutečňovat v jakémkoliv prostředí. Např. respondentka č. 5 s radostí vzpomíná na své zážitky s dědou z bytu z Hradce Králové se slovy: „*Sbírali jsme kuličky pod balkónama*“. Stejná respondentka chodila na zahrádkářskou kolonii s prarodiči, takže i v blízkém okolí města se dají najít možnosti pro aktivity v přírodě.

Posledním kódem této subkategorie je gender, tzn. že ve vztahu prarodič a vnouče nezáleží na tom, jestli je dítě chlapec nebo děvče, či jestli prarodič je muž nebo žena. Při představě všech vztahů kladných i záporných (chladnějších) na genderu nezáleželo, takže například není pravda, že holčička má lepší vztahy s babičkou a chlapeček s dědečem.

#### **Subkategorie 4: Ideální prarodič**

- Sbližuje širší rodinu
- Dává najevo svou lásku
- Tráví volný čas s vnoučetem
- Je čínorodý
- Je kreativní
- Je „komediant“

V této subkategorii se zabývám vlastnostmi ideálního prarodiče, které jsem zakódovala buď z kladného popisu reálného prarodiče, či jako protiklad k popisu negativních stránek prarodičů. Zaprvé, ideální prarodič by měl plnit „sblížující funkci“ v rodině, tzn. že se díky němu (nim) schází širší rodina. V rozhovorech se u respondentů č. 3, 4 a 5 objevilo několik pozitivních konotací ve spojitosti s širší rodinou, kterou zprostředkovávali v jejich dětství prarodiče. Respondentka č. 5 mluví o rodině z matčiny strany ve srovnání s otcovou rodinou takto: „*Tam dycky se scházeli, velký oslavy se dělaly a tak, když tam byla... Tam byly lepší asi vztahy.*“

Další charakteristikou ideálního prarodiče je to, že dává najevo svou lásku. To můžeme nejlépe pozorovat u případu respondentky č.2, kde na jedné straně máme dědu a babičku, kde

si dávají city znatelně najevo – „*Pokaždé, když přijedou, tak jako nemám problém, není tam problém říct: babi, mám tě rád, a fakt jako obejmout se, fakt jako s dědou se obejmout, dát mu pusu...*“ – a na druhé straně dědu, který „*neuměl vyjadřovat city*“ a „*byl to takovej ten kámen*“. V rozhovoru s respondentkou č. 4 se setkáme s babičkou, která „*má zvláštní projevování té lásky, takovou krutou formou – ráda lidi zesměšňuje, ponižuje a vlastně sráží je.*“

Další tři vlastnosti vyplývají z rozhovorů všech respondentů. Všichni zdůrazňovali, že oceňovali čas strávený s prarodiči, zvláště když spolu dělali různorodé činnosti, se kterými aktivně přicházeli sami prarodiče. Jako dětem se jim líbilo, když prarodič dokázal kreativně pojmut realitu a tím se přiblížit k dětskému světu, který je ovládán fantazií. S touto kreativitou souvisí i vymyšlení pohádek, kterým se budeme zabývat níže.

Poslední charakteristika byla třikrát zmíněna ve spojitosti prarodičů, kteří svoje komedianství či vtipnost přenesli na svá vnoučata. Bylo to tak v případě respondentky č. 1 (děda), č. 2 (babička), č. 4 (děda). U zbylých tří byla vtipnost také zmíněna, jen ne ve spojitosti s tím, že by to podědili po prarodičích.

## **Kategorie 2: Prarodiče jako vypravěči**

- Babičky jako častější vypravěči
- V oblibě jsou pohádky klasické i prarodiči vymyšlené
- Originalita se cení
- Využití knižních ilustrací
- Dramatický způsob vyprávění pohádky

V této kategorii se snažím zjistit, jakými byli prarodiče vypravěči, tedy kdo co vypravoval za využití čeho. Analýzou dat jsem zjistila, že v případě daných šesti respondentů je 3x více vypravěčů-babiček než vypravěčů-dědečků. Tato uměra samozřejmě není platná všeobecně, ale může posloužit jako hrubý odhad skutečného stavu situace.

Dalším kritériem prarodičovských kvalit jako vypravěče je originalita, kterou si děti předškolního věku velmi cení, protože všechny nejoblíbenější pohádky respondentů patřily buď k originálním způsobem převyprávěným klasickým pohádkám, či k úplně vymyšleným pohádkám – jako byla např. pohádka O frňákovníku, což byla nejoblíbenější pohádka respondentky č. 4. Jednalo se o reálný strom, který stál na jejich zahradě, který měl dle dědečkem smyšlené pohádky kouzelné schopnosti – rostl po něm nos.

Posledním kódem této kategorie je dramatický způsob vyprávění pohádky, který se projevuje změnami hlasu postav, tempa řeči, gestikulace, kdy se vypravěč do vyprávění vžívá. S tímto nasazením u vypravěčů-prarodičů se setkali respondenti č. 1, 2, 3, a 4.

### **Kategorie 3: Způsoby zprostředkování pohádek**

- Vymyšlené pohádky
- Převyprávěné pohádky
- Audio pohádky
- Audiovizuální pohádky

Tato kategorie se zabývá způsoby zprostředkování či zpracování pohádek. Zde se ukázalo, že zkušenosti respondentů se od sebe navzájem dosti liší, i když se respondenti jako skupina setkali se všemi formami pohádek, které byly zmíněny v teoretickém východisku (viz kapitola 3.5. Způsoby zprostředkování pohádky). Navíc jsem se totiž setkala s novým prostředkem audiovizuální pohádky – promítání ilustrací na diapozitivech na stěnu spolu se simultánní četbou textu připraveného k ilustraci (respondent č. 2) nebo vymyšlení si vlastního textu (respondent č. 3). Respondent č. 3 o tom vypráví: *„tak se tam dávaly fotky podle toho, jak to šlo za sebou, byl k tomu taky připravený text, kterej se k tomu mohl vyprávět, ale to nepoužívali a vyprávěli to, jak je napadlo. Vlastně to je jediný, do čeho se vkládal děda, tak ten si vymýšlel vlastní příběhy (smích), který byly úplně nesmysly, ale nám se to jako malým hrozně líbilo, protože nám to připadalo strašně vtipný, protože to byla kravina.“* Celkově bychom z toho mohli usoudit, že na způsobu zprostředkování, neboli formě pohádek tolik nezáleží, ale spíše na tom, jak uvádí respondentka č. 4, *„najít nějakou formu, kterou ty děti dokážou strávit“, neboť „dětskej divák, nebo dětskej posluchač, tak ten fakt nestráví všechno, a on je hrozně přímočarej, on, když ho to prostě nebaví, tak se na to vy\*\*\*\* a když ho to baví, tak jo, ale, je to těžký, no – zvolit tu formu, která je pro něj přijatelná.“* Výběr formy záleží zcela individuálně na vypravěči, tudíž generalizovat, jaká forma zprostředkování pohádky je nejlepší.

### **Kategorie 4: Osobní význam pohádek pro respondenta**

- Blízké pouto s vypravěčem
- „Hezké vzpomínky“ - nostalgie
- Představivost
- Morální ponaučení či moudrost

- Rozvíjení slovní zásoby a citu pro jazyk
- Vztah k četbě
- Vztah k vypravování pohádek v roli vypravěče
- Zábava
- Pocit bezpečí
- Práce s negativními emocemi, s úzkostmi

Poslední kategorie se zabývá významem, který má pohádka pro respondenty. Soustředí se na to, co respondentům pohádka přináší. Některé kódy se objevily ve všech pracích, jako je např. blízké pouto s vypravěčem, tedy prarodičem, některé se objevily jen v jednotlivých pracích. Snažila jsem se zaznamenat všechny kódy spojené s poselstvím pohádek, protože, i když pro každého měly pohádky trochu jinak se manifestující význam, důležité je, že všichni respondenti jim přisuzovali a doted' přisuzují daný význam. Všichni respondenti si vytvořili k pohádkám pozitivní vztah, také si vytvořili pozitivní vztah k vyprávění pohádek v roli vypravěče, z čehož lze usuzovat, že vlastním dětem budou jednou chtít vyprávět pohádky. Vztah k pohádkám byl u všech kromě respondentky č. 4 ovlivněn jejich zkušenostmi s vyprávěním prarodičů. Respondentka č. 4 si tento vztah „*musela najít až v dospělosti*“ a toho docílila na vysoké škole, protože studovala vyšší odbornou školu hereckou. Tento vztah se však rychle vyvinul a nyní si dokonce vydělává jako vypravěčka pohádek. Vystupuje v inscenaci O duchu Bumbulovi. Všichni respondenti považovali pohádky za prospěšné aktivity, které tvoří „*prazáklad a do toho pak začne zapadat ta realita*“ (respondentka č. 2), patří do „*základního společenského rozhledu*“ (respondent č. 3) a které „*podporujou takový ty dětský, teda lidský hodnoty*“ (respondentka č. 4).

## 5.5 Diskuze výsledků

Pro vyhodnocení výzkumného šetření byly výsledky provedeného šetření diskutovány s ohledem na HVO: Jakou mají současní vysokoškolští studenti zkušenost s vyprávěním pohádek v dětství jejich prarodiči a jak vnímají vztah k prarodičům v tomto kontextu?, a to postupně v pořadí od DVO1 po DVO3.

**DVO1: Jaké mají současní vysokoškolští studenti vztahy s prarodiči – resp. jak tyto vztahy hodnotí?**



DVO1 byla analyzována v Kategorii 1: Vztahy mezi respondenty a prarodiči a v jejích subkategoriích, které se zabývali hlavními vlivy na vztah mezi prarodiči a vnoučaty, se speciálním přihlédnutím na rodinné konflikty, dále tím, co naopak nemělo žádný vliv na vztahy a vlastnostmi prarodičů, které byly kladně hodnoceny respondenty.

Respondenti popisovali své vztahy s prarodiči převážně kladně. Celkový počet prarodičů, kteří byli zohledněni při rozhovorech byl dvacet dva, a ne předpokládaných dvacet čtyři, jelikož respondentka č. 4 neměla možnost poznat své prarodiče, protože zemřeli, než se narodila. Dvacet dva prarodičů znamená dvacet dva vzájemných mezigeneračních vztahů. Z těchto vztahů bylo respondenty osmnáct hodnoceno kladně, respondenti č. 1, 2, 3, 5, 6 měly 3-4 kladné vztahy s prarodiči, jen respondentka č. 4 měla jen jeden z výše uvedených důvodů. Respondenti č. 1, 2, 4, 6 vnímali jeden ze vztahů s prarodiči jako neutrální (formální), problematický až negativní. Zbývající respondenti 3 a 5 hodnotí všechny své vztahy s prarodiči kladně. Hodnocení byla posuzována v různých dimenzích, tedy hodnocení vlastností těchto vztahů se pohybovalo na určité škále. Kladné vztahy, označené v prepisech jako „pozitivní“, „dobré“, „blízké“, „krásné“, „skvělé“, většinou nebyly rozebírány do hloubky, ale můžeme si k nim představit podobu ideálního prarodiče, který má vlastnosti, které děti považují za rozhodující. Je to čínorodost, kreativnost, komedianství, citová otevřenost. Také děti-respondenti oceňovaly, když prarodič hrál roli toho, kdo sblížuje rodinu, ale hlavním faktorem bylo to, že s dítětem-respondentem často trávil svůj volný čas, který naplňoval aktivitami, které dítě-respondenta bavily. S tím souviselo i prostředí domova prarodičů, které respondenti charakterizovali jako příjemné, a kde se cítili jako doma.

Naopak negativní vlastnosti byly mnohem více podrobně rozepsané, protože souviseli s rodinnými konflikty, na které jsem se v rozhovorech doptávala. Každý z respondentů č. 1, 2, 4, 6, měl jeden vztah s prarodičem, který charakterizoval záporným přívlastkem. Škála negativních vztahů byla popsána lépe než kladných vztahů, zároveň bylo i objasněno, proč cítili nebo cítí k prarodičům odstup. Jako „formální“ byl popsán vztah mezi respondentkou č. 2 a jejím dědečkem z otcovy strany, kde kaz na vztahu byl způsobem dědovým chováním, které bylo dost despotické a chladnější než bývá zvykem, zároveň ale hlavním problémem bylo jeho chování k babičce, kterou měla respondentka velmi ráda a velmi ji mrzelo, že předčasně zemřela, a na dědovi neviděla ztrátu babičky se tolik projevit, jelikož si skoro okamžitě našel přítelkyni. Druhý „chladnější vztah“ pozorujeme u respondenty č. 4 a její babičky, která projevovala svou lásku skrze neustálou kritiku, zesměšňování a schazování. Nejhůře hodnotila

svůj vztah respondentka č. 1, která řekla, že se vzájemně nemusí s babičkou na otcově straně, která je k ní velmi kritická, ale zároveň vyvyšuje jejího bratra, tudíž se nejedná o „pouhý“ jiný projev lásky, jako tomu bylo v předchozím případě, ale má to v důvod v něčem jiném. Respondentka si myslí, že ji babička nemá ráda, protože vypadá jako její matka, kterou babička nesnáší, poněvadž jí odloudila svým těhotenstvím syna. Jako poslední negativní vztah jsem sem zařadila vztah mezi respondentem č. 6 a jeho dědou z matčiny strany, který byl prakticky neexistující, jelikož došlo k rozvodu mezi babičkou a dědou ještě mnohem dříve, než se narodil, a k němu na návštěvy skoro nejezdili.

Na závěr bych k této otázce chtěla podotknout, že jsem netušila, že se setkám s tak vysokým počtem rozvodů – čtyři z šesti, navíc ještě jeden rozvod mezi prarodiči. Jen z tohoto malého spektra, které teda nemůžeme brát jako charakteristický prvek české společnosti, ale pořád je to zdrcující, je více jak polovina rodičů rozvedená. Z prarodičů se rozvedlo mnohem méně párů, což poukazuje na dnešní tzv. krizi rodiny.

### **DVO2: Jaké pohádky vyprávěli prarodiče současným vysokoškolským studentům a jakým způsobem?**

DVO2 byla analyzována v Kategorii 2: Prarodiče jako vypravěči a Kategorii 3: Způsoby zprostředkování pohádek. Na tuto dílčí výzkumnou otázku nejde dát jednoznačnou krátkou odpověď, jelikož každé dítě mělo dost rozdílné zkušenosti s pohádkovým vyprávěním i s jeho způsobem. Lze se schodnout na tom, že klasické i autorské pohádky jsou oblíbené. Co se týče oblíbenosti, tak ta je půl na půl mezi klasickými pohádkami tvůrně převyprávěnými prarodiči a mezi úplně smyšlenými pohádkami, které vyžadují ještě větší úsilí a rozvinutou fantazii od svých vypravěčů. Dokázali také ocenit dramatický prvky doprovázející vyprávění, jako je např. změna hlasu. Lze tedy tvrdit, že děti-respondenti poznaly, která pohádka je vyprávěná s největším zaujetím, a právě pro toto zaujetí (a také pro jiné vlivy, které však nebyly zjišťovány tímto výzkumným šetřením) si je oblíbily.

### **DVO3: Jak se současní vysokoškolští studenti cítí být ovlivněni pohádkovým vyprávěním?**

DVO3 byla analyzována v Kategorii 4: Osobní význam pohádek pro respondenta. Tato kategorie zjišťovala, co všechno přineslo pohádkové vyprávění realizované prarodiči jim osobně, jak je tedy ovlivnilo. Respondenti č. 1-6 přišli s různými přínosy pohádky, mezi které patří blízké pouto s vypravěčem, hezké vzpomínky, rozvoj představivosti, morální ponaučení

či moudrost, rozvoj slovní zásoby a citu pro jazyk, podpora vztahu k četbě a čtenářství, zábavu a potěšení, pocit bezpečí v blízkosti prarodiče, a práce s negativními emocemi, zahrnující úzkosti. Z tohoto výčtu respondenti č. 1-6 zmínili vztah mezi prarodičem či jejich vzájemné pouto. Často byl i vztah mezi prarodičem-vypravěčem a vnoučetem byl lépe hodnocen než mezi prarodičem-nevypravěčem, ale nebylo to pravidlem. Někteří prarodiče-nevypravěči nahradili vyprávění pohádek jinou aktivitou a vztah byl stejně dobrý. Však pouze u respondentky č.1, byl vztah považován za negativní, i když k vyprávění docházelo. Z toho můžeme usoudit, že ani pohádkové vyprávění není magické a neumí vyřešit rodinné konflikty a komplikované rodinné vztahy.

## Závěr

Bakalářská práce představuje sondu do problematiky mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty se zvláštním zřetelem k fenoménu pohádky jako verbalizovaného vyprávění. Práce se zabývala hned několika tématy: mezigenerační vztahy obecně, mezigenerační vztahy specifické mezi prarodiči a vnoučaty, pohádkou obecně a konkrétní podobou zprostředkování pohádky – pohádkovým vyprávěním. V rámci obecného zohlednění mezigeneračních vztahů jsem se dozvěděla o současných sociologických tématech, jako je krize rodiny, populační stárnutí a mezigenerační solidarita. V rámci mezigeneračních vztahů mezi prarodiči a vnoučaty jsem se zaměřila na popis vývojových etap života člověka, jak je pojímá vývojová psychologie. Jednalo se o etapu předškolního věku a stáří, první reprezentuje vnoučata a druhá prarodiče. Téma pohádek a pohádkového vyprávění jsem spojila v jedné kapitole a tam jsem zjistila, jak se pohádka liší od jiných literárních žánrů, jak souvisí s historií lidstva, jelikož vznikla před staletími a od té doby byla orálně přenášena z generace na generaci a až romantismus započal éru sběratelů pohádek, díky které máme dnes mnoho pohádkových sbírek. Zjistila jsem také, jaké jsou hlavní přínosy pohádky pro děti, neboli jaký je její význam v životě dětí. V této části jsem dopodrobna vylíčila různé benefity, které pohádka či její vyprávění detem, ale i vypravěčům (tedy dospělým) přináší. V poslední teoreticky zaměřené kapitole jsem se zabývala již konkrétním případem vyprávění pohádek prarodiči vnoučatům a tím, jaké má toto vyprávění specifika. Propojit tyto témata bylo náročné, protože se jednotlivá témata dotýkají různých oborů, ale nakonec jsem to dle mého názoru zvládla.

Cílem bakalářské práce bylo popsat a analyzovat mezigenerační vztahy prarodičů a vnoučat se zvláštním zřetelem k fenoménu pohádky jako verbalizovaného vyprávění a ve výzkumném šetření zjistit zkušenosti současných vysokoškolských studentů s vyprávěním pohádek od prarodičů. Dále se bude zjišťovat, jakou kvalitu a jaké nuance mají zkušenosti respondentů s vyprávěním pohádek prarodiči. K dosažení cíle byla využita kvalitativní výzkumná strategie. Metodou sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor a data byla analyzována za využití otevřeného kódování a kategorizace. Ve výzkumném šetření jsem zjišťovala informace od šesti vysokoškolských studentů. Hlavní výzkumná otázka: Jakou mají současní vysokoškolští studenti zkušenost s vyprávěním pohádek v dětství jejich prarodiči a jak vnímají vztah k prarodičům v tomto kontextu? spolu s dílčími třemi výzkumnými otázkami byla zodpovězena. Zjistila jsem, že jejich zkušenost je velmi rozdílná, každé dítě je jedinečné

v tom, jaké pohádky se mu líbily, ale celkově nejoblíbenější byly ty vymyšlené prarodiči či klasické pohádky jimi kreativně převyprávěné. Vztahy s prarodiči respondenti vnímali z velké části pozitivně, v několika případech byly vztahy ovlivněny rodinnými konflikty, celkově byly mezigenerační vztahy, kde docházelo k pohádkovému vyprávění hodnoceny kladně a respondenti vnímali kladně svou zkušenost s vyprávěním od prarodičů a také si mysleli, že jejich vzájemný vztah s prarodičem byl právě touto zkušeností podpořen.

V průběhu šetření jsem se setkala s několika problémy, a to bylo zajistit si respondenty. Oproti mému očekávání nebylo mnoho vysokoškolských studentů, kteří by si pamatovali, že jim prarodiče vyprávěli pohádky, nicméně nakonec jsem nějaké respondenty objevila, ale musela jsem slevit z mého původního požadavku o genderovou korektnost, které kvůli převaze žen nebylo dosaženo.

Cíl bakalářské práce považuji za splněný.

## Seznam použité literatury

### Tištěné zdroje

ALBERTA, Isabele a Dieter FERRING. *Intergenerational relations: European perspectives on family and society*. Bristol: Policy Press, 2013. ISBN 978-1-44730-098-4.

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-290-1.

CARLGREN, Frans. *Výchova ke svobodě: pedagogika Rudolfa Steinera : obr. a zprávy ze svět. hnutí svobodných waldorfských škol*. Praha: Baltazar, 1991. ISBN 80-900307-2-6.

CESARI LUSSO, Vittoria. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0003-1.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.

HAUSER-SCHÖNER, Isabella. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-105-3.

HENZLER, Herbert A. a Lothar SPÄTH. *Soužití generací: proč nejsou staří lidé problémem, ale řešením*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013. ISBN 978-80-7357-987-6.

HOSKOVCOVÁ Simona. Prarodiče mají pozitivní vliv na psychickou odolnost dítěte. In: *Aperio*. 2006, 5 (4), 23. ISSN 1214-7389.

CHALOUPKA, Otakar. *Rodina a počátky dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-40-8.

CHALOUPKA, Otakar. *Rozvoj dětského čtenářství*. 1. vyd. Praha: Albatros. 1982.

IRMANOVOVÁ, Kateřina. Pohled české psycholožky. In: Vittoria CESARI LUSSO. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Praha: Portál, 2011. s. 99-105. ISBN 978-80-262-0003-1.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

KLUSÁK, Miroslav. Morální vývoj školáků a předškoláků: paradigmatické výzvy dle Jeana Piageta. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2325-2.

KYSELOVÁ, Andrea. *Mezigenerační vztahy pohledem seniorů*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2011. Diplomová práce

MADDEN, Myron C. a Mary Ben MADDEN. *For grandparents: wonders and worries*. Philadelphia: Westminster Press, 1980. ISBN 0-664-24325-8.

MAŘÍKOVÁ, Hana, Miloslav PETRUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník: I. svazek, A-O*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máte vnoučata*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-X.

MLÝNKOVÁ, Lucie. *Propagace Hudebního oddělení Knihovny Jiřího Mahena v Brně metodou storytelling*. Brno, 2013. 118 s. Diplomová práce

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. Pohádka. In: MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004, s. 472-482. ISBN 80-7185-669-X.

NOVOTNÁ, Lenka, Miloslava HŘÍCHOVÁ a Jana MIŇHOVÁ. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2004. ISBN 80-7043-281-0.

PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. *Šedivějící hodnoty?: aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2013. ISBN 978-80-210-6310-5.

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-16-1.

ŘIHÁČEK, Tomáš. ČERMÁK, Ivo. HYTYCH, Roman a kolektiv. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. 2013. ISBN 978-80-210-6382-2.

SEDLÁKOVÁ, Kateřina. *Prarodiče a jejich místo v životě vnoučat*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, 2015. Diplomová práce

STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. Praha: Baltazar, 1992. ISBN 80-900307-4-2.

ŠIKULOVÁ, Renata a Vlasta RYTÍŘOVÁ. *Pohádkové příběhy k zábavě i k učení*. Praha: Grada, 2006. Výchova a vzdělávání. ISBN 80-247-1361-6.

ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a Proměny: literární adaptace lidových pohádek*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989.

ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VYHLÍDAL, Zdeněk. *Klasická pohádka a skutečnost*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská, 2004. ISBN 978-80-7266-164-0.

ZEMANOVÁ, Monika. *Hodnocení vztahu k prarodičům očima adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. Diplomová práce

## **Internetové zdroje**

DUDOVÁ, Radka a Marta VOHLÍDALOVÁ. Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum* [online]. 2005, 6 (1), 1-3. ISSN 1805-7632. [cit. 14.2.2016]. Dostupné z:

[http://www.genderonline.cz/uploads/19e1c1e62eb03a1cdae73d9d7b574a41a0cc1054\\_rodina-a-rodicovstvi-v-individualizovane-spolecnosti.PDF](http://www.genderonline.cz/uploads/19e1c1e62eb03a1cdae73d9d7b574a41a0cc1054_rodina-a-rodicovstvi-v-individualizovane-spolecnosti.PDF)



PALEČKOVÁ, Jana, TOMÁŠEK, Vladislav a Josef BASL. *Hlavní zjištění výzkumu PISA 2009: Umíme ještě číst?* [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2009. [cit. 4.2.2017]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/cz/O-nas/Mezinarodni-setreni-archiv/PISA/PISA-2009/narodni-zprava.pdf>

*Pohyb obyvatelstva - 1. - 3. čtvrtletí 2016* [online]. Český statistický úřad. [cit. 8.3.2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-1-3-ctvrtleti-2016>

*Population structure and ageing* [online]. Eurostat. [cit. 8.3.2017]. Dostupné z: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population\\_structure\\_and\\_ageing](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing)

*Old-age-dependency ratio* [online]. Eurostat. [cit. 8.3.2017]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde510&plugin=1>

SCHNEIDEROVÁ, Barbora. Vyprávění příběhů nejen se seniory. In: *Sociální služby: odborný časopis* [online]. 2015, 17 (10), 28-29. ISSN 1803-7348. [cit. 8.3.2017]. Dostupné z: <http://www.socialnisluzby.eu/ckfinder/userfiles/files/%C4%8D1%C3%A1nek%20storytelling.pdf>

SVOBODA, Vladislav. Babička s dědečkem chtějí vnoučata. In: *iDNES.cz* [online]. MAFRA, a.s. [vid. 20.2.2017]. Dostupné z: <http://vladislavsvoboda.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=587577>

*Vyprávění* [online]. Cojeco Encyklopedie [cit. 25.2.2017]. Dostupné z: [http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s\\_lang=2&id\\_desc=105582&title=vypr%E1v%ECn%ED](http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=2&id_desc=105582&title=vypr%E1v%ECn%ED)